

LIETUVOS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS
LITUANISTIKOS FAKULTETAS
LIETUVIŲ KALBOTYROS IR KOMUNIKACIJOS KATEDRA

Gintarė Paliukėnaitė

**LIETUVIŲ BENDRINĖS KALBOS PAPRASTŲJŲ DAIKTAVARDŽIŲ
KIRČIAVIMO REALIOJI VARTOSENA IR KODIFIKUOTOS NORMOS**

Magistro darbas

Darbo vadovas prof. dr. Vidas Kavaliauskas

Vilnius, 2013

Darbo originalumo patvirtinimas

Aš, ...,
patvirtinu, kad šis magistro darbas .....
..... yra originalus, mano parašytas. Patvirtinu, kad visi moksliniai šaltiniai, kitų studentų rašto darbai naudoti su nuorodomis. Žinau, kad plagijavimas – šiurkščiausias akademinės etikos pažeidimas – tai svetimo darbo arba jo dalies pasisavinimas ir paskelbimas savo vardu. Esu informuota, kad, paaiškėjus melui, baigiamojo magistro darbo įvertinimas bus anuliuotas.

Vardas, pavardė

Parašas

Data

Turinys

Įvadas.....	5
1. PIRMINIAI DAIKTAVARDŽIAI	10
1.1. Kirčiavimo variantai valstybinės lietuvių kalbos komisijos rekomendacijoje <i>Dėl kai kurių pirminių (paprastųjų) daiktavardžių kirčiavimo</i> (Nr. K-2).....	10
1.1.1. Kirčiavimo variantai, kuriuos palaiko reali vartoseną	11
1.1.1.1. Su galūne <i>-as</i>	12
1.1.1.2. Su galūne <i>-is, -ys</i>	15
1.1.1.3. Su galūne <i>-a</i> (dgs. vard. <i>-os</i>).....	17
1.1.1.4. Su galūne <i>-ė</i>	19
1.1.2. Kirčiavimo variantai, kuriuos reali vartoseną palaiko iš dalies	21
1.1.2.1. Su galūne <i>-as</i>	22
1.1.2.2. Su galūne <i>-a</i> (dgs. vard. <i>-os</i>).....	24
1.1.2.3. Su galūne <i>-ė</i>	26
1.1.2.4. Su galūne <i>-is</i> (vns. kilm. <i>-ies</i>).....	28
1.1.3. Kirčiavimo variantai, kurių reali vartoseną nepalaiko	30
1.1.3.1. Su galūne <i>-as</i>	31
1.1.4. Kirčiavimo variantai, kurie įvairuoja regionuose	33
1.1.4.1. Su galūne <i>-as</i>	35
1.1.4.2. Su galūne <i>-is, -ys</i>	37
1.1.4.3. Su galūne <i>-a</i> (dgs. vard. <i>-os</i>).....	39
1.1.4.4. Su galūne <i>-ė</i>	43
1.1.4.5. Su galūne <i>-is</i> (vns. kilm. <i>-ies</i>).....	45
1.2. KIRČIAVIMO VARIANTAI ŠNEKAMOJOJE KALBOJE	48

1.2.1. Paprastieji daiktavardžiai, kurių pagrindinis kirčiavimo variantas populiariesnis negu nekodifikuotas (antrasis).....	50
1.2.1.1 Pagrindinis kirčiavimo variantas populiariesnis negu antrasis.....	51
1.2.1.2. Pagrindinis kirčiavimo variantas populiariesnis negu nekodifikuotas.....	54
1.2.2. Kalboje dominuoja antrasis arba nekodifikuotas kirčiavimo variantas	57
1.2.2.1. Antrieji kodifikuoti kirčiavimo variantai populiariesni negu pagrindiniai.....	59
1.2.2.2. Nekodifikuoti kirčiavimo variantai populiariesni negu pagrindiniai.....	62
1.2.3. Kirčiavimo variantiškumas tirtose vietovėse	65
1.2.3.1. Įteisintų kirčiavimo variantų įvairavimas gyvojoje kalboje.....	67
1.2.3.2. Šnekamojoje kalboje populiarios ir įteisintos, ir nekodifikuotos kirčiavimo normos.....	70
Išvados	73
Literatūra	76
Summary	80
Priedai.....	82

Įvadas

Bendrinei lietuvių kalbai labai reikšmingas ir svarbus XIX amžius. Būtent šiuo laiku pradėjo formotis gimtoji mūsų kalba. Pradžią dabartinės lietuvių kalbos raidai davė Lietuvos poetas Antanas Baranauskas. Autoriaus poemoje „Anykščių šilelis“ apdainuojamas gimtasis kraštas, jo gamta ar Lietuvos senovė gyva bei vaizdinga kalba, kuri kiekvienam tampa suprantama ir aiški. Nors ši poema, kuri laikoma lietuvių literatūros klasika, buvo parašyta rytų aukštaičių anykštėnų patarme ir vis dėlto netapo bendrinės kalbos pamatu, tačiau labai daug nusipelnė bendrinės lietuvių kalbos susiformavimui.

Mūsų gimtoji kalba pradėjusi formotis XIX amžiaus pabaigoje ir peržengusi XX amžiaus pradžią į pasaulio istoriją įrašyta, kaip kalba susiformavusi gana vėlai. Pavyzdžiui, latvių bendrinė kalba susiformavo XIX amžiuje vidurinėsios tarmės žiemgališkosios patarmės (Jelgavos apylinkių šnektos) pagrindu, o literatūrinė italų kalba susiformavo XIV amžiuje Toskanos (arba Florencijos) tarmės pagrindu. Prie jos susiformavimo labai daug prisidėjo Dantės kūrinys „Dieviškoji komedija“.

Dabar, matyt, kiekvienas bendrinės kalbos vartotojas jau žino, kad bendrinė lietuvių kalba yra susiformavusi vakarų aukštaičių tarmės kauniškių patarmės pagrindu. Kalbininkų nuomone, iš šios patarmės yra „paimti pagrindiniai kirčiavimo sistemos bruožai, <...> kadangi ji nėra paveikta kirčio atitraukimo dėsnų“ (Mikulėnienė, Pakerys, Stundžia, 2008, 11). Yra daroma ir prielaida, jog būtent kauniškių patarmės ėmimą kaip bendrinės kalbos pagrindą, galėjusi nulemti ir tuo laikotarpiu, t. y. XIX–XX amžiuje jau nusistovėjusi rašytinė kalba. Be to, lyginamosios istorinės gramatikos mokslas kai kada pabrėžia, kad kauniškių patarmė turi gana daug panašumų su jau išnykusiu Rytų prūsų lietuvių patarmėmis. Jos kartu laikomos bene archajiškiausiomis lietuvių kalbos patarmėmis. Be to, dabartinės lietuvių kalbos senumą, jos istoriškumą pagrindžia ir teiginys, jog „Lietuvių tauta praeityje niekuomet nėra keitusi savo kalbos. Būta dvikalbystės periodų, tačiau jie palyginti neseni. Ilgus tūkstantmečius mūsų kalba rutuliojosi savarankiškai, labai mažai veikiama kitų kalbų. Tas poveikis ėmė stiprėti tik pastaraisiais šimtmečiais. Todėl tiriant lietuvių tautos kilmę, labai svarbi yra ir kalbos kilmė“ (<http://www.technologijos.lt/n/mokslas/geografija/straipsnis-10937/straipsnis/Lietuviu-kalba-gime-is-triju-bendriniu-kalbu?l=2&p=1>). Taigi galima teigti, kad bendrinė lietuvių kalba labai gynėsi nuo svetimų kalbų įtakos, jog išsaugotų savo fonetines bei morfologines ypatybes – kalbos istorinę vertę. Taip priartėdama prie savo sistema panašios sanskrito kalbos.

Kaip jau buvo minėta, bendrinė lietuvių kalba yra sunki. Sunki ne tik savo fonetiniais

ar gramatiniais ypatumais, bet ir kirčiavimo sistema. Paprastai teigiama, kad „Kirtis, žodžio kirtis – vieno kurio skiemens išryškinimas, pabrėžimas kitų to paties žodžio skiemenų atžvilgiu“ (Malakauskas, 2009, 7). Bendrinėje lietuvių kalboje jis yra laisvas – gali keistis kirčio vieta įvairiose žodžio formose. Žinoma, nefiksuotas kirtis yra būdingas ne tik mūsų kalbai – tokią kirčiavimo sistemą turi ir kitos pasaulio kalbos, pavyzdžiui, anglų, bulgarų, ispanų, italų ar rusų. Kitų pasaulio kalbų, galbūt būtų galima sakyti, kirčiavimo sistema yra lengvesnė, kadangi čia tereikia žinoti tam tikras griežtas taisykles, pavyzdžiui, jog pastoviai kirčiuojamą pirmąjį skiemenį turi čekų, estų, latvių, islandų, slovakų, suomių, vengrų kalbos, o pastovus kirčiuojamas priešpaskutinis skiemuo yra lenkų kalboje, pastovus paskutinis kirčiuojamas skiemuo būdingas daugeliui tiurkų, persų ar tadžikų kalbų (Norkevičius, Kazlauskienė, Raškinis, 2004, 72–73). Laisvojo kirčio buvimas lietuvių kalboje nulėmė, kad kirčiavimo sistema yra sudėtinga.

Gimtosios mūsų kalbos kirčiavimo sudėtingumą yra nulėmęs ne tik žodžių kirtis, bet ir supersegmentinis elementas – priegaidė. Kirtis bei priegaidė yra panašūs bei tarpusavyje susiję, tačiau ne tokie patys reiškiniai. „Svarbiausia skiriasi išryškinamų elementų dydis ir zona: žodžio kirtis – tai skiemens pabrėžimas žodyje, o priegaidė – tai vieno garso ar jo dalies pabrėžimas skiemenyje“ (Mikulėnienė, Pakerys, Stundžia, 2008, 15). Taigi kirčio ženklo bei priegaidės sąveika yra itin stipri bei būtina, A. Laigonaitės teigimu, „nuo jos priklauso dėsniai, lemiantys kirčio vietą lietuvių kalbos žodžio formose“ (1978, 5). Priešingu atveju būtų pažeista kirčiavimo sistema.

Kalbininkas Bonifacas Stundžia gražiai ir vaizdžiai apibūdina tam tikrus kirčiavimo elementus. Teikdamas, jog „Garsai, skiemenys, žodžiai – savarankiški kalbos elementai. Juos galima ištarti, pagal tam tikras taisyklės sudarinėti iš jų įvairias kombinacijas“ (2009, 18). Su šiuo mokslininko teiginiu galima sutikti, kadangi jis atspindi sistemingą įvairių kalbos dalių kirčiavimą bendrinėje lietuvių kalboje. Paprastai teigiama, kad bet koks vardažodis turi vieną kirčiavimo variantą, kurio turi laikytis kalbos vartotojai. Tačiau gana dažnai žodynuose ar kokiuose kituose lingvistiniuose šaltiniuose fiksuojamos leidžiamos gretybės. Kirčiavimo variantų buvimas nedaro jokios žalos kalbai, jeigu jų nėra itin daug. Priešingu atveju gali būti prarandamas kalbos normų stabilumas. Vis dėlto kirčiavimo variantiškumas rodo kalbos gyvumą, nes „Variantai – būtinas kiekvienos gyvos kalbos požymis“ (Stundžia, 2009, 66). Žinoma, šnekamojoje kalboje pasitaikančios gretybės rodo, kad kirčiavimas nėra nusistovėjęs, galbūt jį lemia aplinkiniai veiksniai. Tačiau visa, kas fiksuojama įvairiuose žodynuose, žinynuose, gramatikose, moksliniuose veikaluose, straipsniuose ir kituose norminamuosiuose šaltiniuose rodo, kokia yra kiekvieno žodžio realioji vartosena. Kalbininkų A. Girdenio bei A. Pupkio teigimu, „Normos stabilumą dažniausiai griauna arba pavėluotas noras ją pakeisti (paprastai didesnio grynumo arba

taisyklingumo sumetimais), arba netobula, realios normos neatitinkanti kodifikacija. Įsigalėję kalbiniai reiškiniai, sutinkantys su tos kalbos sistema, turi teisę joje egzistuoti. Tais atvejais, kai jie prieštarauja esamai kodifikacijai, reikia kovoti ne su kalbos faktais, o pirmiausia pakeisti kodifikaciją“ (http://www.straipniai.lt/kalbos_kultura/puslapis/6484).

Visgi ne visada kalbos vartotojai laikosi kirčiavimo sistemos reikalavimų. Gana dažnai šnekamojoje kalboje vartojamas toks kirčiavimo variantas, kokio nėra fiksavę jokie norminamieji leidiniai. Žinoma, labai daug tam įtakos turi vietovė, kur yra gyvenama, tarmė, tame krašte labai dažnai vartojama kita kalba ar net kaimyninės šalys. Bendrinės lietuvių kalbos vartotojai nuolatos yra apsupti kažkokios įtakos. O tai dažniausiai atsispindi vartojant kalboje nesamus žodžius (barbarizmus) arba tariant juos savitai. Apie nekodifikuotus kirčiavimo variantus, jų įtaką bendrinei lietuvių kalbai yra rašęs ne vienas garsus kalbininkas, tačiau visi jie pabrėžia, kad toks kirčiavimas gali sugriauti, išklibinti mūsų gimtosios kalbos kirčiavimo sistemą – sugriauti tai, ką per daugelį metų pavyko išsaugoti, jog lietuvių kalba būtų vadinama viena archajiškiausių pasaulio kalbų. A. Pupkis ir B. Stundžia primena, kad „bendrinė lietuvių kalbos tartis yra dar labai jauna, o tarties normų kodifikacija visą laiką ėjo pirma negu normų diegimo praktika, todėl remtis vartoseną čia itin pavojinga, kad ir kokia autoritetinga ji būtų“ (Pupkis, Stundžia, 1987, 49–50). Tad pagrįstai galima manyti, kad dabar kalboje skambantys nekodifikuoti kirčiavimo variantai laikytini klaidomis. Apskritai, galima pabrėžti, kad „svarbiausia normos savybė yra jos stabilumas, o svarbiausias jos kodifikacijos kriterijus – tikslingumas“ (Girdenis, Pupkis, 1970, 65–67).

Kaip jau buvo minėta, žodžių kirčiavimo variantai fiksuojami įvairiuose žodynuose, žinynuose, gramatikose ar kituose lingvistiniuose šaltiniuose. Šiuo metu geriausiai kirčiavimo normas pateikia jau šeštasis „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ leidimas. Šis leidinys praverčia ar turėtų praversti mokytojams, valstybinių įstaigų darbuotojams, mokslininkams ir kitiems asmenims, besidomintiems lietuvių kalba. Ne tik žodynai, bet ir organizacijos padeda saugoti gimtąją kalbą nuo išorinių veiksnių. Tad organizacija, besirūpinanti kalbos politika, yra Valstybinė lietuvių kalbos komisija (VLKK). Jos steigėjas Lietuvos Respublikos Seimas. VLKK yra sudaryta iš keleto pakomisių, viena iš jų Tarties ir kirčiavimo, kuri rūpinasi kirčiavimo normų kodifikacija, tačiau tik atsižvelgdama į sistemingumo reikalavimus bei realiąją vartoseną. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisė kirčiavimo normas koregavo per variantus. Kalbininkų nuomone, yra 45 paprastieji daiktavardžiai, kurių kirčiavimo normos šnekamojoje kalboje svyruoja (Rekomendacijoje *Dėl kai kurių pirminių (paprastųjų) daiktavardžių kirčiavimo*). Tad šių vardažodžių kirčiavimo variantai buvo peržiūrėti ir patikslinti. Pirminių daiktavardžių kirčiavimo normos aptariamoms ir publikacijose, pavyzdžiui, Pakerys A., 2003,

Kaip kirčiuoti? – *Gimtoji kalba* 8, 4-5 ar Kavaliauskas V., 2012, Paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo realiosios vartosenos tyrimai – *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo kodifikacija ir realioji vartoseną (paprastieji daiktavardžiai, priesaginiai veiksmažodžiai)*, 13–16.

Šio rašto **darbo objektas** yra 45 paprastieji daiktavardžiai, sulaukę tam tikrų Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisės patikslinimų, bei tų vardažodžių kirčiavimo polinkiai gyvojoje kalboje. Taip pat ir kiti 58 pirminiai daiktavardžiai, kurie buvo atrinkti iš didelės grupės žodžių (761 pirminio daiktavardžio) tik atlikus pirminį tyrimą Vilniaus Gedimino technikos universitete bei Vilniaus technologijų ir dizaino kolegijoje. Tokioje apklausoje dalyvavo 47 šių mokymo įstaigų studentai. Tad į darbą buvo įtraukti tie 58 vardažodžiai, kurie lingvistiniuose šaltiniuose pateikiami su galimomis kirčiavimo normomis (18 paprastųjų daiktavardžių) bei tokie žodžiai, kurie norminamuosiuose leidiniuose turi tik vienintelę galimą kirčiavimo variantą (40 paprastųjų daiktavardžių), tačiau šnekamojoje kalboje vartojamas ir niekur nefiksuotas. Svarbiausias tyrimo **tikslas ir uždaviniai** – aptarti ištirtų 45 paprastųjų daiktavardžių, pateiktų 2003 m. gegužės 29 d. (Nr. K-2) paskelbtoje Rekomendacijoje *Dėl kai kurių pirminių (paprastųjų) daiktavardžių kirčiavimo*, vartoseną gyvojoje kalboje bei ištirti kitų pirminių daiktavardžių kirčiavimo polinkius, remiantis skirtingose Lietuvos vietovėse gautais duomenimis.

Šiame darbe buvo taikomas **lyginamasis metodas**. Pirmojo tyrimo metu buvo peržiūrėta daug įvairios norminamosios literatūros, kurios padėjo nustatyti, kaip kito ar kinta kirčiavimo variantai. Taigi buvo paruošti 45 lapai, kuriuose buvo užrašytas vienas paprastasis daiktavardis, ir juose atitinkamai žymėtos kirčiavimo normos, kurios buvo fiksuojamos moksliniuose šaltiniuose. Vėliau šio tyrimo metu buvo taikomas **tradicinis empirinis kiekybinis tyrimų metodas – anketavimas**. Ruošiantis šiai tyrimo daliai buvo sugalvoti 45 neilgi sakiniai, tarp kurių būtinai turėjo būti ir tiriamasis vardažodis. Tiriamojo paprastojo daiktavardžio parinkta forma turėjo padėti nustatyti, kokį kirčiavimo variantą vartoja respondentai. Taip pat buvo sudaryta anketa, kurioje buvo žymimi apklausoje dalyvavusių gyventojų atsakymai bei elementarūs demografiniai duomenys. Iš viso šioje tyrimo dalyje buvo apklausta 500 Lietuvos gyventojų iš trijų Lietuvos vietovių, t. y. Molėtų bei Lazdijų rajono bei Prienų miesto. Visi tyrime dalyvavę kalbos vartotojai turėjo perskaityti pateiktuose lapuose esančius sakinius. Svarbu pabrėžti, kad respondentai nežinojo, kad yra tiriamas vieno žodžio iš sakinio kirčiavimas. Taigi tai negalėjo turėti jokios įtakos gautiems duomenims. O visi atsakymai, t. y. pirminių daiktavardžių kirčiavimo polinkiai gyvojoje kalboje, buvo žymimi anksčiau sudarytose anketose.

Antrojo tyrimo metu taip pat buvo taikomi tie patys metodai. Skiriasi tik tiriamųjų žodžių skaičius, kuris atsiliepė ruošiant lapus literatūros fiksavimui, kur ir kokia kirčiavimo norma buvo fiksuota, bei sudarant paprastus ir lengvai įsimenamus sakinius. Be to, šį kartą

tyrime iš tų pačių vietovių dalyvavo 495 respondentai.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, pagrindinė dėstomoji dalis, išvados, literatūros sąrašas (64 šaltiniai), priedai su gautų tyrimų statistika bei atskirai pateikiami kiti priedai, kuriuos sudaro tyrimo metu panaudoti sakiniai bei pačios anketos.

Pagrindinę dėstomąją dalį sudaro 2 skyriai, kuriuose bendrai apžvelgiama tiriamoji medžiaga, t. y. Rekomendacija (*Dėl kai kurių pirminių (paprastųjų) daiktavardžių kirčiavimo* Nr. K-2) bei antrojo tyrimo rezultatai. Vėliau kiekvienas skyrius skaidomas į poskyrius. Skiriant pirmojo skyriaus poskyrius buvo atsižvelgiama, kaip realioji vartoseną palaiko Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisės siūlymus. Pastarieji poskyriai dar kartą buvo grupuojami pagal žodžių baigmenis. Taigi čia buvo aptariamos visų koreguotų paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo normos – kas joms bendra, kas skiriasi, o vėliau pasirenkamas konkretus vardažodis ir jis plačiau aptariamas, paminint, kokia jo etimologija, kaip kito ar kinta kirčiavimo variantai, kuriuos atspindi lingvistiniai šaltiniai. Be to, ar kalbininkai yra kažką panašaus pastebėję. Pateikiama gilesnė analizė negu bakalauro darbe. Skiriant antrojo skyriaus poskyrius jie buvo sugrupuoti pagal tam tikrus požymius, t. y. nurodant, kad tyrime būta tokių paprastųjų daiktavardžių, kurių pagrindinis kirčiavimo variantas populiariesnis negu nekodifikuotas (antrasis), kalboje dominuoja antrasis arba nekodifikuotas kirčiavimo variantas ar kirčiavimas įvairuoja – vienuose Lietuvos regionuose populiariesnė pagrindinė kirčiavimo norma, kituose – antroji (ar nekodifikuota). Tokie poskyriai buvo dar kartą skiriami pagal tai, ar bendrinėje lietuvių kalboje yra teikiami du kirčiavimo variantai, ar vienintelis, tačiau šalia šnekamojoje kalboje vartojamas ir nenorminis. Išskirtose grupelėse taip pat buvo akcentuojama, kokias vardažodžiai turi įteisintas gretybes, kas tarp jų panašaus, ką apie tai mano kalbininkai. Vėliau pasirenkamas vienas konkretus paprastas daiktavardis ir jis plačiau aptariamas – prisimenama jo etimologija, aptariami paminėjimai lingvistiniuose šaltiniuose, kalbininkų svarstymai, pateikiama jų kirčiavimo paradigma ir ką parodė atliktas tyrimas. Taip pat apžvelgiami poskyrių išskyrimai, kur dalyvauja nekodifikuota kirčiavimo norma. Darbe pateikiamos 7 lentelės bei 20 skritulinių diagramų su gautais tyrimų rezultatais. Kiekvienos dėstomosios dalies pabaigoje pateikiamos dalinės išvados, remiantis gautais duomenimis. O darbas baigiamas galutinėmis išvadomis. Šio darbo apimtis – 81 puslapis.

Atlikti tyrimai bei darbas yra **aktualūs**. Sukaupiti duomenys labai gali pagelbėti lingvistams, kurie tyrinėja kirčiavimo variantų kitimą, jų vartoseną šnekamojoje kalboje.

1. PIRMINIAI DAIKTAVARDŽIAI

1.1. KIRČIAVIMO VARIANTAI VALSTYBINĖS LIETUVIŲ KALBOS KOMISIJOS REKOMENDACIJOJE *DĖL KAI KURIŲ PIRMINIŲ (PAPRASTŲJŲ) DAIKTAVARDŽIŲ KIRČIAVIMO (NR. K-2)*

Bendrinėje lietuvių kalboje priskaičiuojama daugiau negu tūkstantis pirminių daiktavardžių, bent jau taip nurodo kalbininkas Antanas Pakerys pirmoje vadovėlio *Akcentologija* dalyje (žr. Pakerys A. *Akcentologija* 1 d., P. 8, 18, 27, 33). Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisės vienas iš daugelio priimtų nutarimų yra ir dėl pirminių keturiasdešimt penkių paprastųjų daiktavardžių. Tad 2009–2010 metais buvo atlikta apklausa, kurios vienas iš pagrindinių išsikeltų tikslų – patikrinti, ar realioji vartoseną remia Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pateiktoje Rekomendacijoje *Dėl kai kurių pirminių (paprastųjų) daiktavardžių kirčiavimo* (Nr. K-2) pakoreguotas kirčiavimo normas. Be to, VLKK akcentuoja, jog tokie nutarimai buvo priimti, atsižvelgiant į bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo normų tradicijas bei šnekamosios kalbos polinkius. Tad šiame tyrime dalyvavo 500 respondentų iš trijų skirtingų Lietuvos vietovių, t. y. Lazdijų, Molėtų rajono bei Prienų miesto. Visi gauti duomenys, t. y. kiekvieno VLKK svarstyto paprastojo daiktavardžio koreguotos kirčiavimo normos, buvo aptartos Gintarės Paliukėnaitės bakalauro darbe *Pirminių daiktavardžių kirčiavimo polinkiai*, vėliau pasirodžiusiuose straipsniuose (žr. Kavaliauskas V., Paliukėnaitė G. Dėl VLKK koreguotų paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo normų // *Lituanistica*. 2011, T. 57, Nr. 4 (86). P. 425–435; Kavaliauskas V. Kaip kirčiuosime paprastuosius daiktavardžius kardas, šalmas, šarvas? // *Žmogus ir žodis*. 2012, T. 14 (1). P. 55–59. Kavaliauskas V. Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo kodifikacija ir realioji vartoseną (paprastieji daiktavardžiai, priesaginiai veiksmažodžiai) // *Paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo realiosios vartosenos tyrimai*. Vilnius, 2012. P. 13–16). Ir šiame darbe bus atsigręžta į to tyrimo metu gautus rezultatus.

1.1.1. Kirčiavimo variantai, kuriuos palaiko reali vartoseną

Ne kartą daugelis didžiųjų Lietuvos mokslininkų yra minėję, kad lietuvių kalba yra gyvas, nuolat besikeičiantis organizmas. Prisiminus tokį teiginį, pavyzdžiui, pasakytą Lietuvos kalbininko Juozo Senkaus: „kirčiavimas, kaip ir pati kalba, nors ir nežymiai, nuolat kitėja“ (1970, 56), nekyla jokių abejonių, kad kalba ir jos kirčiavimo normos gali kisti. Tai atspindi ir 2009–2010 metų vasarą atlikti tyrimai. Jie parodė, kad iš tos keturiasdešimt penkių pirminių daiktavardžių dalies, kurias VLKK Tarties ir kirčiavimo pakomisė teikė su siūlytinomis kirčiavimo normomis, reali vartoseną palaiko 12 (t. y. 26,67 %) žodžių.

1 lentelė

Realios vartosenos remiami VLKK siūlymai

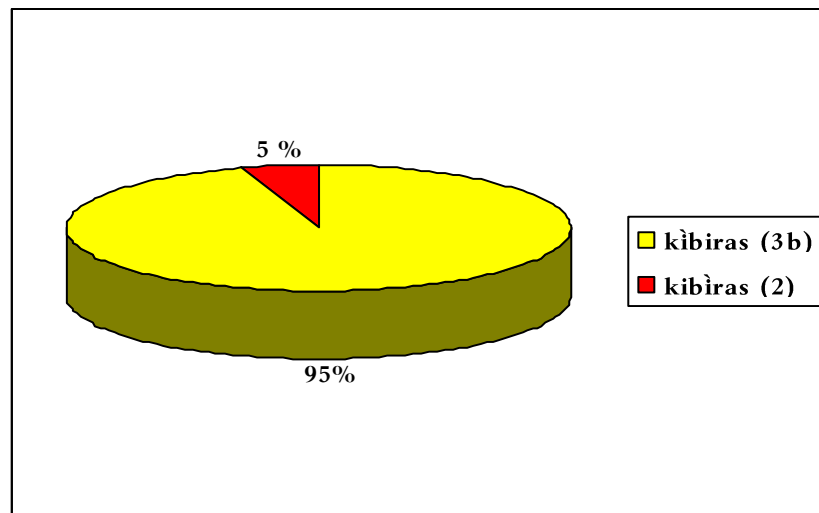
<i>Žodis ir kirčiavimo variantai</i>	<i>Rezultatai (%)</i>
kìbiras (3 ^b) ir kibìras (2)	475 (95 %) ir 25 (5 %)
mēnas (4) ir mėnas (2)	496 (99,2 %) ir 4 (0,8 %)
tiñklas (4) ir tiñklas (2)	458 (91,6 %) ir 42 (8,4 %)
tùntas (1) ir tuñtas (4), ir tuñtas (2)	244 (48,8 %) ir 241 (48,2 %), ir 15 (3 %)
smēlis (2) ir smēlìvs (4)	453 (90,6 %) ir 47 (9,4 %)
skilvìs (4) ir skilvis (2)	381 (76,2 %) ir 119 (23,8 %)
audrà (4) ir áudra (1)	459 (91,8 %) ir 41 (8,2 %)
gúoba (1) ir guobà (4)	434 (86,8 %) ir 66 (13,2 %)
skardà (4) ir skárda (1)	483 (96,6 %) ir 17 (3,4 %)
žarnà (3) ir žárna (1)	398 (79,6 %) ir 102 (20,4 %)
deĩvė (2) ir deivė (4)	475 (95 %) ir 25 (5 %)
sváinė (1) ir sváinė (2)	368 (73,6 %) ir 132 (26,4 %)

Gautus rezultatus galima skirstyti į grupes pagal jų galūnes. Panašų skirstymą (t. y. galūnių) Rekomendacijoje *Dėl kai kurių pirminių (paprastųjų) daiktavardžių kirčiavimo* (Nr. K–2) teikia ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisė.

1.1.1.1. Su galūne –as

Į VLKK Rekomendaciją patekusių keturių paprastųjų daiktavardžių, kurių fleksija –as, t. y. daiktavardžių *kibiras*, *menas*, *tinklas*, *tuntas*, pakoreguotas kirčiavimo normas kalbos vartotojai visiškai remia. Pastebėta, jog trijų pirminių daiktavardžių (*kibiras*, *menas*, *tinklas*), pagrindiniais kirčiavimo variantais yra nurodomos kilnojamojo kirčio kirčiuotės, t. y. *mėnas*, *tiñklas* 4-osios, o *kìbiras* 3^b. Toks VLKK priimtas nutarimas ne tik yra labai palaikomas, bet ir nepažeidžia bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo sistemos. Be to, minint triskiemenį paprastąjį daiktavardį *kibiras* svarbu pabrėžti, kad Aldonas Pupkis ir Bonifacas Stundžia Lietuvių kalbos instituto leidžiamame recenzuojamame mokslo žurnale *Kalbos kultūra* publikavo straipsnį *Žvilgsnis į tarties žodyną kodifikacijos ir vartosenos požiūriu*, kuriame suabejojo dėl akcentinių gretybių, t. y. *kibìras* 2, *kìbiras* 3^b. Autorių nuomone, šias gretybes derėjo sukeisti vietomis, o tai parodė jų pačių atliktų tyrimų duomenys. Taigi VLKK prireikė daugiau negu dešimtmečio kruopštaus darbo, kad iš tiesų tie kirčiavimo variantai būtų sukeisti vietomis. Rodos, ankstyvas tokių kirčiavimo paradigmų užfiksavimas, tačiau vėlesnis nutarimas rodo, kad sprendimai dėl kirčiavimo normų koregavimo priimami tik gerai apsvarsčius ir įsitikinus, jog jos nepažeidžia kalbos sistemos ir tas žodžio tarimas yra paplitęs šnekamojoje kalboje.

Pavyzdžiui, minėtasis pirminis daiktavardis *kibiras* rodo, kad jo kirčiavimo normos kalboje nusistovėjo ne iš karto: *kibìras* 2 – SkŽD, 1943, 307; LV 322; DŽ₁ 337; Vitkauskas, 1988, 47; Pakerys, 1994, 20; Vaitkevičiūtė, 2004, 49; *kìbiras* 1, *kibìras*, *kìbiras* 3^b – Grinaveckis, 1983, 67. Vėliau pastebimos ir leidžiamos gretybės: *kibìras* 2 ir *kìbiras* 3^b – DŽ₂ 303; Girdenis, Pupkis, 1978, 56; Laigonaitė, 1978, 41; Pupkis, Stundžia, 1987, 53; DŽ₃ 303; Vitkauskas, 1994a, 16; DŽ₄ 302; MLKŽ 96; TŽ 140; Laigonaitė, 2002, 53; DLKŽ. Ir tik vėlesni norminamieji leidiniai nurodo tokias pačias kirčiavimo galimybes, kaip ir siūlo VLKK Tarties ir kirčiavimo pakomisė: *kìbiras* 3^b ir *kibìras* 2 – LKŽ V 725; MŽ₃ 160; MŽ₄ 203; MŽ₇ 203; DŽ₅ 304. Kaip jau buvo minėta, tokį sprendimą palaiko ir kalbos vartotojai:

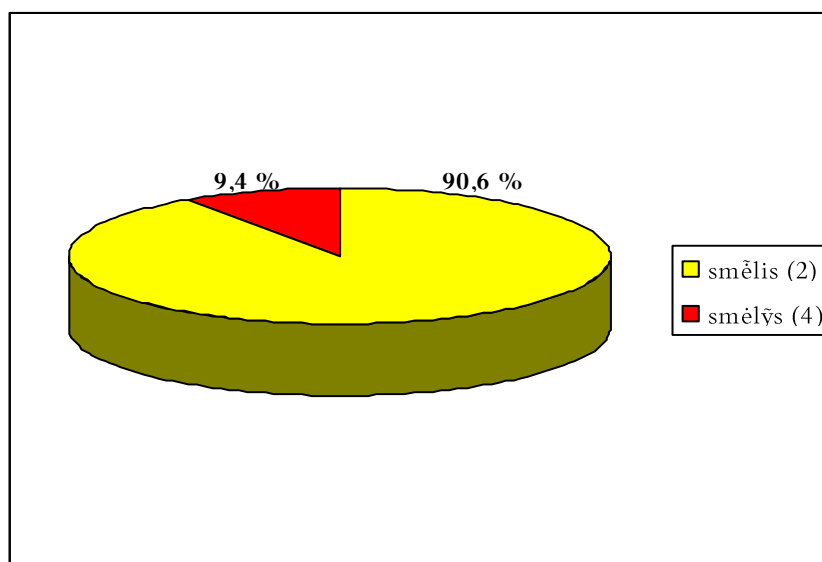
1 pav. Daiktavardžio *kibiras* kirčiavimo polinkiai

VLKK pateiktoje rekomendacijoje galima aptikti įvairių pirminių daiktavardžių kirčiavimo normų koregavimų. Tarp jų minėtas ir toks variantas, kai šalia vienintelės kirčiavimo normos įteisintas naujas kirčiavimo variantas, pavyzdžiui, *tùntas* 1 ir *tuñtas* 4. Toks VLKK nutarimas nepažeidžia sistemingumo reikalavimų ir yra remiamas gyvosios kalbos. Juk A. Pupkio bei B. Stundžios žodžiais tariant: „Turbūt visi mes norėtume palaikyti tradicinį kirčiavimą, bet kalba nepaliaujamai kinta, ir moti ranka į kone visuotinai įsigalėjusius naujesnius variantus arba įteisinti iš jų vos vieną kitą, kaip kad dabar daroma praktikoje, reikštų kovą su vėjo malūnais“ (Pupkis, Stundžia, 1987, 54). Tad greta pastovaus kirčiavimo varianto 1-osios kirčiuotės *tùntas* buvo įteisintas tvirtagališkasis variantas – *tuñtas* 4. Tokį variantą, kai vardažodis keičia priegaidę yra pastebėjęs ir Juozas Senkus. Jis pastebi, kad tokia tendencija iš dalies yra sena ir itin stipri. (Senkus, 1970, 56). Įvairioje norminamojoje literatūroje tas kismas taip pat yra užfiksuotas: *tùntas* 1 – LV 562; MŽ₃ 260; DŽ₃ 862; MŽ₂ 330; MŽ₇ 330; DŽ₄ 862; DLKŽ; *tuñtas* 4 – DŽ₁ 878; Pakerys, 1994, 12. Be to, leidžiamas gretybes nurodo ir žodynai: *tùntas* 1, *tuñtas* 4 – DŽ₂ 867; TŽ 287; DŽ₅ 861; *tuñtas* 4, *tùntas* 1 – LKŽ XVII 24; *tùntas* 1, *tuñtas* 2 – BŽŽ. Įvairioje mokslinėje literatūroje fiksuojami skirtingi kirčiavimo variantai rodo kirčiavimo nenusistovėjimą ir pateikia galimybę, kad net ir pasikeičiant priegaidei, kirčiavimo sistema gali būti nesugriaunama ar nepažeidžiama. Svarbu paminėti ir tai, jog kirčiuočių kaita gali būti nulemta kamieno, nes, pasak vieno pirmųjų ir žymiausių nepriklausomoje Lietuvoje išaugusių kalbininkų Prano Skardžiaus, „Dabartinėj kalboj ypač dažnai kirčiuotes kaitalioja dviskiemeniai *a-* ir *ā-*

kamienų daiktavardžiai“ (1968, 37). Taigi tokia galimybė, jog paprastas daiktavardis pakeitė ar pakeičia kirčiavimo variantą yra galima.

1.1.1.2. Su galūne –is, –ys

Dviejų paprastųjų daiktavardžių, besibaigiančių fleksija –is ar –ys (*smėlis*, *skilvoys*), pakoreguotos VLKK Tarties ir kirčiavimo pakomisės kirčiavimo normos yra remiamos lietuvių kalbos vartotojų. Atliekant tyrimą vardažodis *smėlis* išsiskyrė tuo, jog Tarties ir kirčiavimo pakomisė, atsižvelgusi į realiąją vartoseną bei sistemingumo reikalavimus, siūlė pirminio daiktavardžio *smėlis* atsisakyti 4-osios kirčiuotės kirčiavimo varianto ir palikti tik 2-ąją kirčiuotę, kuri yra veikiamą F. de Sosiūro – Fortunatovo dėsnio. Čia tik vienaskaitos įnagininko formoje kirtis iš tvirtagalio antro nuo galo skiemens nušoko į trumpą galūnę. Apskritai, kirčio nušokimą į galūnę yra nulėmus ir *ia* kamienas. Be to, daugelyje akcentologijos leidinių fiksuojamas niekaip nenusistovintis kirčiavimas, pavyzdžiui, jog šis žodis esti kirčiuojamas tik pagal 2-ąją kirčiuotę yra pažymėjęs Pakerys, 2003, 5, tai nurodoma ir BŽŽ; DŽ₅ 715. Tačiau kiti kalbininkai ar norminamieji leidiniai nurodo senesnį šio vardažodžio rašybos atvejį ir vienintelį galimu kirčiavimo variantu laiko tvirtagalę 4-ąją kirčiuotę *smėl̃ys* – Būtėnas, 1931, 62; LV 506; Skardžius, 1968, 36. Įvairūs akcentologijos leidiniai bei žodynai yra užfiksavę ir leidžiamą gretybę, t. y. *smėlis* 2, *smėl̃ys* 4 – DŽ₁ 745; DŽ₂ 722; Bernadišienė, 1973, 84; LKŽ XIII 153; MŽ₃ 33; DŽ₃ 716; Pakerys, 1994, 21; MŽ₄ 296; MŽ₇ 296; DŽ₄ 716; TŽ 247; DLKŽ. Taigi toks VLKK kirčiavimo normų koregavimas galimas. O realiosios vartosenos palaikymas atsispindi tokiuose gautuose rezultatuose:

2 pav. Daiktavardžio *smėlis* kirčiavimo polinkiai

Šioje išskirtoje grupelėje minimas ir pirminis daiktavardis *skilovs*, kurio kirčiavimo normos VLKK Tarties ir kirčiavimo pakomisės taip pat buvo tikslinamos. Vėlgi ir čia normų koregavimas nepažeidė jokių reikalavimų. Tik čia greta pagrindinio ir vienintelio kirčiavimo varianto 4-osios kirčiuotės *skilovs* įteisino ir 2-ąją kirčiuotę su sutrumpėjusia fleksija *skilvis*. Tad VLKK šalia silpnojo kamieno ir silpnos galūnės įteisino variantą, kai kamienas esti stiprusis, o galūnė – silpna. Abu šie paprastojo daiktavardžio kirčiavimo variantai kalboje yra vartojami, tik populiariesniu išlieka pagrindinis variantas 4-osios kirčiuotės *skilovs*. Be to, galima pastebėti, kad normų svyravimai yra užfiksuoti ir įvairiuose moksliniuose šaltiniuose, pavyzdžiui, žodynai bei kai kurie kalbininkai nurodo tik po vieną galimą kirčiavimo variantą: *skilovs* 4 – DŽ₃ 704; DŽ₄ 704; TŽ 242; DLKŽ; *skilvis* 2 – SkŽD, 1943, 102, 379; LV 500; DŽ₁ 730; Skardžius, 1968, 35; MŽ₃ 230; Bernadišienė, 2003, 63. Tačiau galima rasti ir leidžiamų gretybių, tik čia skiriasi nurodomų kirčiuočių seka, t. y. kuris kirčiavimo variantas teikiamas kaip pagrindinis, o kuris kaip antrasis: *skilovs* 4, *skilvis* 2 – DŽ₂ 710; LKŽ XII 896; Pakerys, 1994, 36; BLKKŽ 43; *skilvis* 2, *skilovs* 4 – MŽ₄ 292; MŽ₇ 292; BŽŽ; DŽ₅ 703.

1.1.1.3. Su galūne –a (dgs. vard. –os)

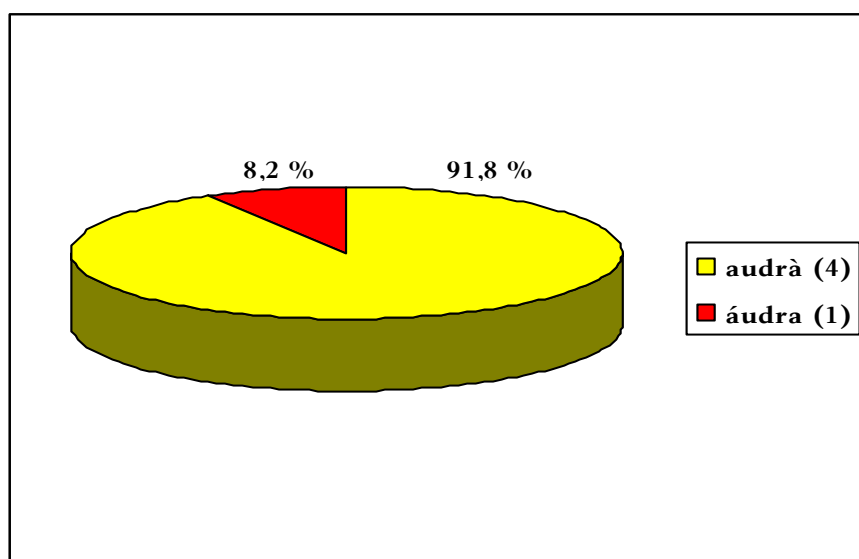
2009–2010 metų vasarą atliktų tyrimų rezultatai leido šiuos dar grupuoti pagal tam tikrus kriterijus, t. y. ar VLKK Tarties ir kirčiavimo pakomisės svarstyčių keturiasdešimt penkių paprastųjų daiktavardžių pakoreguotos normos yra remiamos realiosios vartosenos, ar yra remiamos tik iš dalies, galbūt tų žodžių kirčiavimas svyruoja įvairiuose Lietuvos regionuose, o galbūt yra visiškai neremiamas. Tad į remiamų kirčiavimo normų tikslinimo grupę yra patekę keturi pirminiai daiktavardžiai su fleksija –a, t. y. *audra*, *guoba*, *skarda*, *žarna*. Visų šių daiktavardžių normos buvo tikslinamos įvairiai, pavyzdžiui, paprastojo daiktavardžio *audra* abu kirčiavimo variantai buvo sukeisti vietomis, t. y. *audrà* 4 ir *áudra* 1, žodžio *guoba* buvo atsisakyta antrojo kirčiavimo varianto pagal 4-ąją kirčiuotę *guobà* ir paliktas tik vienas galimas variantas – *gúoba* pagal 1-ąją tvirtapradę kirčiuotę. O daiktavardžio *žarna* kirčiavimo norma taip pat buvo pakoreguota įteisinant antrąjį kirčiavimo, kuris anksčiau buvo laikytas klaida, tad greta 3-osios kirčiuotės varianto su silpnuoju kamienu, tačiau stipria galūne buvo pateiktas siūlymas kirčiuoti ir pagal 1-ąją kirčiuotę, kurios ir kamienas, ir galūnė visose žodžio formose išlieka stiprūs.

Pavyzdžiui, tik lietuvių ir latvių¹ kalbai būdingo pirminio daiktavardžio *audra*, kurio kirčiavimo normas VLKK Tarties ir kirčiavimo pakomisė koregavo, įvairi lingvistinė literatūra rodo, kad norma yra svyravusi. Kai kuriuose šaltiniuose nurodoma tik po vieną galimą kirčiavimo variantą (4-osios ar 1-osios kirčiuotės): *audrà* 4 – MLKŽ 29; *áudra* 1 – Būtėnas, 1931, 64; SkŽD, 1943, 235, 300, 587; Skardžius, 1968, 60; Pakerys, 1975, 25; Pakerys, 1994, 8. Tačiau daugelis kalbininkų ar žodynų rengėjų pateikia ir leidžiamas gretybes: *áudra* 1 ir *audrà* 4 – DŽ₁ 52; Sirtautas, 1955, 14; LKŽ I 458; Senkus, 1970, 55; Vitkauskas, 1988 61; Piročkinas, 1992, 8; DŽ₃ 62; MŽ₄ 138; MŽ₇ 138; DŽ₄ 62; Laigonaitė, 2002, 53; DLKŽ ar *audrà* 4 ir *áudra* 1 – LV 190; Senkus, 1970, 55, 56; DŽ₂ 61; Laigonaitė, 1978, 41; MŽ₃ 106; TŽ 56; Pakerys, 2003, 5; BŽŽ; DŽ₅ 62. Laikantis tos nuomonės, kad anksčiausiai šaltiniuose paminėtas pirminio daiktavardžio *audra* kirčiavimo variantas yra senovinis, tai per tą laikotarpį pastebimas kismas. Tai užfiksuota ir daugelyje lingvistinės medžiagos. Vadinasi, per laiką gyvojoje

---

¹ Fraenkel E. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. T. 1. Heidelberg, Carl Winter; Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht. 1955–1965. P. 6–7.

kalboje vis labiau šalia tvirtapradės šaknies varianto *áudra* 1-osios kirčiuotės įsitvirtino tvirtagalės šaknies variantas *audrà* pagal 4-ąją kirčiuotę. Toks priegaidės kitimas paaiškina Lietuvos kalbininko Juozo Senkaus teiginį, jog „daugiausia su tvirtapradės šaknies žodžiais, kurie virsta tvirtagaliais“ (1970, 56). Be to, pabrėžia, kad toks „kirčiavimo kitėjimas neprieštarauja lietuvių kalbos kirčio pagrindams ir istorijai. Tai pateisinama kirčiavimo raida, dėl kurios ir atsiranda dvejopas kirčiavimas“ (1970, 57). Visuomenės pasirinkimą, kaip jie taria šį daiktavardį *audra* atspindi tyrimo metu gauti rezultatai:

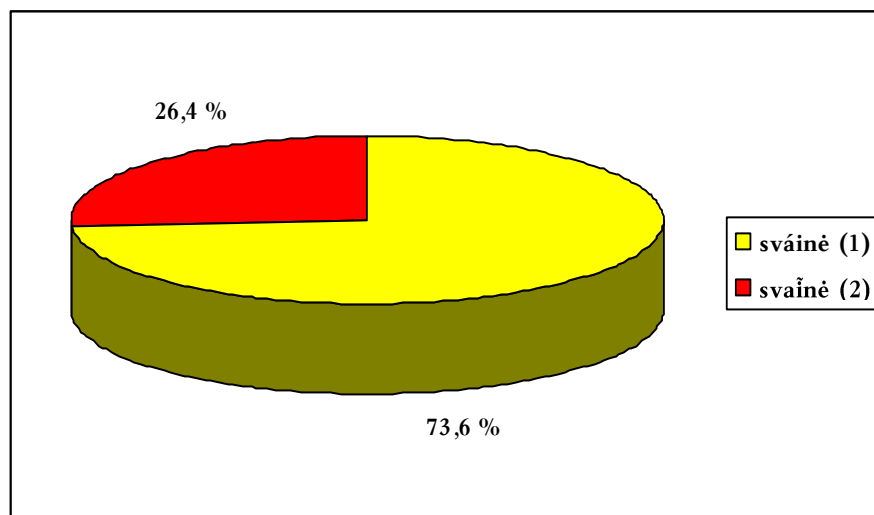
3 pav. Daiktavardžio *audra* kirčiavimo polinkiai

1.1.1.4. Su galūne –ė

Dviejų iš indoeuropiečių leksikos² atėjusių paprastųjų daiktavardžių *deivė* bei *svainė* kirčiavimo normos Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisės taip pat buvo svarstytos. Šių žodžių kirčiavimo normų koregavimas skyrėsi. Žodžio *deivė* kirčiavimo normos buvo tikslinamos, atsisakant antrojo galimo kirčiavimo varianto su silpnuoju kamienu bei galūne *deivė̃* pagal 4-ąją kirčiuotę, o paliekant vieną kaip pagrindinę ir galimą normą stipriojo kamieno, tačiau silpnos galūnės tvirtagalį variantą 2-osios kirčiuotės *deivė̄*. Toks sprendimas buvo remiamas beveik visų tyrime dalyvavusių respondentų. Antrojo čia minimo daiktavardžio *svainė* kirčiavimo norma buvo tikslinama kiek kitaip negu žodžio *deivė*. DŽ₄, kuriuo tikriausiai rėmėsi VLKK Tarties ir kirčiavimo pakomisė, nurodoma, kad paprastojo daiktavardžio *svainė* kirčiavimo normos buvo tikslinamos, atsižvelgiant į šnekamosios kalbos polinkius bei neprasilenkiant ir su lietuvių kalbos kirčiavimo normų tradicijomis. Taigi šio žodžio kirčiavimo variantai buvo koreguojami taip: greta vienintelio galimo tvirtapradžio ir su stipriuoju kamienu, galūne *sváinė* 1 buvo įteisintas 2-osios kirčiuotės variantas, kuris yra stipriojo kamieno, bet silpnos galūnės. Šis sprendimas pasiteisino, nes šnekamojoje kalboje tampa vis labiau vartojamas, kai tam tikrose žodžio formose (vienaskaitos įnagininke, daugiskaitos galininke) kirtis iš tvirtagalio priešpaskutinio žodžio skiemens šoka į trumpą galūnę. Toks priegaidžių perėjimas yra galimas ir nepažeidžia jokių reikalavimų. Be to, kirčiavimo normų svyravimą bendrinėje lietuvių kalboje rodo ir įvairioje akcentologijos literatūroje nei žodynuose užfiksuoti variantai: *sváinė* 1 – LV 526; DŽ₁ 789; DŽ₂ 799; MŽ₃ 242; DŽ₃ 793; Pakerys, 1994, 16; MŽ₄ 307; MŽ₇ 307; DŽ₄ 793; TŽ 260; Vaitkevičiūtė, 2004, 26; DLKŽ; *sváinė* 1, *svaĩnė* 2 – LKŽ XIV 266; Grinaveckis, 1989, 20; BŽŽ; BLKKŽ 36; DŽ₅ 792. Akivaizdu, kad antrasis kirčiavimo variantas į kalbą pateko gerokai vėliau. Tai rodo ir atliktos apklausos metu gauti rezultatai:

---

² žr. Fraenkel E. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. T. 1, 2. Heidelberg, Carl Winter; Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht. 1955–1965. P. 93 f; 947 f.

4 pav. Daiktavardžio *svainė* kirčiavimo polinkiai

1.1.2. Kirčiavimo variantai, kuriuos reali vartoseną palaiko iš dalies

Per dvi vasaras atliktos apklausos gauti duomenys kiek nustebino. Pasirodo, jog bendrinės lietuvių kalbos vartotojai palaiko Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimą dėl 12 (26,67 %) paprastųjų daiktavardžių (*dumblas, gandrai, kardas, rakandas, šalmas, šarvas, tauras, urvas, žvynas, liauka, šlovė, rūšis*) kirčiavimo normų koregavimo tik iš dalies. Vadinasi, Lietuvos piliečiai remia sprendimą, jog šalia vienintelio galimo kirčiavimo varianto buvo įteisintas antrasis variantas, anksčiau laikytas klaida. Tačiau ta naujoji antroji kirčiavimo norma yra ženkliai populiareesnė negu pagrindinė. Galima pagrįstai teigti, kad VLKK „nuosekliai laikėsi naujų variantų teikimo principo: greta anksčiau teikto vienintelio kirčiavimo varianto įteisinti populiarešni variantai“ (Kavaliauskas, Paliukėnaitė, 2011, 429).

2 lentelė

Iš dalies realios vartosenos remiami VLKK siūlymai

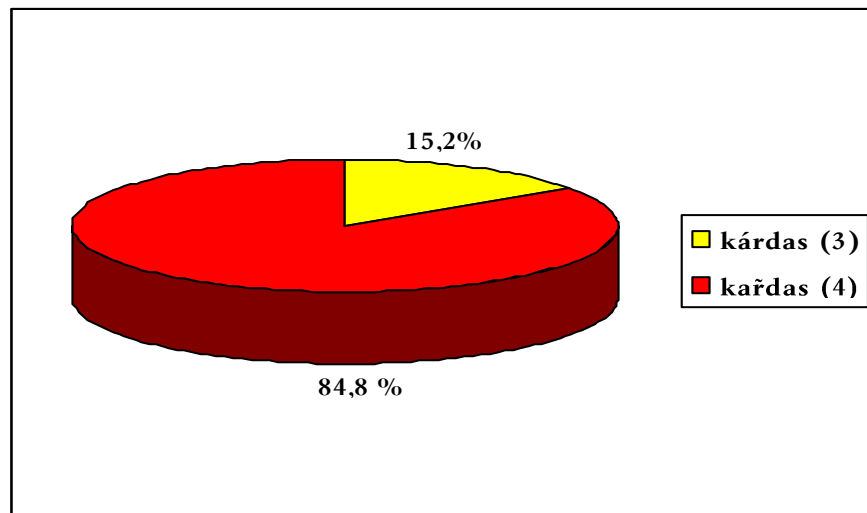
<i>Žodis ir kirčiavimo variantai</i>	<i>Rezultatai (%)</i>
du̇mblas (2) ir du̇mblas (4)	42 (8,4 %) ir 458 (91,6 %)
gȧndras (2) ir gȧndras (4)	11 (2,2 %) ir 489 (97,8 %)
kárdas (3) ir kȧrdas (4)	76 (15,2 %) ir 424 (84,8 %)
rakȧndas (2) ir rakándas (1)	1 (0,2 %) ir 499 (99,8 %)
šáľmas (3) ir šáľmas (4)	49 (9,8 %) ir 451 (90,2 %)
šárvas (3) ir šȧrvas (4)	70 (14 %) ir 430 (86 %)
taũras (4) ir taũras (2)	104 (20,8 %) ir 396 (79,2 %)
ũrvas (3) ir u̇rvas (4)	46 (9,2 %) ir 454 (90,8 %)
žvýnas (3) ir žv̇ṽnas (4)	54 (10,8 %) ir 446 (89,2 %)
liaukà (2) ir liáuuka (1)	14 (2,8 %) ir 486 (97,2 %)
šlovė̃ (3) ir šlovė̃ (4)	54 (10,8 %) ir 446 (89,2 %)
rúšis (1) ir rūšis̃ (4)	79 (15,8 %) ir 421 (84,2 %)

Siekiant tikslesnio ir aiškesnio aptarimo iš šios dalies, pirminiai daiktavardžiai buvo grupuojami pagal fleksijas. Be to, panašus skirstymas pagal galūnes buvo teikiamas ir VLKK Rekomendacijoje *Dėl kai kurių pirminių (paprastųjų) daiktavardžių kirčiavimo* (Nr. K-2).

1.1.2.1. Su galūne –as

Net devynių šioje grupėje išskirtų paprastųjų daiktavardžių galūnės yra –as. Pastebima, kad labai panašūs yra ir šių žodžių teikiami kirčiavimo variantai, pavyzdžiui, daiktavardžių *dumblas* ir *gandras* atitinkamai siūlomi 2-osios bei 4-osios kirčiuotės variantai, žodžių *kardas*, *šalmas*, *šarvas* teikiami 3-osios ir 4-osios kirčiuotės variantai. Akivaizdu, kad tokioms kirčiavimo normoms įtakos gali būti turėjusi ir minimų žodžių kilmė. Juk dažniausiai teigiama, bent jau nuo žymaus kalbininko Prano Skardžiaus nustatyto tokio senųjų skolinių kirčiavimo polinkio (Pakerys, 1989, 24), jog tvirtagalę priegaidę turi tie žodžiai, kurie yra atėję iš slavų kalbų, o tvirtapradę priegaidę – germanizmai. Remiantis žymaus vokiečių kalbininko Ernsto Fraenklio bei lyginamosios indoeuropistikos mokslininko Wojciecho Smoczyńskiego teigimu, *dumblas* yra indoeuropietiškos kilmės, *gandras* atėjęs iš vokiečių kalbos, *kardas* – iš senosios rusų, rusų ar baltarusių kalbos, *šalmas* – iš senosios rusų, *šarvas* – iš vidurio vokiečių aukštaičių (žr. E. Fraenkel, 1955–1965, 108 f, 133, 221, 960, 965, t. p. W. Smoczyński 132, 157, 256, 623, 625). Tai puikiai apibendrinti gali tik profesorės Danguolės Mikulėnienės žodžiai, jog „Senieji pastovaus kirčiavimo žodžiai yra skilę į pirmąją ir antrąją, o kilnojamojo kirčio vardažodžiai – į trečiąją ir ketvirtąją kirčiuotes“ (Mikulėnienė, 1992, 75).

Pavyzdžiui, DŽ₄ yra pateikta tik viena galima žodžio *kardas* kirčiavimo norma pagal tvirtapradės šaknies 3-iąją kirčiuotę *kárdas*. Toks pat kirčiavimo variantas nurodomas ir kituose akcentologijos veikaluose ar žodynuose: SkŽD, 1943, 26; LV 313; DŽ₁ 313; Pakerys, 1968, 13, 30; DŽ₂ 284; Bernadišienė, 1973, 60; Vitkauskas, 1988, 76; MŽ₃ 155; DŽ₃ 284; MŽ₄ 197; MŽ₇ 197; DŽ₄ 284; TŽ 133; Vaitkevičiūtė, 2004, 30; DLKŽ. Šio paprastojo daiktavardžio vis nenusistovintį kirčiavimą rodo ir LKŽ V 271 rastos gretybės *kárdas* 3, 1 bei A. Pakerio tyrimo metu užfiksuoti variantai (1994, 28) *kárdas* 3, *kařdas* 4, *kárdas* 1. Be to, naujausioje lingvistinėje literatūroje BŽŽ, BLKKŽ 41 bei DŽ₅ 287 užfiksuotos VLKK Tarties ir kirčiavimo pakomisės siūlomos kirčiavimo gretybės, t. y. *kárdas* 3, *kařdas* 4. Laikantis tos nuomonės, kad senesnė kirčiavimo norma yra silpnojo kamieno, tačiau stiprios galūnės, tai pagal J. Senkaus teiginį (1970, 56), kad tvirtapradės šaknies žodžiai virsta tvirtagale, yra galimas naujesnis ar naujas reiškiny kalboje. Taigi šiuo atveju 4-osios kirčiuotės galūninis kirčiavimas yra galimas, nelaikomas klaida. Be to, šis naujai įteisintas tvirtagalės 4-osios kirčiuotės variantas *kařdas* yra labai populiarus šnekamojoje kalboje:

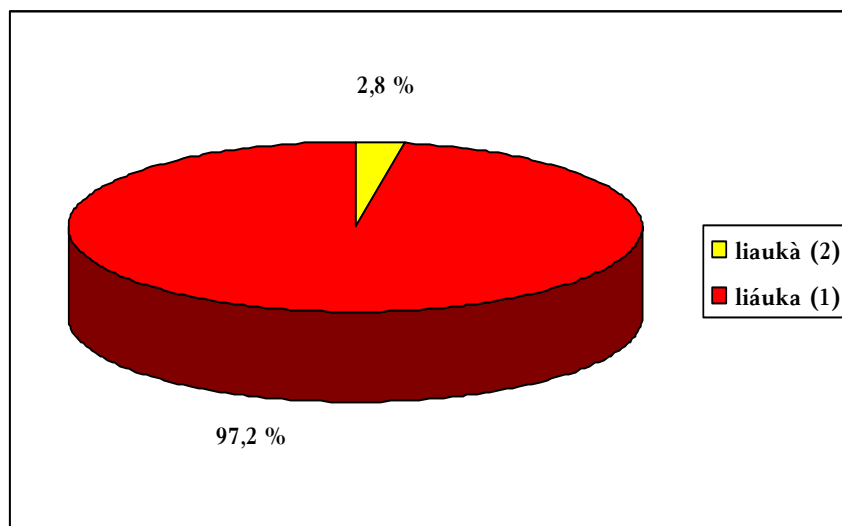
5 pav. Daiktavardžio *kardas* kirčiavimo polinkiai

1.1.2.2. Su galūne –a (dgs. vard. –os)

Tik vieno paprastojo daiktavardžio su fleksija –a (dgs. vard. –os) VLKK Tarties ir kirčiavimo pakomisės pakoreguotos kirčiavimo normos yra remiamos iš dalies, t. y. daiktavardžio *liauka*. Galima daryti prielaidą, kad šio žodžio kirčiavimo variantų koregavimas buvo toks: šalia vardažodžio su stipriuoju kamienu, tačiau silpna galūne, atsižvelgiant į šnekamąją kalbą bei sistemingumo reikalavimus, buvo įteisintas ir daiktavardžio kirčiavimo variantas su stipriuoju kamienu ir galūne. Taigi greta 2-osios kirčiuotės *liaukà* buvo oficialiai pasiūlytas vartoti ir 1-osios kirčiuotės variantas *liáuuka*. Taip leidžia manyti faktas, jog Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisės sprendimas priimtas 2003 metais, o kaip žinia, kirčiavimo normas geriausiai tuo metu atspindėjo Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (DŽ₄), tad jai pirmiausia teko remtis DŽ₄ ir tik vėliau realiąja vartosena. Pabrėžtina, kad šio paprastojo daiktavardžio kirčiavimas yra labai svyravęs: vienoje lingvistinėje literatūroje pateikiamas tik vienas galimas variantas: *liaukà* 2 – LV 355; DŽ₁ 420; DŽ₂ 366; MŽ₃ 175; DŽ₃ 363; ADLKŽ 34; MŽ₄ 223; MŽ₇ 223; DŽ₄ 363; TŽ 160; Vaitkevičiūtė, 2004, 28; DLKŽ. Tačiau *Akademiniam lietuvių kalbos žodyne* nurodoma vienintelė galima kirčiavimo norma pagal tvirtagalės šaknies 4-ąją kirčiuotę *liaukà* 4 (LKŽ VII 392). Toks variantas užfiksuotas tik vieną kartą šiame leidinyje. Keletas akcentologijos leidinių pateikia ir leidžiamas gretybes: *liaukà* 4, *liaũkos* 2 (*liaũkq*) – Pakerys, 1994, 24. *liaukà* 2, *liáuuka* 1 – BŽŽ. Pastarasis leidinys atitinka VLKK siūlymą. Tačiau DŽ₅ jau pastebima, kad pagrindiniu kirčiavimo variantu nurodoma 1-oji kirčiuotė, o 2-oji nukeliama į šalutinio vietą, t. y. *liáuuka* 1, *liaukà* 2 – DŽ₅ 364.

2009–2010 metų vasarą atlikti tyrimai parodė, kad remiantis tik šnekamosios kalbos polinkiais, lietuvių kalboje yra paplitęs tvirtapradės šaknies variantas *liáuuka* 1. Taigi kalbos vartotojams priimtinesnė, palankesnė yra „pastovaus koloninio kirčio negaliniame skiemenyje paradigma“ (Kazlauskas, 1963, 172). Tačiau būtina pabrėžti, kad senesnis šio vardažodžio kirčiavimo variantas buvo tvirtagalės *liaukà* 2, bent jau taip leidžia manyti ankstesnėje lingvistinėje literatūroje nurodoma ši kirčiavimo norma. Tad pastaroji, matyt, yra buvusi „pastovaus koloninio kirčio negaliniame skiemenyje paradigmos, kur kirčiuoto skiemens priegaidė galėjo būti <...> cirkumfleksinė“ (Kazlauskas, 1963, 172).

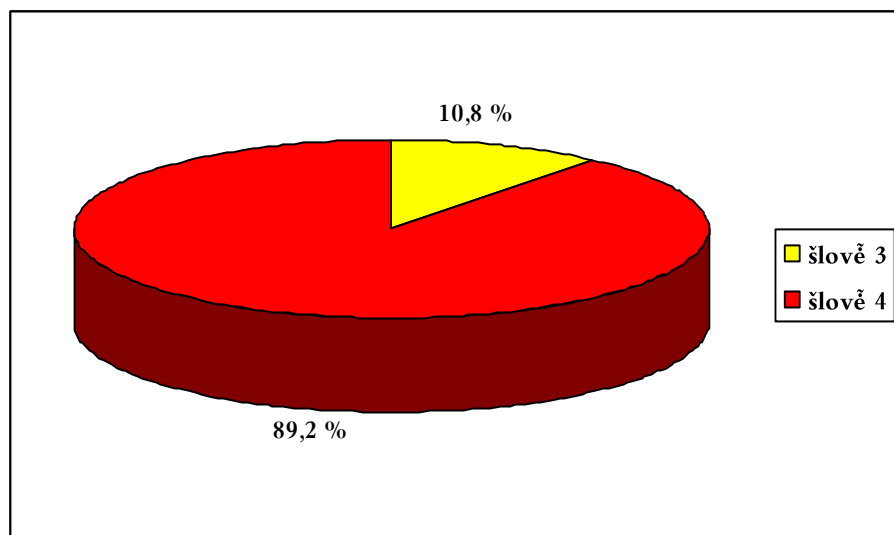

6 pav. Daiktavardžio *liauka* kirčiavimo polinkiai

1.1.2.3. Su galūne –ė

Skiriamąją grupę, kai reali vartoseną tik iš dalies palaiko VLKK nutarime priimtus sprendimus, yra ir vienas vardažodis su fleksija –ė. Remiantis W. Smoczyński, V. Svensson, Мартынов (dar žr. <http://etimologija.baltnexus.lt/>) teigimu, linkstama manyti, kad šis paprastasis daiktavardis turi ryšį su baltų, slavų ir net iranėnų kalbų šakomis. Tad ir jo kilmės teorijos gali turėti įtakos kirčiavimui. Kaip jau žinoma, per slavų kraštus į lietuvių kalbą atėjo daug žodžių ir paprastai, jei tai senieji skoliniai, tai jie kirčiuojami tvirtagališkai. Taigi galima daryti prielaidą, kad šis žodis tikrai yra senas skolinys iš slavų, ir jo pirminė kirčiavimo norma buvo cirkumfleksinė. Tačiau kalbą, šį žodį galėjo veikti daugybė veiksnių – kitos kalbos, tarmės ar kitų kraštų kaimynai, ir jų įtaka nulėmė pirminio daiktavardžio *šlovė* kitimą. Kaip buvo iš tiesų, sunku atsakyti. Tačiau tikrai yra žinoma, jog daugelyje akcentologijos leidinių ar žodynų dažnai buvo teikiama tik vienintelė galima kirčiavimo norma – silpnojo kamieno, tačiau stiprios galūnės 3-iosios kirčiuotės: *šlovė̃* 3 – LV 536; DŽ₁ 817; DŽ₂ 820; Bernadišienė, 1973, 61; MŽ₃ 248; DŽ₃ 815; Pakerys, 1994, 27; MŽ₄ 315; MŽ₇ 315; DŽ₄ 815; TŽ 268; Bernadišienė, 2003, 68; Vaitkevičiūtė, 2004, 31; DLKŽ. Lingvistinėje literatūroje yra užfiksuotos ir leidžiamos gretybės: *šlovė̃* 3, 4 – BŽŽ; BLKKŽ 41 DŽ₅ 814; *šlovė̃* 3, 4, *šlovė* 1 – SkŽD, 1943, 74, 540; LKŽ XV 19.

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisė, atsižvelgusi į visus sistemingumo reikalavimus bei gyvąją lietuvių kalbą, nutarė šalia tvirtapradės šaknies 3-iosios kirčiuotės varianto įteisinti ir 4-osios tvirtagalės šaknies variantą. Taip tarsi leisdami taikyti Sosiūro–Fortunatovo dėsnį. Be to, profesorė D. Mikulėnienė yra išreiškusi pastebėjimą, kad „Nepastovaus kirčiavimo paradigmoje „pavojingųjų“ linksnių galūnėse netaisyklingai kirčiuojami trečiosios kirčiuotės žodžiai. Jie tarsi derinami prie ketvirtosios kirčiuotės“ (Mikulėnienė, 1992, 78). Visgi toks VLKK sprendimas yra remiamas ir pagrįstas, atsižvelgiant į šnekamąją kalbą.

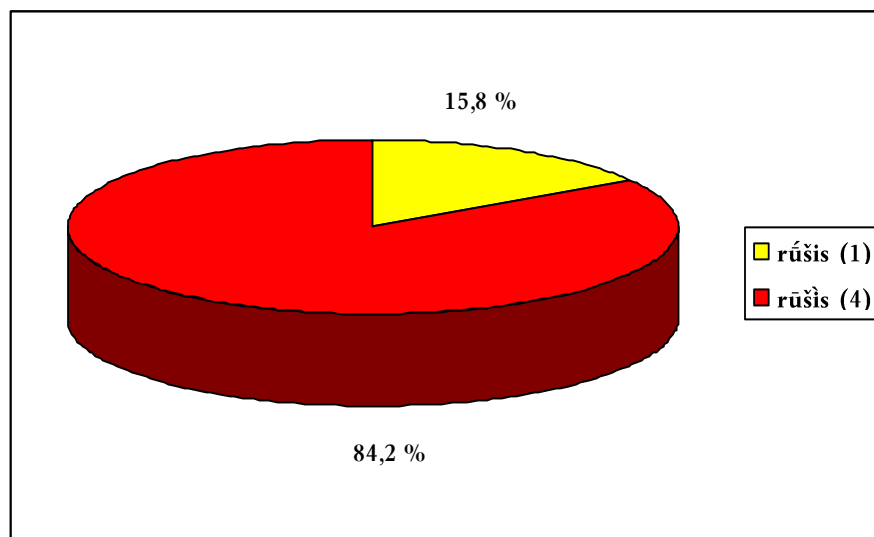
7 pav. Daiktavardžio *šlovė* kirčiavimo polinkiai

1.1.2.4. Su galūne –is (vns. kilm. –ies)

Vieno paprastojo daiktavardžio su fleksija –is pakoreguotos kirčiavimo normos taip pat yra tik iš dalies palaikomas realiosios vartosenos. Apskritai, iškili kalbininkė Valerija Vaitkevičiūtė yra teigusi, kad vardažodis *rūšis* dažnai yra kirčiuojamas netaisyklingai (Vaitkevičiūtė, 2004, 25–26), t. y. ne pagal jos nurodomą vienintelę kirčiavimo normą – 1-ąją kirčiuotę *rúšis*. Be to, ir kalbininkas Juozas Senkus yra minėjęs, jog kalbai būdingas „toks stiprus ir iš dalies senas reiškiny, kad jo nepaisyti yra neįmanoma“ (Senkus, 1970, 56–57). Turima omeny, kai bendrinėje lietuvių kalboje paplitęs kitoks žodžio kirčiavimo variantas negu buvo fiksuotas. Tokioje pastaboje mokslininkas tarp daugelio kitų vardažodžių pamini ir pirminį daiktavardį *rūšis*. Nors kaip pats teigia: „mokykla ir ligšioliniai žodynai teleidžia tik <...> *rúšis*. Taigi yra galimas variantas, kai šalia pastovaus kirčiavimo paradigmos turimo baritoninio kirčio buvo leistinas vartoti ir kilnojamo kirčiavimo paradigmos oksitoninis kirtis“ (dar žr. Kazlauskas, 1963, 173).

Senovinis kirčiavimas nurodomas daugelyje akcentologijos literatūroje: *rúšis* 1 – Būtėnas, 1931, 68; LV 480; DŽ₁ 688; Pakerys, 1968, 8, 35; Skardžius, 1968, 35; Bernadišienė, 1973, 72; Girdenis, Pupkis, 1978, 56; DŽ₃ 669; MŽ₄ 282; MŽ₇ 282; DŽ₄ 669; Vaitkevičiūtė, 2004, 26; DLKŽ. Be to, vienas žodynas nurodo, kad vienintelis ir galimas kirčiavimo variantas yra tik pagal tvirtagalę 4-ąją kirčiuotę: *rūšis* 4 – MLKŽ 226. Būta ir kalbos normintojų, kalbininkų manančių taip pat, kaip ir J. Senkus, jog mūsų kalboje yra galimos ir gretybės: *rúšis* 1, *rūšis* 4 – Senkus, 1952, 22; DŽ₂ 676; Pakerys, 1975, 24; Laigonaitė, 1978, 41; Kuzavinis, 1981, 6; Girdenis, Pupkis, 1985, 4; Pupkis, Stundžia, 1987, 53; Vitkauskas, 1988, 72; MŽ₃ 223; Piročkinas, 1992, 8; Pakerys, 1994, 11; TŽ 230; BŽŽ; BLKKŽ 36; DŽ₅ 669. *Akademiniam lietuvių kalbos žodyne* užfiksuotos net trys leidžiamos normos: *rúšis* 1, *rūšis* 3, 4 – LKŽ XI 1030.

Vadinasi, tvirtapradės šaknies virtimas tvirtagale šiuo atveju yra galimas, neprieštaraujantis „lietuvių kalbos kirčiavimo pagrindams ir istorijai. Tai pateisinama kirčiavimo raida, dėl kurios atsiranda dvejetainis kirčiavimas“ (Senkus, 1970, 57). Matyt, VLKK atsižvelgusi į šiuos J. Senkaus žodžius greta stipriojo kamieno 1-osios kirčiuotės varianto *rúšis* įteisino 4-osios kirčiuotės variantą *rūšis*. Be to, ši naujai įteisinta kirčiavimo norma yra labiau paplitusi tarp kalbos vartotojų negu pagrindinė:

8 pav. Daiktavardžio *rūšis* kirčiavimo polinkiai

1.1.3. Kirčiavimo variantai, kurių reali vartoseną nepalaiko

Kalba yra gyva – ji nuolatos vis keičiasi, tačiau ne visada gali būti pritariama Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisės siūlomoms kirčiavimo normų korekcijoms. Taip teigti leidžia 2009–2010 metų vasarą atliktos apklausos rezultatai. Pasirodo, kad kalbos vartotojai visiškai nepalaiko VLKK pakoreguotų kirčiavimo normų vieno pirminio daiktavardžio *sėbras*, *-ė* (2,22 %) (žr. 3 lentelė **Realios vartosenos nepalaikomas VLKK siūlymas**).

3 lentelė

Realios vartosenos nepalaikomas VLKK siūlymas

<i>Žodis ir kirčiavimo variantai</i>	<i>Rezultatai (%)</i>
sėbras, -ė (2) ir sébras, -ė (1)	1 (0,2 %) ir 499 (99,8 %)

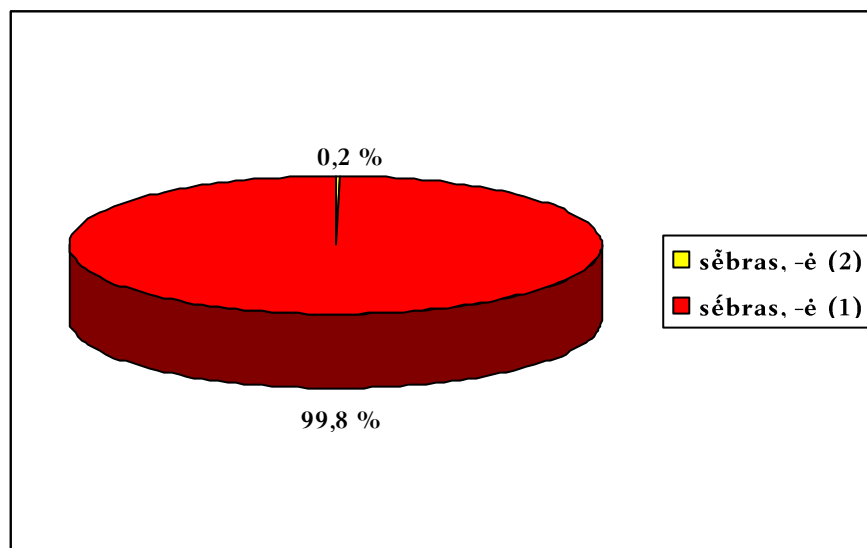
1.1.3.1. Su galūne –as

Linkstama manyti, kad paprastasis daiktavardis *sėbras*, –ė gali būti slavizmas, tiksliau sakant, skolinys iš baltarusių kalbos. Tokią nuomonę pateikia W. Smoczyński. Pasak jo, šis vardažodis yra kilęs iš baltarusių kalbos žodžio *sjabr* (dar žr. W. Smoczyński, 538). Jog tai yra slaviškos kilmės žodis nurodo ir kiti mokslininkai, pavyzdžiui, Трубачев³ (1959b, 165–166), tik jis pabrėžia, kad tai žodis kilęs iš rusų kalbos, būdingas lietuvių bei latvių kalboms, o W. P. Schmid teigia, kad šis vardažodis gali būti baltų–slavų–germanų bendrybė (1975b, 326)⁴. Tačiau kitas žymus vokiečių kalbininkas E. Fraenkel mano, kad šis paprastasis daiktavardis būdingas baltų kalboms, t. y. būdingas tik latvių bei lietuvių, nors ir sietini su gotų *sibja*, senovės vokiečių aukštaičių *sibba* „Sippe“ (1955–1965, 768 f.). Nors šio žodžio kilmės teorijų yra ne viena, tačiau vis dėlto manoma, kad tai yra slavybė. Vadinasi, prisiminus P. Skardžiaus suformuluotą teiginį, kad „germanizmai dažniausiai tariami su tvirtaprade priegaide, o slavizmai – su tvirtagale“. (Pakerys, 1989, 24 -> Skardžius, 1928, 936–941), tampa visai aišku, kodėl senesnieji lingvistiniai šaltiniai nurodo tik vieną galimą tvirtagalės šaknies kirčiavimo variantą: *sėbras*, –ė 2 – LV 489; LKŽ XII 277; TŽ 235. Tačiau vėlesnė akcentologijos medžiaga bei žodynai jau teikia tvirtapradės šaknies variantą, kuris, matyt, jau yra vis labiau įsigalinčio naujesnio kirčiavimo padarinys: *sébras*, –ė 1 – DŽ₁ 705; DŽ₂ 689. Be to, moksliniuose šaltiniuose jau yra užfiksuoti du leidžiamų gretybių variantai: *sėbras*, –ė 2 ir *sébras*, –ė 1 – BŽŽ; BLKKŽ 38; *sébras*, –ė 1 ir *sėbras*, –ė 2 – DŽ₃ 682; DŽ₄ 682; DLKŽ; DŽ₅ 682.

2009–2010 metų vasaromis atliktų tyrimų rezultatai iš trijų Lietuvos vietovių, t. y. Lazdijų bei Molėtų rajono, Prienų miesto, leidžia teigti, jog Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas sukeisti kirčiavimo variantus vietomis – pagrindine kirčiavimo norma laikyti stipriojo kamieno, tačiau silpnos galūnės 2-osios kirčiuotės variantą *sėbras*, –ė 2, o antrąja – stipriojo kamieno ir stiprios galūnės 1-osios kirčiuotės variantą *sébras*, –ė – nėra palaikomas gyvosios kalbos. Tik vienas respondentas laikėsi VLKK siūlymo:

³ <http://etimologija.baltnexus.lt/>

⁴ <http://etimologija.baltnexus.lt/>

9 pav. Daiktavardžio *sébras, -é* kirčiavimo polinkiai

Dėl tokio VLKK Tarties ir kirčiavimo komisijos priimto nutarimo kyla abejonių. Siūlytina dar kartą grįžti prie šio pirminio daiktavardžio kirčiavimo normų koregavimų, t. y. atstatyti BŽŽ bei BLKKŽ 38 teikiamų variantų seką - *sěbras, -é* 2 ir *sébras, -é* 1.

1.1.4. Kirčiavimo variantai, kurie įvairuoja regionuose

Atliktas tyrimas trijose skirtingose Lietuvos vietovėse, t. y. Lazdijų ir Molėtų rajone, Prienų mieste, parodė, kad bene didžiausią grupę sudaro tokie paprastieji daiktavardžiai, kurių kirčiavimo normos įvairuoja. VLKK Tarties ir kirčiavimo pakomisės nutarimas dėl kai kurių pirminių daiktavardžių kirčiavimo variantų koregavimų yra priimtas, atsižvelgiant į sistemingumo reikalavimus bei šnekamosios kalbos polinkius. Taigi šios išskirtos nemažos grupės 20 (44,44 %) vardažodžių kirčiavimo normos buvo koreguojamos taip: greta vienintelio galimo kirčiavimo varianto buvo įteisintas naujasis antrasis kirčiavimo variantas arba anksčiau teikti kirčiavimo variantai buvo sukeisti vietomis, arba buvo atsisakyta seno antrojo kirčiavimo varianto, tačiau įteisintas naujasis. Priimant tokius sprendimus šnekamosios kalbos polinkiai negalėjo prasilenkti su kirčiavimo sistema, jos taisyklėmis. Taigi VLKK Rekomendacijoje pateikti kirčiavimo variantai yra bendrinėje lietuvių kalboje vartojami, tačiau išsiskiria jų populiarumas tirtuose regionuose – vienur labiau palaikoma pagrindine kirčiavimo norma, kitur – šalutinė:

4 lentelė

Abu VLKK siūlomi kirčiavimo variantai paplitę realioje vartosenoje

<i>Žodis ir kirčiavimo variantai</i>	<i>Rezultatai (%)</i>
krėslas (3) ir krėslas (1)	117 (23,4 %) ir 383 (76,6 %)
plėntas (1) ir pleñtas (2), ir pleñtas (4)	240 (48 %) ir 253 (50,6 %), ir 7 (1,4 %)
skrúostas (1) ir skrúostas (3)	331 (66,2 %) ir 169 (33,8 %)
smùrtas (1) ir smùrtas (2)	127 (25,4 %) ir 373 (74,6 %)
sváinis (1) ir svaĩnis (2)	330 (66 %) ir 170 (34 %)
lėlvs (4) ir lėlvs (3)	281 (56,2 %) ir 219 (43,6 %)
snarglvs (3) ir snarglvs (4)	141 (28,2 %) ir 359 (71,8 %)
žaltvs (3) ir žaltvs (4)	155 (31 %) ir 345 (69 %)
balà (2) ir balà (4)	139 (27,8 %) ir 361 (72,2 %)
dūdà (2) ir dūdà (4)	245 (49 %) ir 255 (51 %)
ýda (1) ir ydà (4)	188 (37,6 %) ir 312 (62,4 %)
lėšos (1) ir lėšos (4)	166 (33,2 %) ir 334 (66,8 %)
porà (3) ir porà (4)	216 (43,2 %) ir 284 (56,8 %)

próga (1) ir progà 4	311 (62,2 %) ir 189 (37,8 %)
rìnkà (2) ir rìnka (1)	180 (36 %) ir 320 (64 %)
skujà (4) ir skujà (2)	271 (54,2 %) ir 229 (45,8 %)
vapsvà (4) ir vapsvà (2)	385 (77 %) ir 115 (23 %)
kriauklē (4) ir kriauklē (1)	110 (22 %) ir 390 (78 %)
šerdìs (4) ir šerdìs (3)	277 (55,4 %) ir 223 (44,6 %)
úolektis (1) ir uolektis (3 ^a), ir uolēktis (2)	337 (67,4 %) ir 139 (27,8 %), ir 24 (4,8 %)

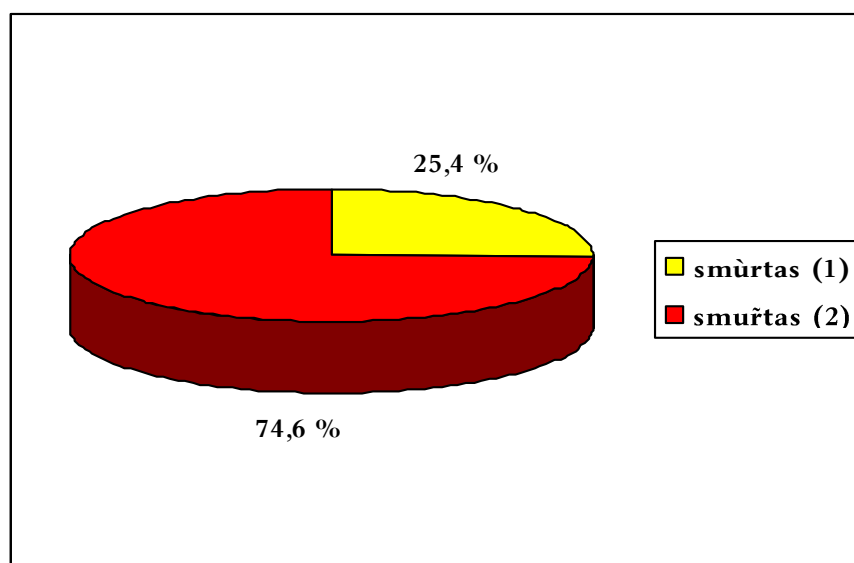
1.1.4.1. Su galūne –as

Bene didžiausia tyrimo metu susidariusi paprastųjų daiktavardžių grupė, kur pateko vardažodžiai, kurių kirčiavimo normos įvairuoja bendrinėje lietuvių kalboje. Ir skiriant juos pagal fleksiją –as jų yra keturi. Visi šie keturi vardažodžiai (*krėslas*, *plentas*, *skruostas*, *smurtas*) Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisės nutarime teikiami su dviem galimais kirčiavimo variantais. Skiriasi tik šių daiktavardžių kirčiavimo normų koregavimas. Pavyzdžiui, žodžio *krėslas* kirčiavimo normos buvo tikslinamos taip: greta kilnojamojo kirčio 3-iosios kirčiuotės varianto *krėslas* buvo įteisintas pastovaus kirčio 1-osios kirčiuotės variantas *krėslas*, o žodžio *smurtas* – taip: anksčiau buvusios kirčiavimo normos buvo sukeistos vietomis, t. y. pagrindinė kirčiavimo norma nurodoma pagal 1-ąją kirčiuotę *skrúostas*, šalutine – 3-oji kirčiuotė *skrúostas*. Galima pastebėti, kad tų keturių paprastųjų daiktavardžių vienas iš galimų kirčiavimo variantų yra kirčiavimas pagal 1-ąją tvirtapradę kirčiuotę.

Kaip jau buvo minėta, vienas iš šio sąrašo su galūne –as žodžių yra vardažodis *smurtas*. Šis pirminis daiktavardis kelia abejonių dėl savo kilmės – galbūt jis buvo E. Fraenkeliu nagrinėtas kartu su *smarkùs*, *smerkti* (Fraenkel, 1955–1965, 851), tačiau W. Smoczyński tuo abejoja ir apskritai tiriamo žodžio neįvardija (Smoczyński, 2007, 580).

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisė pirminio daiktavardžio *smurtas* kirčiavimo normas Rekomendacijoje pateikė su korekcijomis, t. y. pakomisė, atsižvelgusi į šnekamosios kalbos polinkius bei kirčiavimo normų tradicijas, šalia pastovaus kirčio varianto 1-osios kirčiuotės *smùrtas* įteisino kilnojamo kirčio 2-osios kirčiuotės variantą *smuřtas*. Šie kirčiavimo variantai buvo užfiksuoti įvairioje lingvistinėje literatūroje. Daugelis akcentologijos literatūros bei žodynų pateikia tik vieną galimą kirčiavimo normą tvirtapradės šaknies pagal 1-ąją kirčiuotę: *smùrtas* 1 – DŽ₁ 747; DŽ₂ 724; MŽ₃ 234; DŽ₃ 718; Pakerys, 1994, 8; MŽ₄ 297; MŽ₇ 297; DŽ₄ 718; TŽ 248; Vaitkevičiūtė, 2004, 25; DLKŽ. Buvo užfiksuotas ir tik tvirtagalės šaknies kirčiavimo variantas: *smuřtas* 2 – SkŽD, 1943, 216, 322; LV 507; Skardžius, 1968, 60. Tačiau mokslinėje literatūroje galimos ir leidžiamos gretybės, tačiau jos skiriasi, t. y. skiriasi jų teikiamas pagrindinis bei antrasis variantas, pavyzdžiui, Grinaveckis, 1983, 67 nurodo *smuřtas* 2, *smùrtas* 1, o LKŽ XIII 231; BŽŽ; BLKKŽ 36, DŽ₅ 717 nurodomas VLKK siūlomi kirčiavimo variantai – *smùrtas* 1, *smuřtas* 2. Taigi Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisė siūlo tokias pat kirčiavimo normas, kaip ir nurodoma naujausioje literatūroje.

Be to, 2009–2010 metų vasaromis atlikti tyrimai leido įsitikinti, kad abu kirčiavimo variantai – vienintelė anksčiau buvusi kirčiavimo norma bei naujai įteisinta – abi yra vartojamos visuomenės. Svarbu pabrėžti ir tai, kad priegaidės pasikeitimas mišriajame dvigarsyje nepadarė jokios sistemiškumo klaidos. Apie galimą tvirtapradės priegaidės virtimą tvirtagale yra rašęs Juozas Senkus (1970, 56). Tai tik naujas kirčiavimas, kuris rodo, jog kalba yra gyva ir ji, nors ir nežymiai, tačiau keičiasi. Galima daryti prielaidą, kad ateityje gali prireikti kardinalesnių VLKK kirčiavimo normų pakoregavimų, nes variantas, kuris anksčiau buvo laikytas kirčiavimo klaida, o dabar teikiamas kaip šalutinis – vis dėlto šnekamojoje kalboje yra labiau paplitęs. Be to, 1-osios kirčiuotės variantas *smùrtas* vis dar yra daug populiarešnis Molėtų rajone (žr. Kavaliauskas V. Paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo realiosios vartosenos tyrimas / *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo kodifikacija ir realioji vartoseną (paprastieji daiktavardžiai, priesaginiai veiksmažodžiai)*; Kavaliauskas V. Paliukėnaitė G. Dėl VLKK koreguotų paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo normų / *Lituanistica*; Paliukėnaitė G. Pirminių daiktavardžių kirčiavimo polinkiai / *Bakalaurų darbas*). Taigi šio vardažodžio kirčiavimo variantai yra būtini bendrinei lietuvių kalbai.

10 pav. Daiktavardžio *smurtas* kirčiavimo polinkiai

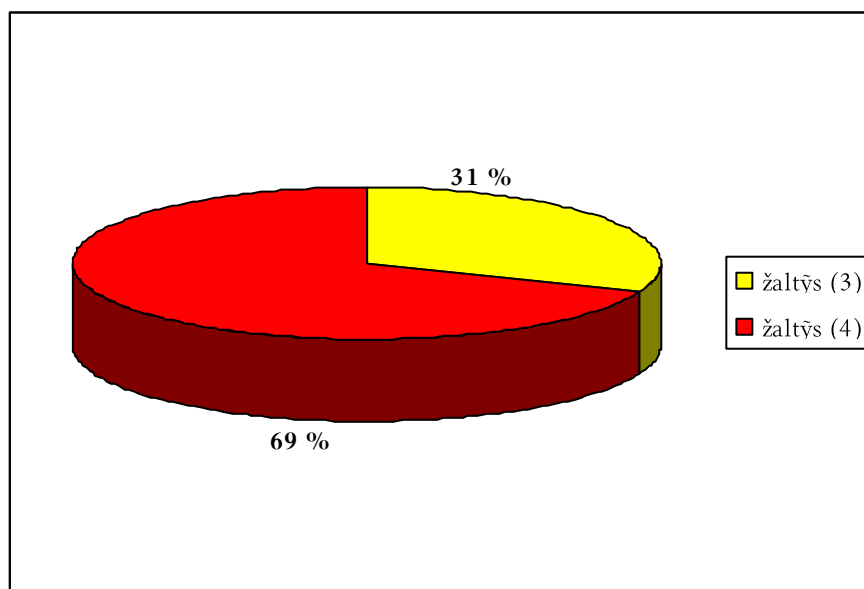
1.1.4.2. Su galūne –is, –ys

Skiriant paprastuosius daiktavardžius pagal fleksijas iš grupės, kur kirčiavimo normos įvairuoja tirtuose regionuose, buvo išskirta ir grupelė su galūnėmis –is, –ys. Šios grupelės žodžių (*svainis, lėlys, snarglys, žaltys*) kirčiavimo variantai VLKK taip pat buvo tikslinami – greta pagrindinių kirčiavimo normų įteisinant antrinius, pavyzdžiui, šalia anksčiau teikto vienintelio kirčiavimo varianto *sváinis* pagal 1-ąją kirčiuotę buvo įteisinta kilnojamojo kirčio 2-oji kirčiuotė *sváinis*, o vardažodžio *snarglys* būta tik tvirtapradės šaknies pagal 3-ąją kirčiuotę *snarglŷs*, vėliau kaip šalutinis variantas įteisintas tvirtagalio 4-osios kirčiuotės variantas. Akivaizdu, kad bendrinėje lietuvių kalboje kirčiavimo normos vis dar nenusistovi, jos yra būtinos.

Pavyzdžiui, po VLKK Tarties ir kirčiavimo pakomisės nutarimo dabar pirminis daiktavardis *žaltys* turi du galimus kirčiavimo variantus – *žaltŷs* 3 bei *žaltŷs* 4. Šio paprastojo daiktavardžio kirčiavimo norma yra svyravusi – labai dažnai, ypač senesnieji lingvistiniai šaltiniai, nurodo tik vieną galimą kirčiavimo normą, kai žodžio kamienas yra silpnasis, o galūnė stipri – tai 3-iosios kirčiuotės variantas *žaltŷs* 3 – LV 595; Laigonaitė, 1959, 29; Skardžius, 1968, 36; Bernadišienė, 1973, 60; MŽ₃ 275; Mikulėnienė, 1992, 76; DŽ₃ 950; MŽ₄ 350; Stundžia, 1996, 59; MŽ₇ 350; DŽ₄ 950; MLKŽ 297; Bernadišienė, 2003, 68; Vaitkevičiūtė, 2004, 31; DLKŽ. Tačiau kai kurie akcentologijos šaltiniai bei žodynai nurodo ir leidžiamas gretybes, kurios yra pateikiamos ir silpnojo kamieno, stiprios galūnės bei silpnojo kamieno, silpnos galūnės: *žaltŷs* 3, 4 – DŽ₁ 965; DŽ₂ 957; Pakerys, 1994, 30; TŽ 311; LKŽ XX 143; BŽŽ; BLKKŽ 41; DŽ₅ 948.

Kelių vasarų metu atlikta apklausa, kai buvo tiriama ir vardažodžio *žaltys* kirčiavimo realioji vartoseną, parodė, kad abi Valstybinės lietuvių kalbos komisijos teikiamos kirčiavimo normos yra remiamos visuomenės. Abu kirčiavimo variantai kalboje yra gyvi. Tačiau kirčiavimo variantas, kuris teikiamas kaip pagrindinis *žaltŷs* pagal tvirtapradę 3-iąją kirčiuotę bendrinėje lietuvių kalboje nėra toks populiarus kaip šalutine teikiama 4-oji kirčiuotė *žaltŷs* (dar žr. Kavaliauskas V. Paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo realiosios vartosenos tyrimas / *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo kodifikacija ir realioji vartoseną (paprastieji daiktavardžiai, priesaginiai veiksmažodžiai)*; Kavaliauskas V. Paliukėnaitė G. Dėl VLKK koreguotų paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo normų / *Lituanistica*; Paliukėnaitė G. Pirminių daiktavardžių kirčiavimo polinkiai / *Bakalauro darbas*). Vadinasi, priimtas nutarimas dėl paprastojo daiktavardžio *žaltys* kirčiavimo normų koregavimo, kuris pateiktas Rekomendacijoje *Dėl kai kurių*

pirminių (paprastųjų) daiktavardžių kirčiavimo, yra ne tik pamatuotas, remiamas šnekamosios kalbos, bet ir nepažeidžia jokių sistemingumo reikalavimų. Be to, apskritai, gauti duomenys teigia, jog naujasis 4-osios kirčiuotės variantas tarp kalbos vartotojų yra daug populiaresnis negu pagrindinis. Tačiau tik Prienų miesto gyventojai vis dėlto pirmumo teisę teikia nurodomam pagrindiniam kirčiavimo variantui pagal 3-iąją kirčiuotę *žaltỹs*, kitos dvi likusios vietovės labiau linkusios vartoti 4-osios kirčiuotės – *žaltỹs*. Vadinasi, vardažodžiui *žaltys* kirčiavimo normos yra būtinos. Tik galbūt ateityje Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisės nutarimas gali būti dar kartą svarstomas dėl dabar nurodomų kirčiavimo variantų koregavimo.

11 pav. Daiktavardžio *žaltys* kirčiavimo polinkiai

1.1.4.3. Su galūne –a (dgs. vard. –os)

Didelę grupę sudaro ir paprastieji daiktavardžiai su fleksija –a. Tokių vardažodžių kirčiavimo normos VLKK buvo tikslinamos įvairiai: greta pagrindiniu kirčiavimo variantu nurodomos kirčiuotės buvo leista vartoti ir šalutinę arba teikti kirčiavimo variantai buvo sukeisti vietomis, arba buvo palikta pagrindinė kirčiavimo norma, tačiau panaikinta antroji, o vietoje jos įteisinta nauja, anksčiau laikyta klaida. Tokios kirčiavimo normų korekcijos, kaip teigiama VLKK Rekomendacijoje *Dėl kai kurių pirminių (paprastųjų) daiktavardžių kirčiavimo*, buvo tikslinamos atsižvelgiant „į bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo normų tradicijas ir šnekamosios kalbos polinkius“ (<http://www.vlkk.lt/lit/nutarimai/tartis-kirciavimas/rekomendacija2.html>). Taigi jos neprasilenkė su realiąja vartoseną bei teikiamomis taisyklėmis. Vis dėlto skiriasi devynių paprastųjų daiktavardžių (*bala, dūda, yda, lėšos, pora, proga, rinka, skuja, vapsva*) kirčiavimo variantų pasirinkimas bendrinėje lietuvių kalboje – vienur populiariesnis pagrindinis, o kitur – įteistas antrasis variantas. Taigi šių pirminių daiktavardžių kirčiavimo normos yra būtinos, jei jos vartojamos kalboje ir neprasilenkia su sistemingumo reikalavimais.

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisės siūlomi kirčiavimo variantai yra įvairūs, pavyzdžiui, šalia stipriojo kamieno, bet silpnos galūnės leidžiama vartoti ir variantą su silpnuoju kamienu bei galūne (*balà 2* ir *balà 4, dūdà 2* ir *dūdà 4*); šalia pastovaus šakninio kirčiavimo varianto leidžiamas ir kilnojamojo galūninio kirčiavimo variantas (*yda 1* ir *ydà 4, lėšos 1* ir *lėšos 4, próga 1* ir *progà 4*); greta tvirtapradės priegaidės 3-iosios kirčiuotės buvo įteistas ir tvirtagalės priegaidės 4-osios kirčiuotės variantas (*porà 3* ir *porà 4*); šalia silpnojo kamieno bei silpnos galūnės 4-osios kirčiuotės buvo pasiūlytas vartoti ir stipriojo kamieno, tačiau silpnos galūnės 2-osios variantas (*skujà 4* ir *skujà 2, vapsvà 4* ir *vapsvà 2*); taip pat po VLKK Tarties ir kirčiavimo pakomisės pateikto sprendimo yra leidžiama greta 2-osios kirčiuotės varianto vartoti ir 1-osios (*rinkà 2* ir *rinka 1*).

Vieno iš šios grupės pirminio daiktavardžio *skuja* kilmė kelia daug abejonių. Įvairių šalių kalbininkai pateikia jų manymu teisingas šio vardažodžio kilmės teorijas, pavyzdžiui, „Patikima Iljinskio siūloma (Г. А. Ильинский. Звук *ch* в сл. языках. Петроград, 1916, 51–54) hipotezė, kad sl. žodis, reiškiantis spyglius, dyglius (r. *хво́я, хво́й* ‘spyglis, spygliuočio šakos’, ukr., br. *хво́я* ‘pušis’, č. *chvoj* ‘spyglis’, slov. *chvoja* ‘eglės šaka’, bulg. *хво́йна* ‘kadagys’, s.-kr. *хво́ја* ‘ūglys, šakelė’, le. *choja, choina* ‘pušis’) siejasi su ide. *ks-* (: *kes-*) ‘pjauti’ (tikslėnė reikšmė būtų ‘durti, pjauti’, o Iljinskio

pateikta ‘pjauti’ ne visai priimtina). Vadinasi, prasl. kamienas *xvoj-* yra ide. šaknies **ksu-*, išplėstos priesaga *-oj-*, atspindys. Prasl. vediniui fonetika ir semantika artimiausi: lie. *skujà* ‘spyglys, spygliuočio šaka’, la. *skuja* ‘eglės šaka’, *skujajnis* ‘eglė’. Bl. formų *sk-* laikyti pirminiu (tuo pačiu pripažinti bl. žodžius kilmės požiūriu esant giminiškas prasl. *xvoja*) nėra jokio pagrindo, nes sl. *x* (*ch*) negali būti kilęs iš *sk* [215]. Vadinasi, bl. formų pradžios *sk-* atsirado iš *ks-*. Metatezė įvyko anksčiau nei lie. *ks* virto š. Senasis bl. *skuja* kamienas būtų **ksu-j-*. (Мельничук 1966 (1968), 215–216)⁵, „Ide. priebalsių grupė **ks* baltų kalbose buvo traktuojama įvairiai:] Lie. *skujà* ‘Nadel der Nadelhölzer; Zapfen der Nadelhölzer’, la. *skuja* ‘Nadel der Nadelbäume’, *skujas* pl. ‘Tannenreiser’ < **skuiā-*, ru. *xvoja*, *xvoj* ‘Nadel(n) der Nadelbäume, Tannenzweig’, s.-kr. *hvòja* ‘Baumzweig’ (ir kt. pvz.) < sl. **xvoja*, **xvojь* < **kšuaiā-*, **kšuaia-*. Kaip rodo s. air. *scē* ‘Hagedorn’ < keltų **sk^wiā-* (< **sk^wui+h₂+ah₂-?*), kimrų *ysbyddad-en* ‘Hagedorn’, bretonų *spezad* ‘Stachelbeere’, kornų *spethes* ‘Dornstrauch’ < keltų **sk^wiātā-* (< **sk^wui+h₂+atah₂-?*), baltų kalbose išlaikė pradinę priebalsių grupę, o slavų kalbose vyko metatezė *sk-* > *ks-* (> *k-*). (Klingenschmitt 2008, 422)⁶, „kankorėžis; spyglys“ – [Aptariama kankorėžių pavadinimų kilmė.] Lie. *skujà* (plg. variantus *skùjė*, *skùjas*, *skùjis*, *skujys*, *skùjus*, *skujukas*) vartojamas aukštaičių tarmėse, bet ypač paplitęs Vidurio Lietuvoje. Randamas seniausiame iš išlikusių Mažosios Lietuvos rankraštnių žodynų *Lexicon Lithuanicum* (plg. Drotvinas 1987, 546). Vėlesniame, bet genetiniiais ryšiais susijusiam (plg. Triškaitė 2009 ir lit.) žodyne *Clavis Germanico-Lithvana* greta *skujos* atsiranda ir *kankorėžis*, o Sirvydo žodyne *skujà* eina po *kankorėžio*. *Skujà* labai dažnai žymi ir ‘spyglį’ (LKŽ^e). Būtent ‘eglės spyglio’ reikšmę paprastai turi jo atitikmuo latvių kalboje *skuja* (ME 3, 902). *Skują* bandyta lyginti su r. *хвоя* ‘kankorėžis, šakelė’ ir kt. panašiai skambančiais ide. kalbų žodžiais, pvz., v. air. *scē* ‘gudobelė’ (plg. Būga 1958, 599; 1959, 315, 618; 1961, 877; Trautmann 1923; 268; Fraenkel 1955–1965, 821; Pokorny 1959, 938). Tačiau vargu, ar *skujà* – toks senas žodis. Jis galėjo atsirasti iš garsažodžio baltų kalbose. K. Būga (1959, 297), kalbėdamas apie naują dvibalsį *ui*, minėjo *skujōs* ryšius su panašios semantikos lietuvių žodžiais *skuīstas* ‘krūmas, keras; pušynas’, *skuīstis* ‘tankus eglėlynas’, *kuīstas* ‘krūmas, keras’, *kuītas*, *kuītis* ‘jaunas, tankus spygliuočių miškelis; tankūs krūmokšniai’. Prie jų dar galima pridėti ir lie. veiksmažodžius *kuīsti*, *skuīsti* ‘išdykauti, dūkti, šėlti’ (LKŽ^e) ir ypač la. *skuit*, *skuju* ‘skusti, kirpti; valyti’ (ME 3, 902). (Ambrazas 2010a, 100–101)⁷. Panašiai mano ir E. Fraenkel. Jis pabrėžia, kad vardažodis *skuja* yra giminingas su slavų *chvoja*, jei *ch* iš

⁵ <http://etimologija.baltnexus.lt/>

⁶ <http://etimologija.baltnexus.lt/>

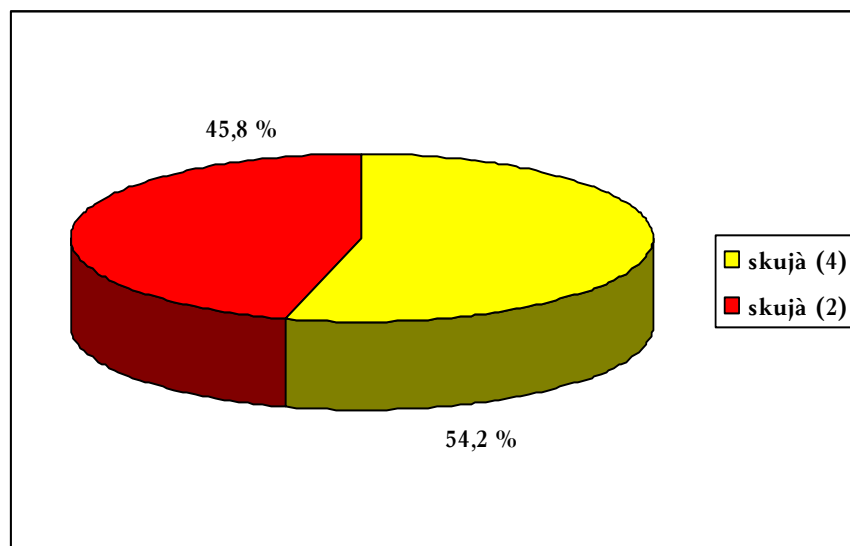
⁷ <http://etimologija.baltnexus.lt/>

ks, plg. rus. *chvoja*, čekų *chvoj* (Fraenkel, 1955–1965, 821). Tačiau W. Smoczyński linkęs manyti, jog galbūt galima palyginti su *kuītas*, bet galiausiai nutaria, kad paprastasis daiktavardis *skuja* neturi etimologijos (Smoczyński, 2007, 568). Taigi ir įvairių tautų kalbininkai pateikia savitų hipotezių dėl paprastojo daiktavardžio *skuja* kilmės. Panašiai yra ir su šio daiktavardžio paminėjimu įvairioje lingvistinėje literatūroje. Daugelis akcentologijos šaltinių bei žodynų nurodo tik vieną galimą kirčiavimo normą pagal 4-ąją kirčiuotę: *skuja* 4 – SkŽD, 1943, 133, 506; LV 503; DŽ₁ 737; DŽ₂ 716; MŽ₃ 232; DŽ₃ 709; ADLKŽ 29; MŽ₄ 294; MŽ₇ 294; DŽ₄ 709; TŽ 244; DLKŽ. *Akademinis lietuvių kalbos žodynas* (LKŽ XII 1125) pateikia leidžiamą gretybę *skuja* 2, 4. O naujausioji lingvistinė literatūra taip pat nurodo gretybes, kurios tokios pat kaip nurodo VLKK: *skuja* 4, 2 – BŽŽ; BLKKŽ 43; DŽ₅ 709.

Atlikta apklausa, kurioje dalyvavo 500 respondentų iš trijų skirtingų Lietuvos vietovių, rodo, kad VLKK Tarties ir kirčiavimo pakomisės priimtas nutarimas dėl paprastojo daiktavardžio *skuja* kirčiavimo normų koregavimo yra pagrįstas ir remiamas gyvosios kalbos. Be to, gauti duomenys parodė, kad skirtinguose Lietuvos regionuose įvairuoja ir pasirenkamas kirčiavimo variantas, pavyzdžiui, Lazdijų rajono gyventojai linkę vartoti pagrindine kirčiavimo norma laikomą 4-ąją kirčiuotę, Prienų miesto gyventojai, priešingai, labiau linkę vartoti 2-ąją kirčiuotę, o Molėtų rajono gyventojai taip pat dažnai vartoja 4-osios bei 2-osios kirčiuotės variantus (dar žr. Kavaliauskas V. Paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo realiosios vartosenos tyrimas / *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo kodifikacija ir realioji vartoseną (paprastieji daiktavardžiai, priesaginiai veiksmažodžiai)*; Kavaliauskas V. Paliukėnaitė G. Dėl VLKK koreguotų paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo normų / *Lituanistica*; Paliukėnaitė G. Pirminių daiktavardžių kirčiavimo polinkiai / *Bakalauro darbas*).

Vadinasi, kirčiavimo normos bendrinėje lietuvių kalboje pirminio daiktavardžio *skuja* yra būtinos.

12 pav. Daiktavardžio *skuja* kirčiavimo polinkiai

1.1.4.4. Su galūne –ė

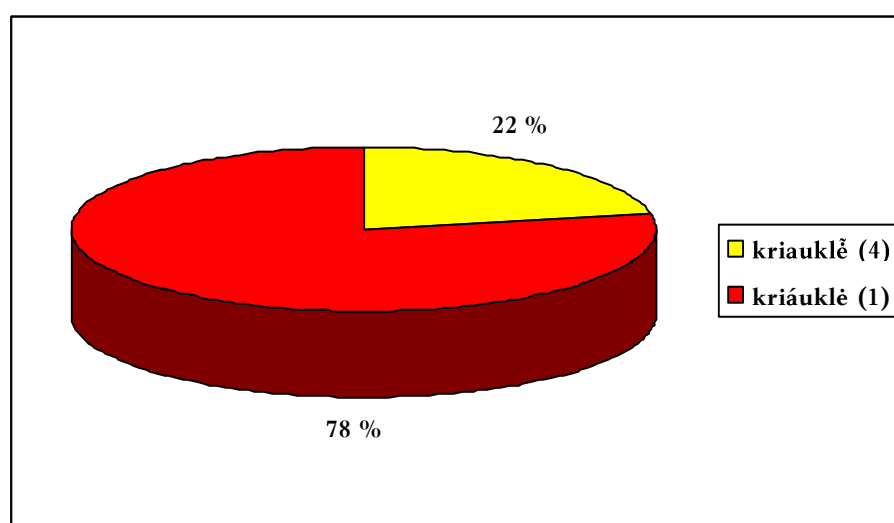
Atlikto tyrimo metu gauti duomenys parodė, kad tarp paprastųjų daiktavardžių, kurių kirčiavimas įvairuoja Lietuvos teritorijoje, minimas ir vienas vardažodis su fleksija –ė – tai *kriauklė*. Žiūrint į pirminio daiktavardžio etimologiją, jo paminėjimo nėra itin daug. Bene aiškiausiai kilmę bando įvardyti E. Fraenkel. Jis teigia, kad vardažodis turi būti kirčiuojamas *kriaūklė*, plg. *kriáukutis*, la. *kruknēt* „kramtyti, tupėti“, sen. indų *kruñcati* „kreivinas, lenkiasi“. Be to, žodis *kriauklė* yra aptariamamas kartu su *kaušu*. Kalbininkas mano, jog minėti žodžiai radosi iš šaknies *keu, *kau, *ku „išsilenkti“. Tačiau galiausiai profesorius E. Fraenkel pripažįsta, kad paprastas daiktavardis *kriauklė* neturi aiškios etimologijos (1955–1965, 231–232).

Taigi negalima teigti, jog šis žodis būdingas tik baltų kalboms, o gal tai skolinys? Jei taip, tai koks? Į šiuos klausimus atsakyti gana sunku. Paprastai žodžio kilmė turi įtakos jo kirčiavimui. Prisiminus P. Skardžiaus žodžius, kad tvirtagalę priegaidę turi slavizmai, o tvirtapradę – germanizmai, akys krypsta į lingvistinius šaltinius su klausimu: „Kokios kirčiavimo normos ten užfiksuotos?“ Senesnieji lingvistiniai šaltiniai nurodo tvirtagalės 4-osios kirčiuotės variantą: *kriauklė* 4 – DŽ₁ 380; DŽ₂ 335; MŽ₃ 168; Vaitkevičiūtė, 1990, 16; MLKŽ 103. Vis dėlto kartą buvo fiksuotas ir stipriojo kamieno, bet silpnos galūnės kirčiavimo norma: *kriaūklė* 2 – Vaitkevičiūtė, 2004, 29. Daugelis mokslinės literatūros teikia ir leidžiamas gretybes – pagrindiniu variantu nurodoma 4-oji kirčiuotė, o šalutine – 2-oji: *kriauklė* 4, *kriaūklė* 2 – LKŽ VI 561; Pupkis, Stundžia, 1987, 54; Pakerys, 1994, 35; MŽ₄ 214; MŽ₇ 241; DŽ₄ 332; TŽ 150; DLKŽ. Keli šaltiniai pagrindine kirčiavimo norma laiko silpnojo kamieno 4-ąją kirčiuotę, o antrąją – stipriojo kamieno 1-ąją kirčiuotę: *kriauklė* 4, *kriáuklė* 1 – DŽ₃ 332; BŽŽ; BLKKŽ 43; DŽ₅ 334. Būtent pastarąją kirčiavimo variantą Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisė teikia savo nutarime, t. y. pasiūlė pagrindiniu kirčiavimo variantu laikyti 4-ąją kirčiuotę, o buvusią antrąją variantą 2-osios kirčiuotės pašalinti, tačiau vietoje jos įteisinti 1-osios kirčiuotės variantą, kuris iki tol buvo fiksuotas tik DŽ₃ (kaip šalutinis).

Dviejų vasarų metu atliktas tyrimas parodė, kad realioji vartoseną remia VLKK nutarimą įteisinti naują antrąją kirčiavimo variantą tvirtapradės šaknies pagal 1-ąją kirčiuotę. Tačiau Lazdijų rajono bei Prienų miesto gyventojai vartoja beveik tik 1-osios kirčiuotės variantą, pagrindinė kirčiavimo norma užfiksuota gana retai. Molėtų rajono gyventojai taip drąsiai nepereina prie naujos kirčiavimo normos – duomenys čia pasiskirstę apylygiai, nors ir pagrindinis kirčiavimo variantas vartojamas kiek dažniau

(dar žr. Kavaliauskas V. Paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo realiosios vartosenos tyrimas / *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo kodifikacija ir realioji vartosena (paprastieji daiktavardžiai, priesaginiai veiksmažodžiai)*; Kavaliauskas V. Paliukėnaitė G. Dėl VLKK koreguotų paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo normų / *Lituanistica*; Paliukėnaitė G. Pirminių daiktavardžių kirčiavimo polinkiai / *Bakalauro darbas*).

Vadinasi, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos priimtas sprendimas yra pagrįstas ir remiamas šnekamosios kalbos. Tačiau ateityje gali prireikti tikslesnių kirčiavimo normų koregavimų, t. y. pagrindinio ir antrojo kirčiavimo variantų sukeitimo vietomis, nes naujasis variantas daug labiau paplitęs tarp kalbos vartotojų.

13 pav. Daiktavardžio *kriauklė* kirčiavimo polinkiai

1.1.4.5. Su galūne –is (vns. kilm. –ies)

2009–2010 metų vasarą atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad dviejų paprastųjų daiktavardžių (*šerdis*, *uolektis*), kurie baigiasi fleksija –is (vns. kilm. –ies), kirčiavimas skirtinguose Lietuvos regionuose įvairuoja. Šių vardažodžių kirčiavimo normas VLKK taip pat tikslino. Jos buvo koreguojamos taip: šalia pagrindinio kirčiavimo varianto buvo įteisintas naujasis, pavyzdžiui, greta tvirtagalės priegaidės 4-osios kirčiuotės varianto *šerdis* buvo pasiūlyta kirčiuoti ir pagal tvirtapradės priegaidės 3-iąją kirčiuotę *šerdis*, o šalia stipriojo kamieno vardažodžio *úolektis* pagal 1-ąją kirčiuotę buvo įteisintas ir silpnojo kamieno 3^a kirčiuotės variantas *uolektis*. Vadinasi, toks Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisės nutarimas rodo, kad bendrinėje lietuvių kalboje šių pirminių daiktavardžių kirčiavimo normos dar nėra nusistovėjusios. Be to, tai rodo ir kalbos gyvumą, ir ypatybę kisti.

Daugelis kalbininkų pirminį daiktavardį *uolektis* pagal kilmę sieja su *alkūne*. Pavyzdžiui, tai nurodo Сараджева: „[išvardijamos armėnų–baltų–slavų izoglosos:] arm. *olok* ‘blauzdikaulis’, lie. *alkūnė*, *úolektis*, pr. *alkunis*, la. *ēlkuons*, pr. **olkṽt̃* – visi su reikšme ‘alkūnė’ su sufiksu **-k*, greta gr. *ὠλένη* ‘alkūnė’, lo. *ulna*, go. *aleina* su sufiksu **-n-* (Сараджева 1987, 26)⁸, Euler: „[Smarkiai formaliai, garsiškai skiriasi] pr. *alkunis* ‘alkūnė’, [...] lie. *alkūnė*, la. *elkuonis* ‘t. p.’, esantys greta pr. *woltis* ‘dilbis’ [...], lie. *uolektis*, la. *uolekts* ‘mastas, uolektis (ilgio matas)’, s. sl. *lakṽt̃* ‘alkūnės kaulas, Elle’, arm. *olok* ‘blauzdikaulis’ su *k* priesaga, kitaip nei gr. *ὠλένη* ‘alkūnė, dilbis’, lo. *ulna* ‘alkūnė, alkūnės kaulas’ ir kt. (Euler 1983, 38)⁹, Иллич-Свистыч: „[Tarp nostratinių kalbų pavyzdžių postveliariniu uždarumos priebalsiu **q* ne žodžio pradžioje tarp balsių:] 7.9. alt. **t’ōkλ-* ‘sulenkti alkūnę’ (evenk. *tōkikān* ‘upės vingis’, v. mongolų *toqai* ‘alkūnė’) ~ ide. **(e)lek-* ‘sulenkti alkūnę’ (gr. *λοξός* ‘išlenktas’, lie. *úolektis*, *alkūnė* Pokorny 308) ~ kartv. **d(l)aq-* ‘vingis, alkūnė’ (s. gruz. (n) *idaq* ‘alkūnė, skliautas’, gruz. *dlaq-* ‘alkūnė’, šan. *du(r)q-*) (Иллич-Свистыч 1966 (1968), 336)¹⁰, Варбот: „Senų indoeuropiečių kamienų pakitimą iliustruoja prasl. **olkṽt̃* ir lie. *uolektis*. (Варбот 1984, 178)¹¹. Kitas garsus kalbininkas E. Fraenkel pirminį daiktavardį *uolektis* aptaria kartu su *alkūne* (Fraenkel, 1955–1965, 8), o W. Smoczyński nurodo ryšį su graikų *ὠλένη* ‘alkūnė, dilbis’ (Smoczyński, 2007, 705). Vadinasi, šis paprastasis

⁸ <http://etimologija.baltnexus.lt/>

⁹ <http://etimologija.baltnexus.lt/>

¹⁰ <http://etimologija.baltnexus.lt/>

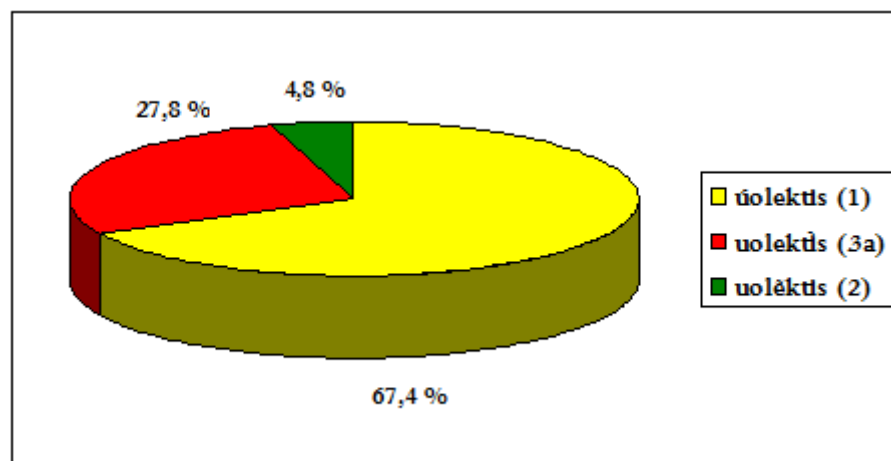
¹¹ <http://etimologija.baltnexus.lt/>

daiktavardis yra būdingas indoeuropiečių prokalbei.

Remiantis lingvistinėje literatūroje pateikiamomis kirčiavimo normomis, galima teigti, kad senesnė kirčiavimo norma yra stipriojo kamieno 1-osios kirčiuotės. Tai užfiksuota šiuose moksliniuose šaltiniuose: *úolektis* 1 – LV 567; DŽ₁ 889; DŽ₂ 876; MŽ₃ 262; DŽ₃ 871; MŽ₄ 333; MŽ₇ 333; DŽ₄ 871; TŽ 290; BŽŽ; DLKŽ. *Akademiniamie lietuvių kalbos žodyne* užfiksuoti net trys leidžiami kirčiavimo variantai: *úolektis* 1, *uolektis* 3^a, 4 – LKŽ XVII 489. Profesorius Antanas Pakerys nurodo leidžiamas gretybes: *uolektis* 3^a, *úolektis* 1 – Pakerys, 1994, 12. Pastebima, kad A. Pakerio nurodomi kirčiavimo variantai yra priešingi Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisės nutarimui, kur pagrindine kirčiavimo norma nurodoma 1-oji šakninio kirčiavimo kirčiuotė *úolektis*, o antrine eina galūninio kirčio 3^a-ioji kirčiuotė *uolektis* 3^a. Tokias kirčiavimo gretybes teikia DŽ₅ 870.

Atliktos apklausos metu gauti rezultatai parodė, kad realioji vartoseną palaiko VLKK nutarimą dėl šio paprastojo daiktavardžio kirčiavimo normų pakoregavimo. Tačiau skirtingose Lietuvos vietovėse žodžio kirčiavimo variantai išsiskiria – vienur populiariesnis pagrindinis 1-osios kirčiuotės variantas *úolektis*, kitur – 3^a-iosios kirčiuotės *uolektis*. Be to, tyrimo metu buvo pastebėtas ir nenorminis kirčiavimo variantas pagal 2-ąją kirčiuotę *uolēktis*. Gauti duomenys rodo, kad Lazdijų bei Molėtų rajone labiau vartojamas pagrindinis kirčiavimo variantas stipriojo kamieno 1-osios kirčiuotės *úolektis*, o Prienų mieste, priešingai, naujai įteisintas 3^a-iosios kirčiuotės *uolektis*. Be to, Molėtų rajone, kur populiariesnė pagrindinė kirčiavimo norma, kalboje pasitaiko ir nenorminio varianto vartojimas (dar žr. Kavaliauskas V. Paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo realiosios vartosenos tyrimas / *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo kodifikacija ir realioji vartoseną (paprastieji daiktavardžiai, priesaginiai veiksmažodžiai)*; Kavaliauskas V. Paliukėnaitė G. Dėl VLKK koreguotų paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo normų / *Lituanistica*; Paliukėnaitė G. Pirminių daiktavardžių kirčiavimo polinkiai / *Bakalauro darbas*). Galbūt čia veikia „kirčiavimo paradigmų sumišimas“ (Zinkevičius, 1979, 91).

Taigi Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisės priimtas nutarimas dėl paprastojo daiktavardžio *uolektis* kirčiavimo variantų pakoregavimo yra pagrįstas ir remiamas realiosios vartosenos. Be to, neprasilenkia ir su sistemingumo reikalavimais.

14 pav. Daiktavardžio *uolektis* kirčiavimo polinkiai

1.2. KIRČIAVIMO VARIANTAI ŠNEKAMOJOJE KALBOJE

Bendrinėje lietuvių kalboje priskaičiuojama daugiau negu tūkstantis paprastųjų daiktavardžių. Tokius skaičius pateikia Antanas Pakerys *Akcentologijos vadovėlio* pirmojoje dalyje (1994, 8, 18, 27, 33). Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisė rūpinasi mūsų šnekamąja kalba – teikia įvairius siūlymus ar patarimus. Be to, Lietuvių kalbos draugijos taryba atliko tyrimą, kuris buvo skirtas Kalbos švaros dienai. Toks nutarimas buvo palaikomas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos. Tad 2006 metų (balandžio 23–30) „Nutarta savaitę klausytis lietuviškų televizijos laidų kalbos ir mėginti įvertinti jų vedėjų ir korespondentų kalbos kultūrą“ (Pupkis, 2006, 3–11). Labai dažnai žiniasklaidos atstovų kalbos per įvairias televizijos programas daro įtaką ir visuomenės šnekamajai kalbai – juk paprastai sakoma: „Ką girdi, taip ir kalbi“. Vadinasi, tos televizijos programos bei jų vedėjai savo tariamais žodžiais veikia ir bendrinę lietuvių kalbą. Kalbininkas A. Pupkis dar ir pabrėžia, jog „ne be trūkumų šnekamėsios kalbos kultūros ūgdomoji veikla“ (Pupkis, 2006, 3–11), o ypač tai liečia jaunus žurnalistus, kurie, deja, „neturi supratimo apie dikciją, intonavimo savitumus, bendrąją kalbėjimo kultūrą“ (Pupkis, 2006, 3–11). Taigi šiame darbe buvo norėta pažiūrėti, ar bendrinėje lietuvių kalboje yra daugiau paprastųjų daiktavardžių, kurių kirčiavimo normos įvairuoja lingvistiniuose šaltiniuose. Tai patvirtina pats profesorius A. Pakerys: „Turbūt nerastume nė poros žodynų (ar šiaip kirčiuotų žodžių sąrašų), kur kirčiavimas visai sutaptų“ (http://www.lki.lt/LKI_LT/images/BZ/straipsniai/Daiktavardziu%20kirciavimo%20normu%20kodifikacijos%20kaita.pdf // *Daiktavardžių kirčiavimo normų kodifikacijos kaita*). Be to, kalboje labai dažnai nesilaikoma ir kirčiavimo normų kodifikacijos. Tad darbe aptariami ir tokie pirminiai daiktavardžiai, kurie akcentologijos literatūroje ar žodynuose turi tik vieną galimą kirčiavimo variantą, tačiau gyvojoje kalboje labai dažnai vartojamas ir nekodifikuotas, neįteisintas variantas.

Taigi buvo atliktas tyrimas tokių pirminių daiktavardžių, kurie moksliniuose šaltiniuose pateikiami su gretybėmis, ir tokie, kurie bendrinėje lietuvių kalboje vartojami nesilaikant „kirčiavimo normų tradicijų“ (VLKK).

Atlikus apklausą ir gavus rezultatus tapo aišku, jog nors ir remiantis šnekamosios kalbos polinkiais ir pagrindiniais sistemingumo reikalavimais, tačiau bendrinėje lietuvių kalboje pasitaiko ir išimčių – yra tokių žodžių kirčiavimo variantų, kurie nėra kodifikuoti.

Visi gauti duomenys buvo išanalizuoti ir suskirstyti į tris dideles grupes. Pastarosios buvo dar kartą skirstomos pagal tai, ar abu pateikiami kirčiavimo variantai kodifikuoti, ar greta pagrindinio gyvojoje kalboje vyrauja ir nekodifikuotas.

1.2.1. Paprastieji daiktavardžiai, kurių pagrindinis kirčiavimo variantas populiariesnis negu nekodifikuotas (antrasis)

Kaip jau buvo minėta, atliekant šį tyrimą buvo peržiūrėta daug įvairių lingvistinių šaltinių ir paimti tie paprastieji daiktavardžiai, kurie naujausioje medžiagoje pateikiami su galimais kirčiavimo variantais. Tokių pirminių daiktavardžių buvo 18. Greta jų buvo atrinkti ir tie daiktavardžiai, kurie gali būti kitaip kirčiuojami gyvojoje kalboje. Tokių būta 40.

Po gautų rezultatų apžvalgos duomenys buvo suskirstyti į 3 grupes.

Pirmąją grupę sudaro tokie paprastieji daiktavardžiai, kurių pagrindinis kirčiavimo variantas populiariesnis negu nekodifikuotas (ar antrasis). Tokių vardažodžių buvo 5, o tai yra 8,62 % tirtų pirminių daiktavardžių (iš 58).

5 lentelė

Realios vartosenos palaikomos kirčiavimo normos

<i>Žodis ir kirčiavimo variantai</i>	<i>Rezultatai (%)</i>
draūgas 4 ir draūgas 2	377 (76,2 %) ir 118 (23,8 %)
váistas 1 ir vaĩstas 4	344 (69,5 %) ir 151 (30,5 %)
kĩškis 2 ir kiškis 1	349 (70,5 %) ir 146 (29,5 %)
galvà 3 ir galvà 4	327 (66,1 %) ir 168 (33,9 %)
gélða 1 ir geldà 4	338 (68,3 %) ir 157 (31,7 %)

1.2.1.1. Pagrindinis kirčiavimo variantas populiariesnis negu antrasis

Naujausi norminamieji leidiniai rodo, kad yra du paprastieji daiktavardžiai (*draugas*, *vaistas*), kurie turi įteisintas dvi kirčiavimo normas. Vardažodžio *draugas* pagrindiniu kirčiavimo variantu nurodomas silpnojo kamieno bei silpnos galūnės 4-osios kirčiuotės variantas *draūgas*, o šalutiniu – stipriojo kamieno, tačiau silpnos galūnės 2-oji kirčiuotė *draūgas*. Kito pirminio daiktavardžio *vaistas* nurodomų kirčiavimo variantų skiriasi priegaidės. Vis dar pagrindine kirčiavimo norma yra laikoma tvirtapradės priegaidės 1-oji kirčiuotė *váistas*, o antrąja – jau tvirtagalės priegaidės 4-oji kirčiuotė *vaĩstas*.

Pavyzdžiui, J. Senkus nurodo (Senkus, 1970, 56–57), kad pastaruoju metu vardažodžiai yra linkę keisti priegaidę. Ypač tai būdinga žodžiams, kurie iš tvirtapradės šaknies virsta tvirtagale. Be to, tarp tokių priegaidės virtimo pavyzdžių minimi ir *vaistai*. Taigi kadaise buvusios tvirtapradės šaknies 1-osios kirčiuotės daiktavardis *váistas* virto tvirtagalės šaknies 4-osios kirčiuotės variantu *vaĩstas*. Priegaidės kismas „neprieštarauja lietuvių kalbos kirčio pagrindams ir istorijai. Tai pateisinama kirčiavimo raida, dėl kurios atsirado dvejetainis kirčiavimas“ (Senkus, 1970, 57). Toks naujas ar naujesnis kirčiavimas vis labiau įsigali kalboje.

Norminamuosiuose leidiniuose pateikti įvairūs kirčiavimo variantai rodo, kad šio paprastojo daiktavardžio *vaistas* kirčiavimo normos bendrinėje lietuvių kalboje nėra nusistovėjusios: senesnieji akcentologijos šaltiniai bei žodynas nurodo tik vieną galimą kirčiavimo variantą pagal pastovaus kirčiavimo 1-ąją kirčiuotę: *váistas 1* – LV 573, DŽ₁ 908, Pakerys, 1968, 7, 39, Grinaveckis, 1983, 67, MŽ₁ 300, Vitkauskas, 1988, 59. Tačiau naujesni leidiniai jau nurodo leidžiamą gretybę, kur pagrindine kirčiavimo norma laikoma tvirtapradės priegaidės 1-oji kirčiuotė, o šalutine nurodoma – tvirtagalės priegaidės 4-oji kirčiuotė: *váistas 1*, *vaĩstas 4* – Senkus, 1970, 56–57, DŽ₂ 911, Laigonaitė, 1978, 41, MŽ₂ 299, MŽ₃ 265, DŽ₃ 905, Pupkis, Stundžia, 1987, 53, Girdenis, 1992, 11, ADLKŽ 3, 410, MŽ₄ 337, LKŽ XVII 946; MŽ₅ 337, MŽ₆ 337, MŽ₇ 337, DŽ₄ 905, MLKŽ 283, TŽ 295, Laigonaitė, 2002, 53, MŽ₈ 337, MŽ₉ 337, MŽ₁₀ 337, MŽ₁₁ 338, BŽŽ, MŽ₁₂ 338, DLKŽ; DŽ₅ 903.

Pirminio daiktavardžio *vaistas* kirčiavimo paradigma atrodytų taip:

VIENASKAITA

V. váistas

K. váisto

N. váistui

G. váistą

Įn. váistu

Vt. váiste

Š. váiste

V. vaĩstas

K. vaĩsto

N. vaĩstui

G. vaĩstą

Įn. vaistù

Vt. vaistè

Š. vaĩste

DAUGISKAITA

V. váistai

K. váistų

N. váistams

G. váistus

Įn. váistais

Vt. váistais

Š. váistai

V. vaistaĩ

K. vaistũ

N. vaistáms

G. vaistùs

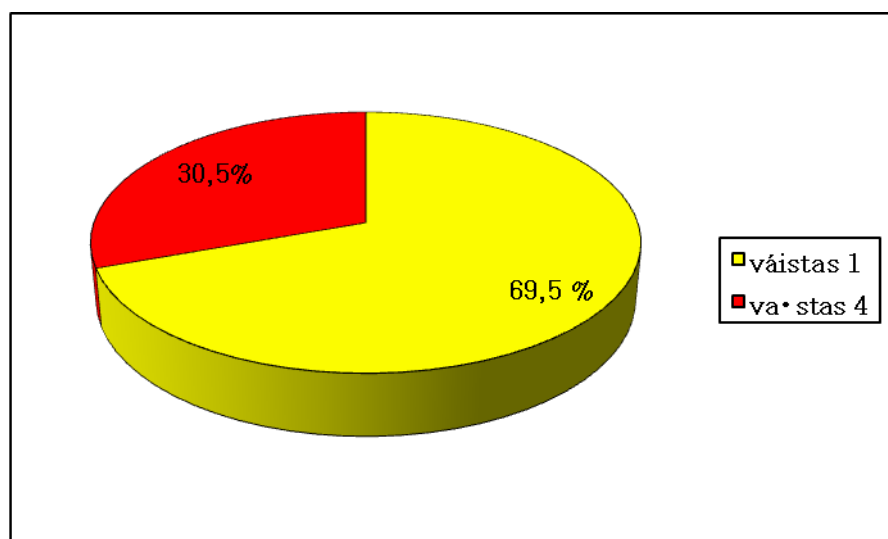
Įn. vaistaĩs

Vt. vaistuosè

Š. vaistaĩ

2012 metų vasarą atlikti tyrimai trijose skirtingose Lietuvos vietovėse, t. y. Lazdijų ir Molėtų rajone bei Prienų mieste, kuriame dalyvavo 495 respondentai parodė, kad bendrinės lietuvių kalbos vartotojai dažniausiai renkasi 1-osios kirčiuotės variantą *váistas*.

Bet ir šalutinis kirčiavimo variantas 4-osios kirčiuotės šnekamojoje kalboje yra vartojamas, tad ir dvi kirčiavimo galimybės yra būtinos.

15 pav. Daiktavardžio *vaistas* kirčiavimo polinkiai

1.2.1.2. Pagrindinis kirčiavimo variantas populiariesnis negu nekodifikuotas

Išskirtoje grupėje minėti trys paprastieji daiktavardžiai (*kiškis*, *galva*, *gelda*), kurie turi tik vieną galimą kirčiavimo normą, tačiau šnekamojoje kalboje dažnai yra vartojamas ir jokiuose šaltiniuose nefiksuotas kirčiavimo variantas. Norminamieji leidiniai nurodo, kad vardažodis *galva* yra tik silpnojo kamieno, tačiau stiprios galūnės 3-iosios kirčiuotės. O greta šio kirčiavimo varianto šnekamojoje kalboje kartais vartojama ir tokia norma, kuri tarsi atitiktų ir silpnojo kamieno bei silpnos fleksijos 4-ąją kirčiuotę (*galvà 3* ir *galvà 4*), t. y. kirtis būtų galūje. Įvairiuose lingvistiniuose šaltiniuose pirminio daiktavardžio *gelda* fiksuojamas tik vienintelis galimas kirčiavimo variantas tvirtapradės 1-iosios kirčiuotės. Tačiau šalia pagrindinės kirčiavimo normos tarp kalbos vartotojų paplitusi ir iki šiolei niekur nenurodyta kirčiuotė, kuriai būdingas kirčio turėjimas paskutiniame skiemenyje (t. y. *gélđa 1* ir *geldà 4*). Vardažodis *kiškis* akcentologijos medžiagoje bei žodynuose nurodomas tik stipriojo kamieno, tačiau silpnos galūnės 2-osios kirčiuotės. Bet, matyt, bendrinės kalbos vartotojai veikiami savo tarmių greta pirmosios kirčiavimo normos ima vis dažniau tarti šį vardažodį tvirtapradiškai, t. y. pagal pastovų kirčiavimą, kuris atitiktų 1-ąją kirčiuotę (t. y. *kìškis 2* ir *kìškis 1*).

Profesorius Bonifacas Stundžia yra rašęs, jog „Garsai, skiemenys, žodžiai – savarankiški kalbos elementai. Juos galima ištarti pagal tam tikras taisyklės sudarinėti iš jų įvairias kombinacijas“ (2009, 18). Tačiau kalba yra gyva, veikiami kaimyninių ar kitų populiariųjų kalbų, veikiami net ir pačių tarmių, patarmių ar šnektų. Taigi nustatytos taisyklės visuomenės yra pamiršamos – daugiau rūpi kalbėti taip, kaip kalba aplinkiniai. O ši situacija itin atsiliepija įvairių kalbos dalių tarimui, ne tik paprastųjų daiktavardžių. Tad šnekamojoje kalboje gana dažnai pasitaiko, kai žodžiai yra kirčiuojami ne pagal sistemingumo reikalavimus.

2012 metų vasarą atlikti tyrimai turėjo parodyti, ar tikrai bendrinėje kalboje yra pirminių daiktavardžių, kurie realioje vartosenoje yra kirčiuojami kitaip negu nurodo įvairūs lingvistiniai šaltiniai ar žodynai. Ir ši hipotezė pasitvirtino – lietuvių kalboje yra nemažai vardažodžių, kurie kirčiuojami kitaip nei yra priimta.

Vienas iš tirtų paprastųjų daiktavardžių yra *kiškis*. Apie šio vardažodžio kirčiavimą pastebėjimus yra išsakęs ir kalbininkas Zigmąs Zinkevičius. Jis mini, jog „Dialektologai pastebi tarmėse tendenciją išlyginti 2-ąją kirčiuotę, įsivedant visai paradigmai priešpaskutinio skiemens kirtį, pvz., pagal *kìškis*, *kìškio*, *kìškiui*, *kìškį*... sakyti ir i. sg. *kìškiu*, a. pl. *kìškius* vietoj *kiškiù*, *kiškiùs*“ (Zinkevičius, 1979, 91). Be to, mokslininkas nurodo, kad čia yra ne atitraukiamas kirtis į priešpaskutinį skiemenį nuo galo, bet įvyksta kirčiavimo

paradigmos išlyginimas. Toks kirčiavimo paradigmos pakitimas – iš tvirtagalės į tvirtapradę, anot Z. Zinkevičiaus esti, nes čia „Šaknies kirtis įvedamas visai paradigmai, todėl kad jis yra vyraujantis: *kiškio* paradigmoje galūnės kirtį turi tik du minėti linksniai“ (Zinkevičius, 1979, 92), t. y. vienaskaitos įnagininkas *kiškiù* bei daugiskaitos galininkas *kiškiùs*.

Be to, daug autorių, lingvistinės medžiagos ar žodynų pateikia tik vieną galimą kirčiavimo variantą, kur nurodoma, kad paprastasis daiktavardis *kiškis* yra stipriojo kamieno, tačiau silpnos galūnės, ir yra kirčiuojamas pagal 2-ąją kirčiuotę: *kiškis 2* – Būtėnas, 1931, 62, LV 324, DŽ₁ 345, LKŽ V 886; Skardžius, 1968, 35, DŽ₂ 308, MŽ₁ 183, MŽ₂ 183, MŽ₃ 161, DŽ₃ 308, Pakerys, 1994, 18, ADLKŽ 437, MŽ₄ 205, MŽ₅ 205, Vaitkevičiūtė, 1997, 22, MŽ₆ 205, MŽ₇ 205, DŽ₄ 308, MLKŽ 98, TŽ 141, MŽ₈ 205, Bernadišienė, 2003, 63, MŽ₉ 205, Vaitkevičiūtė, 2004, 28, MŽ₁₀ 205, MŽ₁₁ 206, BŽŽ, MŽ₁₂ 206, Stundžia, 2009, 78, DLKŽ; DŽ₅ 309. Kitų kirčiavimo variantų akcentologijos medžiagoje nėra užfiksuota. Galima daryti prielaidą, kad tam įtakos galėjo turėti vardažodžio kilmė, kuri, pasak W. Smoczyńskio, yra neaiški (Smoczyński, 2007, 291). Tad negalima nustatyti, kokia buvusi jo senoji kirčiavimo norma, iš kur šis paprastasis daiktavardis pateko į lietuvių kalbą. Galbūt E. Fraenkel teisus cituodamas J. Endzelyną, kad pirminis daiktavardis *kiškis* yra kilęs iš **kikšā* (Fraenkel, 1955–1965, 260). Panašią nuomonę yra išsakęs ir W. Smoczyński (1982, 220; <http://etimologija.baltnexus.lt/>).

Tad paprastojo daiktavardžio *kiškis* kirčiavimo paradigma atrodytų taip:

2 KIRČIUOTĖ

VIENASKAITA

V. kiškis

K. kiškio

N. kiškiui

G. kiškį

Įn. kiškiù

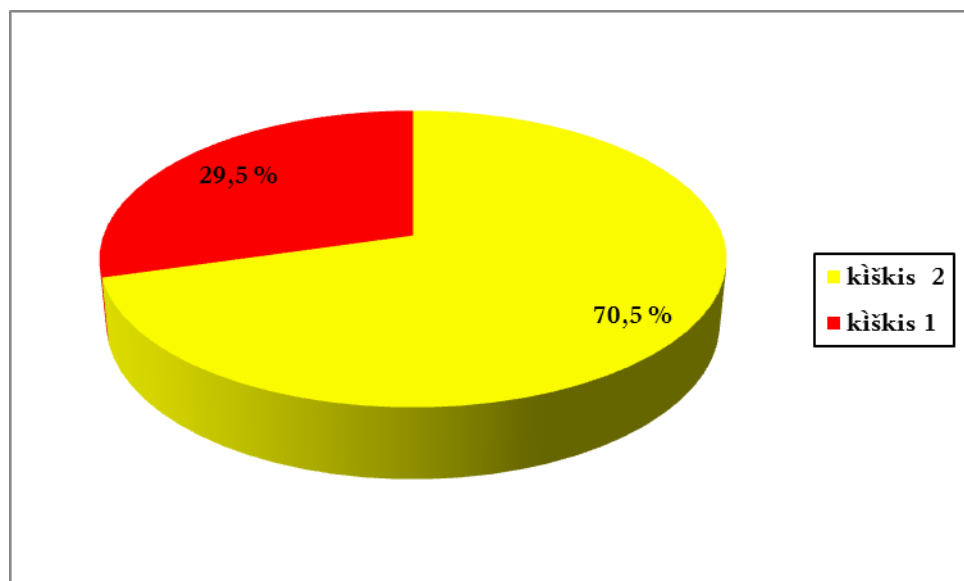
Vt. kiškyje

Š. kiški

DAUGISKAITA

- V. kiškiai
- K. kiškių
- N. kiškiams
- G. kiškiùs
- Įn. kiškiais
- Vt. kiškiuose
- Š. kiškiai

2012 metų vasarą atliktas tyrimas trijose skirtingose Lietuvos vietovėse, t. y. Lazdijų ir Molėtų rajone bei Prienų mieste, turėjo pagrįsti arba paneigti išsikeltą hipotezę, kad vardažodis *kiškis* bendrinės lietuvių kalbos vartotojų yra kirčiuojamas ne tik tvirtapadiškai, bet ir tvirtagališkai. Iš tiesų ši hipotezė pasitvirtino, nes didžioji dauguma kalbos vartotojų renkasi ne vienintelę įteisintą kirčiavimo normą kilnojamą kirčio 2-osios kirčiuotės, o nenorminį pastovaus kirčiavimo variantą. Toks respondentų pasirinkimas pasako, kad Zigmo Zinkevičiaus aprašytas (Zinkevičius, 1970, 91–92) paradigmos išlyginimas, kuris rodo reiškinio morfologinį ribotumą, šnekamojoje kalboje yra itin gajus, vis labiau plintantis. Nenorminis kirčiavimo variantas, kuris nėra fiksuotas jokiuose lingvistiniuose šaltiniuose, prasilenkia su bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo normų tradicijomis.

16 pav. Daiktavardžio *kiškis* kirčiavimo polinkiai

1.2.2. Kalboje dominuoja antrasis arba nekodifikuotas kirčiavimo variantas

Bendrinėje lietuvių kalboje yra gana daug įvairių kalbos dalių, kurių kirčiavimas nėra nusistovėjęs – vienos vietovės populiaresnis pagrindinis kirčiavimo variantas, kitur – antrasis ar net nenorminis. Tačiau šnekamojoje kalboje esti ir tokių žodžių, kur labiau paplitusios yra jau ne įteisintos ir patvirtintos kirčiavimo normos, bet šalutiniai ar net niekur nefiksuoti ir nekodifikuoti. Atliekant tyrimą, kuriame 2012 metų vasarą dalyvavo 495 respondentai iš trijų skirtingų Lietuvos regionų, t. y. Lazdijų ir Molėtų rajono bei Prienų miesto, gauti rezultatai turėjo parodyti, kuris kirčiavimo variantas populiaresnis tarp kalbos vartotojų – pagrindinis ar antrasis, o gal niekur nefiksuotas. Tad gauti duomenys parodė, kad iš tirtų 58 paprastųjų daiktavardžių, kurie pateikiami su galimais kirčiavimo variantais ar greta teikiamos pagrindinės kirčiavimo normos realioje vartosenoje yra paplitęs ir nekodifikuotas variantas. Tokių paprastųjų daiktavardžių, kurių šalutinė kirčiavimo norma ar nekodifikuotas variantas yra populiaresnis šnekamojoje kalboje, būta 20, t. y. 34,48 % tirtų vardažodžių (žr. 6 lentelė).

6 lentelė

Paprastieji daiktavardžiai, kurių pagrindinis kirčiavimo variantas nėra populiarus kalboje ir dominuoja nekodifikuotas (ar antrasis) kirčiavimo variantas

<i>Žodis ir kirčiavimo variantai</i>	<i>Rezultatai (%)</i>
aĩdas 4 ir árdas 1	177 (35,8 %) ir 318 (64,2 %)
bajõras 2 ir bajóras 1	154 (31,1 %) ir 341 (68,9 %)
baravỹkas 2 ir baravýkas 1	157 (31,7 %) ir 338 (68,3 %)
miẽstas 2 ir miėstas 1	147 (29,7 %) ir 348 (70,3 %)
štaiĩpas 2 ir štámpas 1	175 (35,4 %) ir 320 (64,6 %)
aliẽjus 2 ir alíejus 1	99 (20 %) ir 396 (80 %)
kisiẽlius 2 ir kisiėlius 1	164 (33,1 %) ir 331 (66,9 %)
lopšỹs 3 ir lopšýs 4	160 (32,3 %) ir 335 (67,7 %)
rėmuo 1 ir rėmuõ 3 ^a	156 (31,5 %) ir 339 (68,5 %)
aguonà 2 ir agúona 1	148 (29,9 %) ir 347 (70,1 %)
alyvà 2 ir alýva 1	174 (35,2 %) ir 321 (64,8 %)

dukrà 2 ir dukrà 4	121 (24,4 %) ir 374 (75,6 %)
ievà 4 ir ievà 2	133 (26,9 %) ir 362 (73,1 %)
karūnà 2 ir karūna 1	163 (32,9 %) ir 332 (67,1 %)
keterà 3 ^b ir kētera 1	102 (20,6 %) ir 393 (79,4 %)
morkà 2 ir mórka 1	130 (26,3 %) ir 365 (73,7 %)
óda 1 ir odà 4	149 (30,1 %) ir 346 (69,9 %)
papūgà 2 ir papūga 1	171 (34,5 %) ir 324 (65,5 %)
plytà 2 ir plýta 1	167 (33,7 %) ir 328 (66,3 %)
salotà 2 ir salóta 1	195 (39,4 %) ir 300 (60,6 %)

Apklausoje metu gauti rezultatai buvo suskirstyti pagal tai, ar abi teikiamos kirčiavimo normos yra kodifikuotos, fiksuotos įvairiuose lingvistiniuose šaltiniuose, ar priešingai, greta pagrindinio kirčiavimo varianto paplitęs ir nekodifikuotas. O pastarasis dar ir populiariesnis.

1.2.2.1. Antrieji kodifikuoti kirčiavimo variantai populiariesni negu pagrindiniai

Šioje dalyje išskiriami tie pirminiai daiktavardžiai, kurie norminamuosiuose leidiniuose pateikiami su galimais kirčiavimo variantais. Į šią grupę patenka 5 vardažodžiai, t. y. *štampos*, *lopšys*, *rėmuo*, *ieva*, *oda*. Pavyzdžiui, fiksuojama, kad pirminis daiktavardis *štampos* yra tvirtagalės 2-osios kirčiuotės (*štam̃pas*), o antruoju variantu eina tvirtapradės priegaidės 1-oji kirčiuotė (*štámpas*). Paprastojo daiktavardžio *lopšys* kirčiavimo normos daugelyje lingvistinių šaltinių yra svyravusios. Tačiau vėliausi leidiniai nurodo leidžiamas gretybes, t. y. greta silpnojo kamieno, bet stiprios galūnės 3-iosios kirčiuotės varianto *lopš̃ys* teikiama ir silpnojo kamieno bei silpnos fleksijos 4-oji kirčiuotė *lopš̃ys*. Pirminis daiktavardis *rėmuo* taip pat daugelyje akcentologijos šaltinių bei žodynų fiksuojamas su kintančiomis kirčiavimo normomis – vienuose šaltiniuose tėra viena kuri kirčiuotė, o kituose – jau su gretybe. Vis dėlto vėliausia literatūra nurodo, kad pagrindinis kirčiavimo variantas yra 1-osios kirčiuotės *rėmuo*, o šalutinis – 3^a-osios kirčiuotės *rėmuõ*. Čia minimi ir du paprastieji daiktavardžiai su baigmenimis *-a*. Vienas iš jų yra *ieva*. Šio vardažodžio kirčiavimo norma taip pat yra svyravusi. Daugelyje mokslinės literatūros nurodoma tik viena galima kirčiavimo norma 4-osios kirčiuotės *ievà*, o kituose jau ir leidžiama gretybė. Šalia silpnojo kamieno bei silpnos galūnės 4-osios kirčiuotės leidžiama vartoti ir stipriojo kamieno, tačiau silpnos fleksijos 2-ąją kirčiuotę *ievà*.

Kitas šios grupės pavyzdys galėtų būti paprastasis daiktavardis *oda*. Profesorius B. Stundžia priskiria šį vardažodį tai grupei žodžių, kurių „kirčiavimo variantai paprastai fiksuoja nenusistovėjusią šaknų ar afiksų pagrindinę akcentinę savybę – akcentinę vertę“ (Stundžia, 2009, 67). Tačiau taip buvo ne visada. Taip leidžia teigti kalbininko Juozo Senkaus pastebėjimas (Senkus, 1970, 56–57), kad anksčiau žodis *oda* turėjo tik vieną galimą kirčiavimo normą – tvirtapradės 1-osios kirčiuotės *óda*. Vis labiau įsitvirtinant polinkiui, kai tvirtapradės šaknies žodžiai imami kirčiuoti tvirtagališkai, paveikė ir šį žodį – imta vis dažniau jį kirčiuoti pagal tvirtagalę priegaidę. Galbūt galima daryti prielaidą, kad tam įtakos gali būti turėjusi ir jo kilmė. W. Smoczyński nurodo, jog pirminis daiktavardis (*odà* ir *óda*) yra be etimologijos (Smoczyński, 2007, 432). Taip pat akcentuoja, kad šis žodis transponuotas iš praindoeuropiečių **Heh₂d^(h)-eh₂* arba **h₂oHd^(h)-eh₂-*. O kitas žymus kalbininkas E. Fraenkel sprendamas vardažodžio *oda* etimologiją, pateikia lietuvių ir latvių pavyzdžius, pareikšdamas, kad kiti ryšiai yra neaiškūs. Ir apskritai jis gali būti ne IDE, kilmė nėra aiški (Fraenkel, 1955–1965, 515–516). Tad galbūt tai galėjo turėti įtakos ir jo kirčiavimo normų svyravimui.

Paprastojo daiktavardžio kirčiavimo variantų svyravimas fiksuotas ir moksliniuose

šaltiniuose. Vienuose fiksuojama tik vienintelė galima 1-oji kirčiuotė: *óda 1* – Būtėnas, 1931, 64, LV 406, DŽ₁ 517, Pakerys, 1968, 7, 33, Skardžius, 1968, 35, Bernadišienė, 1973, 71, Vitkauskas, 1988, 47, 59, Pakerys, 1994, 8, Vaitkevičiūtė, 1997, 20, Bernadišienė, 2003, 27, 60, Vaitkevičiūtė, 2004, 26, 58. O kituose leidiniuose jau ir leidžiamos gretybės, kur prestižiniu kirčiavimo variantu laikoma 1-oji kirčiuotė, o 4-oji nors ir įteisinta, tačiau laikoma antrine: *óda 1, odà 4* – LKŽ VIII 992; DŽ₂ 465, Laigonaitė, 1978, 41, MŽ₁ 220, MŽ₂ 220, MŽ₃ 194, DŽ₃ 460, ADLKŽ 12, MŽ₄ 246, MŽ₅ 246, MŽ₆ 246, MŽ₇ 246, DŽ₄ 460, MLKŽ 183, TŽ 184, Laigonaitė, 2002, 53, MŽ₈ 246, MŽ₉ 246, MŽ₁₀ 246, MŽ₁₁ 247, BLKKŽ 36, BŽŽ, MŽ₁₂ 247, Stundžia, 2009, 67, 68, DLKŽ; DŽ₅ 460.

Be to, B. Stundžia pažymi, kad jau „Kazimieras Būga yra atkreipęs dėmesį į lietuvių inteligentų, taigi neįprastus, svetimus, žodžius, perimamus iš raštų, tarti su cirkumfleksu ir galuniniu kirčiu, pvz.: *óda* → *odà (õdą)*“ (Stundžia, 2009, 68). Tad tvirtagalės priegaidės įsitvirtinimas šnekamojoje kalboje yra ilgo raidos proceso reiškiny.

Taigi paprastojo daiktavardžio *oda* kirčiavimo paradigma būtų tokia:

1 KIRČIUOTĖ

4 KIRČIUOTĖ

VIENASKAITA

V. *óda*

V. *odà*

K. *ódos*

K. *odõs*

N. *ó dai*

N. *õ dai*

G. *ó dą*

G. *õ dą*

Įn. *ó da*

Įn. *odà*

Vt. *ó doje*

Vt. *odojè*

Š. *ó da*

Š. *õ da*

DAUGISKAITA

V. ódos

K. ódų

N. ódoms

G. ódas

Įn. ódomis

Vt. ódose

Š. ódos

V. õdos

K. odũ

N. odóms

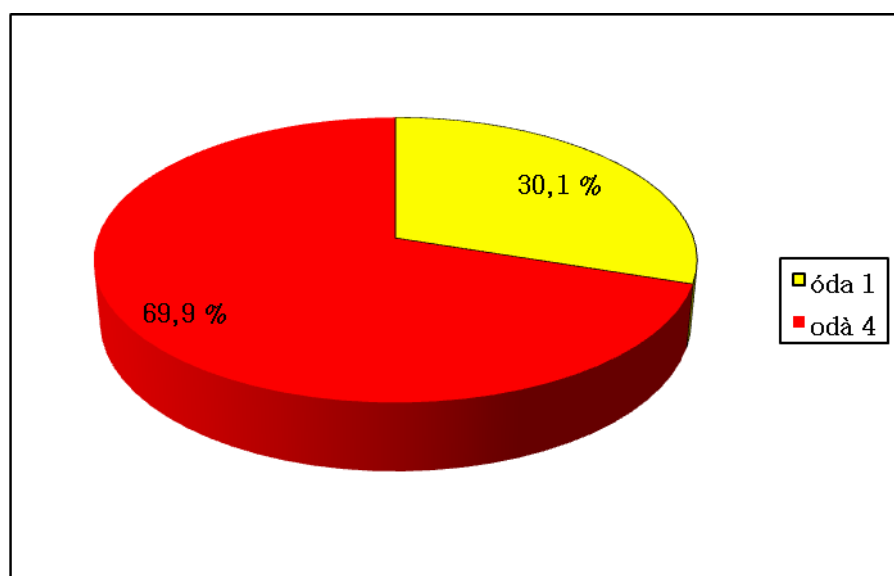
G. odàs

Įn. odomìs

Vt. odosè

Š. õdos

2012 metų vasarą atlikti tyrimai parodė, kad pirminio daiktavardžio *oda* kirčiavimo normos bendrinėje lietuvių kalboje nėra nusistovėjusios. Kirčiavimo variantai yra būtini, nors kartais ir teigiama, jog tai nėra itin geras dalykas (Stundžia, 2009, 66). Be to, paprastojo daiktavardžio kirčiavimo norma Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisės nebuvo koreguojama. Atliktos apklausos rezultatai parodė, kad bendrinėje lietuvių kalboje populiareesnė yra stipriojo kamieno, bet silpnos galūnės 4-oji kirčiuotė *odà*. O prestižine laikoma tvirtapradė 1-oji kirčiuotė nėra tokia paplitusi realioje vartosenoje. Galima pagrįstai manyti, kad VLKK po kurio laiko peržiūrės šio vardažodžio kirčiavimo variantus, galbūt ir pateiks ir tam tikras rekomendacijas.

17 pav. Daiktavardžio *oda* kirčiavimo polinkiai

1.2.2.2. Nekodifikuoti kirčiavimo variantai populiariesni negu pagrindiniai

„Lietuvių bendrinė tartis ir kirčiavimas yra dvi neatskiriamos šnekamosios kalbos struktūros“ (Pupkis, Stundžia, 1987, 45). Tačiau kalboje labai dažnai nesilaikoma kirčiavimo sistemos. Tai parodė ir atliktas tyrimas. Čia minimi tie paprastieji daiktavardžiai (*ardas, bajoras, baravykas, miestas, aliejus, kisielius, aguona, alyva, dukra, karūna, ketera, morka, papūga, plyta, salota*), kurių nekodifikuoti kirčiavimo variantai realioje vartosenoje esti populiariesni nei vieninteliai pagrindiniai. Galima daryti prielaidą, jog tam įtakos gali būti turėjusios lietuvių tarmės, patarmės, šnektos ar net svetimų kalbos – jos veikusios kirčiavimo sistemą. Daugelio tokių žodžių pagrindinėmis kirčiavimo normomis fiksuojama stipriojo kamieno, tačiau silpnos galūnės 2-oji kirčiuotė (*bajoras, baravykas, miestas, aliejus, kisielius, aguona, alyva, karūna, morka, papūga, plyta, salota*). Tačiau šalia šio vienintelio kirčiavimo varianto paplitęs niekur anksčiau nefiksuotas pastovaus kirčiavimo variantas, kuris tarsi atitiktų stipriojo kamieno bei stiprios galūnės 1-osios kirčiuotės variantą. Būta ir tokių atvejų, kai vienintele galima kirčiavimo norma nurodoma tvirtagalė 4-oji kirčiuotė (*ařdas*), bet tarp kalbos vartotojų paplitusi ir nenorminė nekilnojamojo kirčio, kuri atitiktų 1-ąją kirčiuotę (*árdas*). Taip pat galima paminėti ir tokį atvejį, kai pagrindiniu kirčiavimo variantu nurodoma šakninio kirčiavimo 2-oji kirčiuotė (*dukrà*), tačiau realioje vartosenoje paplitęs galūninis kirčiavimas, kuris tarsi atitinka 4-ąją kirčiuotę (*dukrà*). Be to, tyrimo metu buvo ir toks variantas, kai pagrindine kirčiavimo norma laikoma 3^b-ioji kirčiuotė (*keterà*), o kalboje vis dažniau imama vartoti nekilnojant kirčio, t. y. pastoviai, tarsi žodis būtų 1-osios kirčiuotės *kētera*). Taigi galima teigti, jog šių paprastųjų daiktavardžių kirčiavimas šnekamojoje kalboje vis labiau kinta ir visai nesvarbu, jei yra prasilenkiama su sistemingumo reikalavimais.

Pavyzdžiui, pirminis daiktavardis *miestas* yra senasis skolinys (Pakerys, 1987, 68–69). Pagal P. Skardžiaus nustatytą „senųjų skolinių kirčiavimo polinkį“ (Pakerys, 1987, 69) jis yra tvirtagalys, tad ir slavizmas. Šiuos teiginius pagrindžia žymūs kalbininkai E. Fraenkel bei W. Smoczyński. Abu jie nurodo, kad tai yra slavybės. E. Fraenkel vardažodį *miestas* kildina iš baltarusių *město*, o šis kilo iš lenkų *miasto*, plg. pr. *mestan* (Fraenkel, 1955–1965, 450). W. Smoczyński pažymi, kad tai daiktavardis kilęs iš lenk. *miasto* (Smoczyński, 2007, 397). Taigi tai yra gryna slavybė, kuriai būdinga tvirtagalė priegaidė. Tokią kilmę pagrindžia įvairioje akcentologijos literatūroje bei žodynuose užfiksuota tik viena galima kirčiavimo norma pagal tvirtagalę 2-ąją kirčiuotę: *miėstas 2* – LV 377, DŽ₁ 462, Pakerys, 1968, 9, 32, LKŽ VIII 154, DŽ₂ 399, Bernadišienė, 1973, 72, 77, 98, 100, MŽ₁ 209, MŽ₂ 208, Pakerys, 1987, 69, Vitkauskas, 1988, 106, MŽ₃ 184, DŽ₃ 397, Pakerys, 1994, 18,

ADLKŽ 409, MŽ₄ 233, Stundžia, 1996, 60, MŽ₅ 233, Vaitkevičiūtė, 1997, 22, MŽ₆ 233, MŽ₇ 233, DŽ₄ 397, MLKŽ 124, TŽ 172, MŽ₈ 233, Bernadišienė, 2003, 61, 62, 65, 84, 86, MŽ₉ 233, Vaitkevičiūtė, 2004, 27, MŽ₁₀ 233, MŽ₁₁ 234, BLKKŽ 38, BŽŽ, MŽ₁₂ 234, Stundžia, 2009, 81, DLKŽ; DŽ₅ 397.

Tad paprastojo daiktavardžio *miestas* kirčiavimo paradigma būtų tokia:

2 KIRČIUOTĖ

VIENASKAITA

V. miēstas

K. miēsto

N. miēstui

G. miēstą

Įn. miestù

Vt. miestè

Š. miēste

DAUGISKAITA

V. miēstai

K. miēstų

N. miēstams

G. miestùs

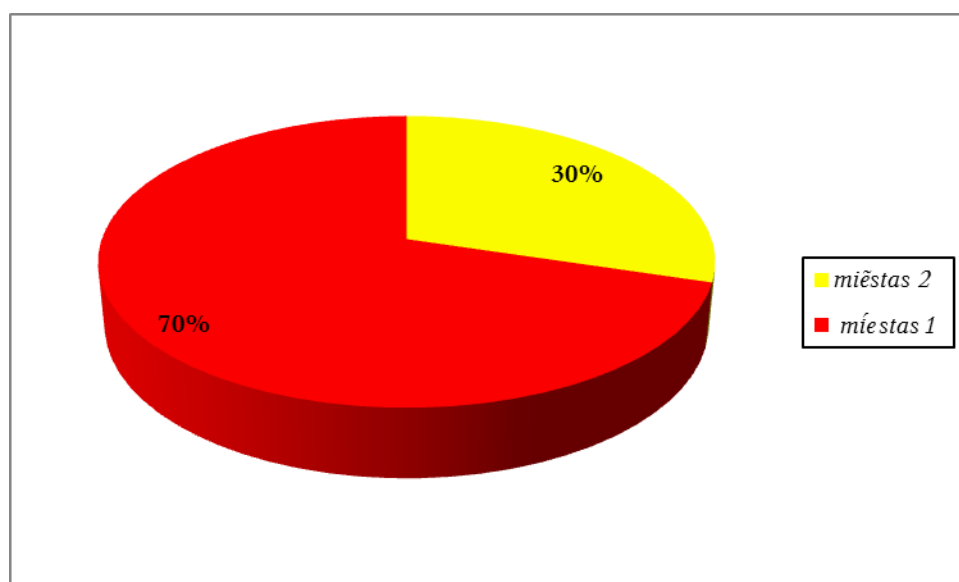
Įn. miēstais

Vt. miēstuose

Š. miēstai

Tačiau šnekamojoje kalboje gana dažnai yra vartojamas ne tvirtagalės priegaidės variantas, o taip tarsi vardažodis būtų tvirtapradės priegaidės ir visose jo formose žodis būtų tariamas pastoviai, t. y. nekeičiant kirčio vietos. Tokią nedėsningą kaitą yra pastebėjusi ir Danguolė Mikulėnienė. Mokslininkė pažymi, jog „Antrosios kirčiuotės žodžiai tarsi „sugrižta“ į senuosius laikus, kai jų dar neveikė Sosiūro ir Fortunatovo dėsnis“ (Mikulėnienė, 1992, 77). Taip dažniausiai atsitinka su 2-osios kirčiuotės vardažodžiais, kuriems yra būdinga priešpaskutinio skiemens taisyklė, ir jie yra skoliniai. Be to, profesorius Zigmas Zinkevičius pabrėžia, kad „2-osios kirčiuotės virtimas 1-ąja ypač būdingas daiktavardžiams, turintiems šaknyje ilgą balsį ar dvibalsius *uo, ie*“ (Zinkevičius, 1979, 92). Tad šiuo konkrečiu atveju paprastasis daiktavardis *miestas*, turintis šaknyje dvibalsį *ie*, kai yra tariamas ne tvirtagališkai, bet tvirtapradiškai, šnekamojoje kalboje griaua jau nusistovėjusią tvarką.

Tokios nusistovėjusios kirčiavimo sistemos ardymą rodo ir 2012 metais trijose skirtingose Lietuvos vietovėse atliktas tyrimas. Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, jog tarp kalbos vartotojų labiau paplitęs yra nekodifikuotas kirčiavimo variantas, kurio kirtis visuose žodžio formose išlieka pastovus, pavyzdžiui, *míestas, míestu, míestą, míeste, míestus*. Pagrįstai galima manyti, jog šio vardažodžio priegaidės bei kirčiuotės kaitai įtakos yra turėjusios Lietuvos tarmės, patarmės ar net šnektos. Taigi aplinkiniai reiškiniai labai veikia bendrinę lietuvių kalbą.

18 pav. Daiktavardžio *miestas* kirčiavimo polinkiai

1.2.3. Kirčiavimo variantiškumas tirtose vietovėse

Kalbininkas Algirdas Malakauskas yra nurodęs, jog „Kirčiavimo variantai, gretybės – dvejetainiai kirčiuojami žodžiai“ (Malakauskas, 2009, 6). Tokios gretybės yra fiksuojamos žodynuose, gramatikose ar kituose lingvistiniuose šaltiniuose. Vartojant vieną kurį iš šių kirčiavimo normų, nėra daroma kirčiavimo klaida. Tačiau kalboje labai dažnai vyksta kitimai, bet jie ne visada būna nepažeidžiantys kirčiavimo sistemos. Taip teigti leidžia ir 2012 metų vasarą trijuose skirtinguose Lietuvos regionuose, t. y. Lazdijų bei Molėtų rajone ir Prienų mieste, atliktas tyrimas. Ši apklausa parodė, jog nors ir bendrinės kalbos normintojai stengiasi nepažeisti jokių sistemingumo reikalavimų, atsižvelgti į realiąją vartoseną, bet ne visada tai yra paisoma kalbos vartotojų.

Taigi šioje dalyje skiriami tokie paprastieji daiktavardžiai, kurių kirčiavimas tirtose vietovėse įvairuoja. Be to, čia patenka ne tik pirminiai daiktavardžiai, kurie akcentologijos literatūroje bei žodynuose fiksuojami kaip turintys gretybes, bet ir tokie, kurie, pasak įvairios mokslinės medžiagos autorių, turi tik vienintelį galimą kirčiavimo variantą, tačiau šnekamojoje kalboje paplitęs ir nenorminis kirčiavimo variantas. Tokių vardažodžių, kurie tarp bendrinės kalbos vartotojų turi variantus (nebūtinai kodifikuotus), yra 33, t. y. 56,9 %:

7 lentelė

Paprastieji daiktavardžiai, kurių kirčiavimas įvairuoja skirtinguose regionuose

<i>Žodis ir kirčiavimo variantai</i>	<i>Rezultatai (%)</i>
ālavas 3 ^b ir ālavas 1	299 (60,4 %) ir 196 (39,6 %)
bl̄ynas 2 ir bl̄ynas 1	235 (47,5 %) ir 260 (52,5 %)
č̄irvas 1 ir č̄irvas 4	309 (62,4 %) ir 186 (37,6 %)
gr̄ybas 2 ir gr̄ybas 1	229 (46,3 %) ir 266 (53,7 %)
kaūkas 2 ir kaūkas 4, ir káukas 1	253 (51,1 %) ir 224 (45,3 %), ir 18 (3,6 %)
kopūstas 2 ir kopūstas 1	241 (48,7 %) ir 254 (51,3 %)
krāpas 2 ir krāpas 4	225 (45,5 %) ir 270 (54,5 %)
píenas 1 ir píenas 3	246 (49,7 %) ir 249 (50,3 %)
rūbas 2 ir rūbas 1	230 (46,5 %) ir 265 (53,5 %)
skrōblas 2 ir skrōblas 1	143 (28,9 %) ir 352 (71,1 %)

smuīkas 2 ir smūikas 1	213 (43 %) ir 282 (57 %)
šāmas 4 ir šāmas 2	255 (51,5 %) ir 240 (48,5 %)
štābas 2 ir štābas 4	266 (53,7 %) ir 229 (46,3 %)
trākas 2 ir trākas 4	272 (54,9 %) ir 223 (45,1 %)
ūpas 2 ir ūpas 1	222 (44,8 %) ir 273 (55,2 %)
krýžius 2 ir krýžius 1	197 (39,8 %) ir 298 (60,2 %)
aslà 2 ir aslà 4	147 (29,7 %) ir 348 (70,3 %)
āšaka 1 ir ašakà 3 ^b	287 (58 %) ir 208 (42 %)
gryčià 2 ir grýčia 1	228 (46 %) ir 267 (54 %)
karietà 2 ir karieta 1	201 (40,6 %) ir 294 (59,4 %)
Kūčios 2 ir Kūčios 4	275 (55,6 %) ir 220 (44,4 %)
lotà 4 ir lotà 2	253 (51,1 %) ir 242 (48,9 %)
lūbos 4 ir lūbos 2	339 (68,5 %) ir 156 (31,5 %)
mēdžiaga 1 ir medžiagà 3 ^b	239 (48,3 %) ir 256 (51,7 %)
plutà 2 ir plutà 4	148 (29,9 %) ir 347 (70,1 %)
sierà 4 ir síera 1	303 (61,2 %) ir 192 (38,8 %)
stygà 2 ir stygà 4	196 (39,6 %) ir 299 (60,4 %)
vyšnià 2 ir výšnia 1	223 (45,1 %) ir 272 (54,9 %)
dróbė 1 ir drōbė 2	327 (66,1 %) ir 168 (33,9 %)
rōgēs 2 ir rōgēs 1	247 (49,9 %) ir 248 (50,1 %)
šnérvė 1 ir šnervė 4	280 (56,6 %) ir 215 (43,4 %)
garānkštis 1 ir garañkštis 2	213 (43 %) ir 282 (57 %)
kirkšņis 3 ir kirkšņis 1	300 (60,6 %) ir 195 (39,4 %)

1.2.3.1. Įteisintų kirčiavimo variantų įvairavimas gyvojoje kalboje

Skiriamoje trečiosios grupės dalyje pirmąją grupelę sudaro tokie paprastieji daiktavardžiai (*šamas, štabas, trakas, ūpas, asla, lota, lubos, pluta, styga, šnervė, kirkšnis*), kurie įvairiuose lingvistiniuose šaltiniuose fiksuojami su dviem įteisintais kirčiavimo variantais, ir šnekamojoje kalboje jie abu yra paplitę. Skiriasi tik jų paplitimas – vienur labiau dominuoja pagrindinis kirčiavimo variantas, kitur – antrasis. Galima pastebėti, kad gana panašūs šių vardažodžių kirčiavimo variantai. Pavyzdžiui, pirminių daiktavardžių *štabas, trakas, asla, pluta, styga* pagrindinėmis kirčiavimo normomis nurodoma stipriojo kamieno, tačiau silpnos galūnės 2-oji kirčiuotė, o greta, kaip antrasis variantas, pateikiama silpnojo kamieno bei silpnos galūnės 4-oji kirčiuotė. Priešingi kirčiavimo variantai anksčiau minėtiems, t. y. kai 4-oji kirčiuotė yra laikoma pagrindine, o 2-oji tik šalutine, yra pirminių daiktavardžių *šamas, lota, lubos*. Kitų daiktavardžių, pavyzdžiui, *ūpas* prestižine kirčiavimo norma fiksuojama tvirtagalė 2-oji kirčiuotė, o šalia jos yra pateikiama tvirtapradė 1-oji kirčiuotė. Žodžio *kirkšnis* pirminiu kirčiavimo variantu nurodoma silpnojo kamieno, tačiau stiprios galūnės 3-oji kirčiuotė, o greta jos, kaip antrasis variantas, nurodoma stipriojo kamieno bei stiprios galūnės 1-oji kirčiuotė. Taigi šių paprastųjų daiktavardžių panašūs ir akcentologijos leidiniuose bei žodynuose teikiami kirčiavimo variantai.

Vienas iš šios išskirtos grupės vardažodžių yra *šnervė* (dgs. vard. –ės). Daugelyje naujesnių lingvistinių leidinių nurodoma, jog daiktavardis *šnervė* turi gretybes. Pagrindine kirčiavimo norma nurodoma pastovaus kirčiavimo 1-oji kirčiuotė *šnėrvė*, o antroji galima norma – kilnojamojo kirčio 4-oji kirčiuotė *šnervė*: *šnėrvė 1, šnervė 4* (dgs. vard. –ės) – DŽ₂ 822, MŽ₁ 282, MŽ₂ 281, MŽ₃ 249, DŽ₃ 817, MŽ₄ 316, MŽ₅ 316, MŽ₆ 316, MŽ₇ 316, DŽ₄ 817, TŽ 269, MŽ₈ 316, MŽ₉ 316, MŽ₁₀ 316, MŽ₁₁ 317, BŽŽ, MŽ₁₂ 317, DLKŽ; DŽ₅ 816. Tačiau LKŽ XV 158 pateikiama priešingai – čia pagrindine kirčiavimo norma nurodoma 4-oji kirčiuotė *šnervė*, o antrine – 1-oji. Vis dėlto galima pagrįstai manyti, jog senesnis kirčiavimo variantas buvo tvirtapradės šaknies *šnėrvė*, kadangi tokia kirčiavimo norma užfiksuota senesniuose akcentologijos šaltiniuose bei žodynuose: *šnėrvė 1* – LV 537, DŽ₁ 821, Skardžius, 1968, 35, Bernadišienė, 1973, 72, Bernadišienė, 2003, 60. Be to, E. Fraenkel aptaria šį vardažodį kartu su *šnėrples*. Anot jo, jie abu gali būti onomatopėjiniai žodžiai (Fraenkel, 1955–1965, 1108) ir kirčiuojami tvirtapradžiai.

Tokį teiginį, kad paprastasis daiktavardis *šnėrvė* anksčiau buvo tariamas pagal tvirtapradę priegaidę, pagrindžia ir kalbininko Juozo Senkaus pastebėjimas. Jis teigia, jog greta „senovinio kirčiavimo liaudies kalboje plačiai ima įsigalėti naujesnis ar naujas kirčiavimas“ (Senkus, 1970, 56). Tuo senoviniu kirčiavimo variantu mokslininkas laiko

tvirtapradę priegaidę, o nauju ar naujesniu tvirtagalę (Senkus, 1970, 56–57). Be to, galima pastebėti, kad naujesnio kirčiavimo varianto vartojimas susilpnino kamieną bei galūnę – kamienas bei fleksija tapo silpni.

Taigi paprastojo daiktavardžio *šnervė* kirčiavimo paradigma atrodytų taip:

1 KIRČIUOTĖ

4 KIRČIUOTĖ

VIENASKAITA

V. šnérvė

V. šnervė

K. šnérvės

K. šnervės

N. šnérvei

N. šneĩrvei

G. šnérvę

G. šneĩrvę

Įn. šnérvė

Įn. šnervė

Vt. šnérvėje

Vt. šnervėje

Š. šnérvė

Š. šneĩrvė

DAUGISKAITA

V. šnérvės

V. šneĩrvės

K. šnérvių

K. šnerviũ

N. šnérvėms

N. šnervėms

G. šnérvės

G. šnervės

Įn. šnérvėmis

Įn. šnervėmis

Vt. šnérvėse

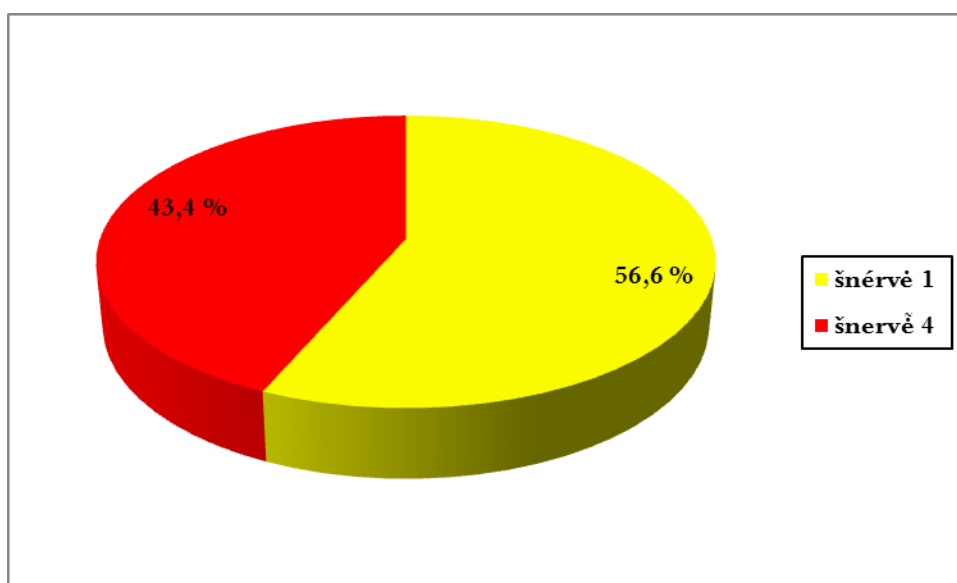
Vt. šnervėse

Š. šnérvės

Š. šneĩrvės

2012 metų vasarą atlikti tyrimai Lazdijų ir Molėtų rajone bei Prienų mieste turėjo parodyti, kaip tiriamas vardažodis yra tariamas šnekamojoje kalboje. Rezultatai parodė, kad

kirčiavimas šiuose trijuose Lietuvos regionuose įvairuoja – vienuose labiau paplitusi pagrindinė kirčiavimo norma, kituose – antrinė. Pavyzdžiui, pirminė kirčiavimo norma labiau paplitusi tarp Lazdijų bei Molėtų rajono gyventojų, tačiau pastarojoje vietovėje atotrūkis tarp pasirenkamų variantų nėra itin didelis. Prienų mieste situacija priešinga – čia populiariesnis antrasis tvirtagalis kirčiavimo variantas. Akivaizdu, kad turėti dvi įteisintas kirčiavimo normas bendrinėje lietuvių kalboje paprastojo daiktavardžio *šnerė* yra teisingas sprendimas – jo kirčiavimas kalboje nėra nusistovėjęs, o variantiškumo turėjimas rodo, kad leidus vartoti naują kirčiavimo normą buvo atsižvelgta ir į realiąją vartoseną, ir į sistemingumo reikalavimus.

19 pav. Daiktavardžio *šnerė* kirčiavimo polinkiai

1.2.3.2. Šnekamojoje kalboje popularios ir įteisintos, ir nekodifikuotos kirčiavimo normos

Algirdas Malakauskas teigia, jog „Kirčiavimo klaidà – kirčiavimo normos pažeidimas, pvz.: kirčio atitraukimas <...>, kirčio nukėlimas <...> ar neteisingas pavienių žodžių kirčiavimas. Didžiausios klaidos yra kirčiavimo sistemos pažeidimai, t. y. kirčio šokinėjimo dėsnų linksniuojant ar asmenuojant žodžius nepaisymas“ (Malakauskas, 2009, 7). Tokių kirčiavimo klaidų šnekamojoje kalboje gana dažnai pasitaiko, nors gal ir ištariama taip netyčiom. Atliktame tyrime buvo nemaža dalis tokių paprastųjų daiktavardžių, kurie turi tik vieną įteisintą galimą kirčiavimo variantą, bet šnekamojoje kalboje dažnai vartojamas ir nekodifikuotas variantas. Be to, gauti duomenys parodė, kad vis labiau tarp kalbos vartotojų plinta ta kirčiavimo norma, kai kirtis visų žodžių formų skiemenyse išlieka ten pat – tarsi tai būtų 1-osios kirčiuotės variantas. Pavyzdžiui, paprastieji daiktavardžiai *blynas*, *grybas*, *kopūstas*, *rūbas*, *skroblas*, *smuikas*, *kryžius*, *gryčia*, *karieta*, *vyšnia*, *rogės* norminamuosiuose leidiniuose fiksuojami tik esantys stipriojo kamieno, bet silpnosios galūnės 2-osios kirčiuotės, o realioje vartosenoje pasakoma ir pagal stipriojo kamieno bei stipriosios galūnės 1-ąją kirčiuotę. Remiantis gautais rezultatais, nekodifikuotas kirčiavimo variantas pagal 1-ąją kirčiuotę, vartojamas ir tada, kai pagrindinėmis ir vienintelėmis kirčiavimo normomis yra nurodoma 3^b-ioji kirčiuotė (*ālavas*), 4-oji kirčiuotė (*sierà*). Taip pat tarp tirtų vardažodžių (*čirvas*, *pienas*, *ašaka*, *drobė*, *garankštis*) būta ir tokių, kurių pagrindiniu kirčiavimo variantu įvardijama tvirtapradės priegaidės 1-oji kirčiuotė, o šnekamojoje kalboje yra vartojama ir kita nekodifikuota norma, pavyzdžiui, žodis *čirvas* yra pasakomas tarsi pagal 4-ąją kirčiuotę *čirvas*, kitas vardažodis *pienas* ir tarsi pagal 3-iąją kirčiuotę *píenas*, pirminį daiktavardį *ašaka* bandoma tarti pagal 3^b-iąją kirčiuotę *ašakà*, likę du paprastieji daiktavardžiai *drobė* bei *garankštis* tarp bendrinės lietuvių kalbos vartotojų tvirtagališkai – tarsi būtų 2-osios kirčiuotės (*drōbė*, *garañkštis*). Galima pagrįstai manyti, kad tokios daromos kirčiavimo klaidos rodo bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo sudėtingumą.

Šioje grupelėje minimas ir pirminis daiktavardis *grybas*. Įvairiuose akcentologijos leidiniuose bei žodynuose fiksuota tik stipriojo kamieno, tačiau silpnosios galūnės 2-oji kirčiuotė: *grȳbas 2* – Būtėnas, 1931, 62, LV 275, DŽ₁ 230, LKŽ III 582; Pakerys, 1968, 10, 29, DŽ₂ 186, Bernadišienė, 1973, 74, Grenda, 1977, 26, MŽ₁ 161, MŽ₂ 161, MŽ₃ 141, DŽ₃ 187, Pakerys, 1994, 18, ADLKŽ 105, MŽ₄ 180, Stundžia, 1996, 60, MŽ₅ 180, Vaitkevičiūtė, 1997, 22, MŽ₆ 180, MŽ₇ 180, DŽ₄ 187, MLKŽ 67, TŽ 113, MŽ₈ 180, Bernadišienė, 2003, 63, MŽ₉ 180, Vaitkevičiūtė, 2004, 27, MŽ₁₀ 180, MŽ₁₁ 181, BLKKŽ

38, BŽŽ, MŽ₁₂ 181, Stundžia, 2009, 81, DLKŽ; DŽ₅ 189. Tokia kirčiavimo norma, remiantis P. Skardžiaus nustatytu senųjų skolinių kirčiavimo polinkiu, rodo, kad pirminis daiktavardis *grybas* yra slavizmas. Kad vardažodis į bendrinę lietuvių kalbą yra patekęs iš slaviškų kraštų rodo ne tik priegaidė, bet ir E. Fraenklio bei W. Smoczyński minėto žodžio etimologija. Vienas žymiausių Vokietijos kalbininkų E. Fraenkel nurodo, kad pirminis daiktavardis *grybas* esti skolinys iš baltarusių *grib* (Fraenkel, 1955–1965, 168). Lyginamosios indoeuropistikos mokslininkas W. Smoczyński taip pat nurodė, kad tai skolinys iš senosios baltarusių kalbos *grib* (Smoczyński, 2007, 199). Taigi ir tvirtagalės priegaidės buvimas yra visiškai suprantamas ir paaiškinamas. Tačiau kalba yra gyva ir joje nuolatos vyksta pokyčiai, nors ir ne visada sistemingi. Šnekamojoje kalboje labai dažnai vardažodis *grybas* visose formose tariamas pastoviai, t. y. tariamas taip, jog net nesikeičia kirčio vieta – ji lieka kamiene. Apie tokį pasitaikantį kirčiavimo variantą yra užsiminęs kalbininkas Zigmas Zinkevičius. Jis pabrėžia, kad itin dažnai tarmėse yra išlyginama 2-oji kirčiuotė ir visai kirčiavimo paradigmai įsivedamas priešpaskutinio skiemens kirtis (Zinkevičius, 1979, 91–92), pavyzdžiui, *grýbą, grýbu, grýbe, grýbus...* Be to, toks 2-osios kirčiuotės tapimas 1-ąja būdingas vardažodžiams, kurių šaknies balsis esti ilgas. Taigi toks paprastojo daiktavardžio tarimas, kai kirtis visose žodžio formose išlieka kamiene, yra nulemtas tarmių.

Vis dėlto vienintelė įteisinta ir galima paprastojo daiktavardžio *grybas* kirčiavimo paradigma yra tokia:

2 KIRČIUOTĖ

VIENASKAITA

V. gr**v**bas

K. gr**v**bo

N. gr**v**bui

G. gr**v**bą

Įn. gryb**ù**

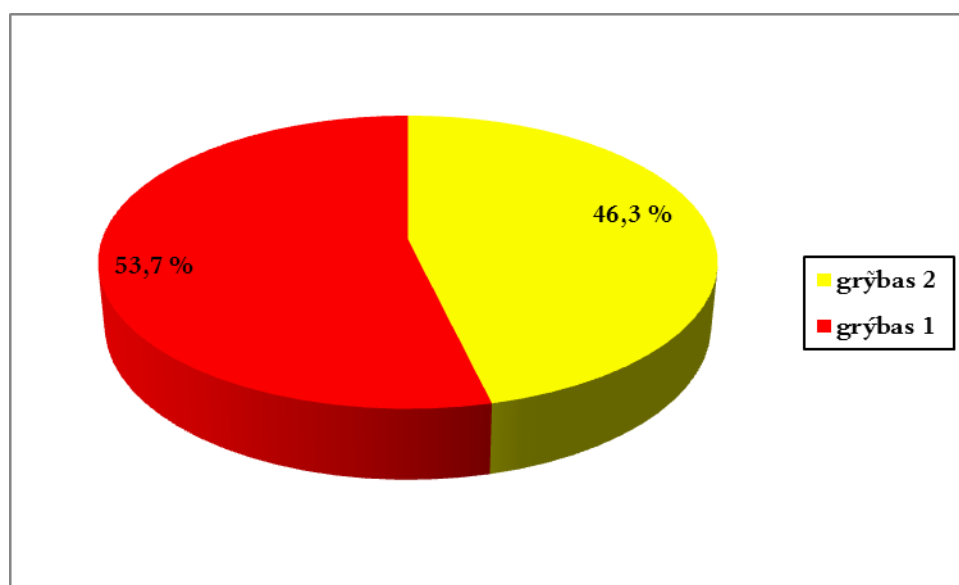
Vt. gryb**è**

Š. gr**v**be

DAUGISKAITA

- V. gr̃bai
- K. gr̃bų
- N. gr̃bams
- G. grybùs
- Įn. gr̃bais
- Vt. gr̃buose
- Š. gr̃bai

Trijuose skirtinguose Lietuvos regionuose, t. y. Lazdijų bei Molėtų rajone ir Prienų mieste, 2012 metų vasarą atlikta apklausa parodė, kad nors ir yra fiksuota tik viena galima 2-osios kirčiuotės kirčiavimo norma *gr̃bas*, tačiau tarp kalbos vartotojų paplitusi ir nekodifikuota norma 1-osios kirčiuotės *gr̃bas*. Pastebėtina, kad abu šie kirčiavimo variantai pasiskirstę netolygiai. Tik Prienų miesto gyventojai labai dažnai pirmumo teisę teikia pagrindinei kirčiavimo normai tvirtagalės priegaidės 2-ajai kirčiuotei. Respondentai iš Lazdijų bei Molėtų rajono elgiasi priešingai – jie labiau linkę vartoti nekodifikuotą kirčiavimo variantą *gr̃bas*. Gauti rezultatai rodo, kad bendrinė lietuvių kalba yra labai stipriai veikiama tarmių. Tarmės įgauna galią pakeisti vardažodžio kirčiavimą tik tarp kalbos vartotojų, nors kalbos normintojai su tuo ir nesutinka.

20 pav. Daiktavardžio *grybas* kirčiavimo polinkiai

Išvados

1. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos priimtas nutarimas dėl 45 paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo normų pakoregavimų, kurios skelbiamos Rekomendacijoje *Dėl kai kurių pirminių (paprastųjų) daiktavardžių kirčiavimo*, yra teisingas bei remiamas bendrinės lietuvių kalbos vartotojų. Be to, jos buvo koreguojamos remiantis realiąja vartoseną bei sistemingumo reikalavimais.
2. Gauti rezultatai parodė, kad VLKK 45 pirminių daiktavardžių kirčiavimo normų tikslinimas realiosios vartosenos palaikomas nevienodai:
  - 2.1. Realioji vartoseną palaiko Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tartinės ir kirčiavimo pakomisės nutarimą sukeisti kirčiavimo variantus vietomis, atsisakyti antrojo kirčiavimo varianto, paliekant pirmąjį kaip vienintelį arba šalia vienintelės kirčiavimo normos įteisinti antrąjį kirčiavimo variantą 12 paprastųjų daiktavardžių (26,67 %).
  - 2.2. Atlikto tyrimo duomenys rodo, jog kalbos vartotojai iš dalies palaiko Valstybinės lietuvių kalbos komisijos sprendimą, koreguoti 12 (26,67 %) pirminių daiktavardžių kirčiavimo normas, t. y. pritaria pakomisės siūlymui įteisinti antrąjį kirčiavimo variantą, tačiau šis yra populiariausias šnekamojoje kalboje nei pagrindinis.
  - 2.3. Atliktas tyrimas parodė, jog realią vartoseną nepalaiko Valstybinės lietuvių kalbos komisijos sprendimo, t. y. sukeisti vieno daiktavardžio *sėbras* (2,22 %) kirčiavimo variantus vietomis (*sė̃bras, -ė̃* (2) ir *sė́bras, -ė́* (1)).
  - 2.4. Gauti tyrimo duomenys parodė, jog 20 (44,44 %) paprastųjų daiktavardžių kirčiavimas įvairuoja tirtuose trijuose Lietuvos regionuose. Tad ne visada sulaukta vieningo kalbos vartotojų pritarimo dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos siūlymo. Akivaizdu, jog kalboje būtini abu kirčiavimo variantai.
3. Pirminiame tyrime, kuriame dalyvavo 47 studentai iš Vilniaus Gedimino technikos universiteto bei Vilniaus technologijų ir dizaino kolegijos, buvo tiriamos 761 paprastojo daiktavardžio kirčiavimo normos. Tiek pirminių daiktavardžių pavyko rasti įvairiuose lingvistiniuose šaltiniuose.

4. Remiantis pirminio tyrimo rezultatais, buvo atrinkti tik 58 (7,62 % pirminio tyrimo žodžių) paprastieji daiktavardžiai. 18 vardažodžių kirčiavimo normos lingvistiniuose šaltiniuose pateikiamos su galimais kirčiavimo variantais, o 40 likusių žodžių turi tik vieną galimą kirčiavimo variantą, tačiau šnekamojoje kalboje paplitę ir nekodifikuoti variantai.
5. Antrajame tyrime buvo tiriama 18 (t. y. 31,03 %) pirminių daiktavardžių kirčiavimo normų realioji vartoseną. Tačiau gauti rezultatai pasiskirstę nevienodai:
  - 5.1. Tik 2 (t. y. 3,45 %) paprastųjų daiktavardžių (**draugas**, **vaistas**) pagrindinis kirčiavimo variantas populiariesnis gyvojoje kalboje negu antrasis įteisintas variantas (**draūgas** 4 ir *draūgas* 2; **váistas** 1 ir *vaīstas* 4).
  - 5.2. 5 (t. y. 8,62 %) paprastieji daiktavardžiai norminamuosiuose leidiniuose pateikiami su gretimybėmis, tačiau šnekamojoje kalboje labiau paplitęs antrasis variantas (*štāmpas* 2 ir **štámpas** 1; *lopšys* 3 ir **lopšys** 4; *rémuo* 1 ir **rėmuō** 3^a; *ievà* 4 ir **ievà** 2; *óda* 1 ir **odà** 4).
  - 5.3. Gauti tyrimo duomenys parodė, kad 11 paprastųjų daiktavardžių (t. y. 18,97 %), kurie lingvistiniuose šaltiniuose pateikiami su galimomis gretybėmis, kirčiavimas labai įvairuoja – vienos vietovės populiariesnė pagrindinė kirčiavimo norma, kitose – šalutinė (**šāmas** 4 ir *šāmas* 2; **štābas** 2 ir *štābas* 4; **trākas** 2 ir *trākas* 4; *ūpas* 2 ir **úpas** 1; *aslà* 2 ir **aslà** 4; *lotà* 4 ir *lotà* 2; **lūbos** 4 ir *lūbos* 2; *plutà* 2 ir **plutà** 4; *stygà* 2 ir **stygà** 4; **šnėrvė** 1 ir *šnervė* 4; **kirkšnis** 3 ir *kirkšnis* 1). Kirčiavimo variantai yra būtini.
6. Antrajame tyrime buvo tiriama 40 (t. y. 68,97 %) pirminių daiktavardžių, turinčių tik vienintelę įteisintą kirčiavimo normą realioji vartoseną. Gauti duomenys parodė, kad:
  - 6.1. 3 pirminių daiktavardžių (t. y. 5,17 %) fiksuota kirčiavimo norma yra dažniau vartojama negu nekodifikuota (**kīškis** 2 ir *kīškis* 1; **galvà** 3 ir *galvà* 4; **gėlda** 1 ir *geldà* 4).
  - 6.2. Net 15 vardažodžių (25,86 %), turinčių tik vienintelę įteisintą kirčiavimo normą, realioje vartosenoje labiau paplitę niekur nefiksuoti, kirčiavimo klaidomis laikomi kirčiavimo variantai (*ařdas* 4 ir **árdas** 1; *bajōras* 2 ir **bajóras** 1; *baravýkas* 2 ir **baravýkas** 1; *miēstas* 2 ir **míestas** 1; *aliējus* 2 ir **alíejus** 1; *kisiēlius* 2 ir **kisíelijus** 1; *aguonà* 2 ir **agúona** 1; *alyvà* 2 ir **alýva** 1; *dukrà* 2 ir **dukrà** 4; *karūnà* 2 ir **karūna** 1;

keterà 3^b ir ***kētera*** 1; *morkà* 2 ir ***mórka*** 1; *papūgà* 2 ir ***papúga*** 1; *plytà* 2 ir ***plýta*** 1; *salotà* 2 ir ***salóta*** 1).

6.3. Beveik pusės tyrime buvusių paprastųjų daiktavardžių (t. y. 22 – 37,93 %), turinčių tik vienintelę galimą kirčiavimo normą, tačiau gyvojoje kalboje turimų ir nenorminių variantų, kirčiavimas labai įvairuoja. Vienuose tirtuose regionuose labiau paplitusi pagrindinė kirčiavimo norma, nors šalia ir vartojama nekodifikuota, arba priešingai (***álavas*** 3^b ir *álavas* 1; *blýnas* 2 ir ***blýnas*** 1; *čirvas* 1 ir ***čirvas*** 4; *grýbas* 2 ir ***grýbas*** 1; ***kaũkas*** 2 ir *kaũkas* 4, ir *káukas* 1; *kopũstas* 2 ir ***kopústas*** 1; *krãpas* 2 ir ***krãpas*** 4; *píenas* 1 ir ***píenas*** 3; *rũbas* 2 ir ***rũbas*** 1; *skrõblas* 2 ir ***skróblas*** 1; *smuĩkas* 2 ir ***smuĩkas*** 1; *krýžius* 2 ir ***krýžius*** 1; ***ãšaka*** 1 ir *ašakà* 3^b; *gryčìa* 2 ir ***grýčia*** 1; *karietà* 2 ir ***karíeta*** 1; ***Kũčios*** 2 ir *Kũčios* 4; *mėdžiaga* 1 ir ***medžiagà*** 3^b; *sierà* 4 ir *síera* 1; *vyšnià* 2 ir ***výšnia*** 1; ***dróbė*** 1 ir *drõbė* 2; *rõgės* 2 ir ***rógės*** 1; *garánkštis* 1 ir ***garaĩkštis*** 2).

7. Tyrime nebuvo paprastojo daiktavardžio, kurio nekodifikuota kirčiavimo norma visiškai dominuotų.

Literatūra

1. ADLKŽ – Atgalinis dabartinės lietuvių kalbos žodynas, sudarė V. Žilinskienė. Vilnius: Matematikos ir informatikos institutas, 1995.
2. Bernadišienė, 1973 – Bernadišienė P., 1973, Lietuvių kalbos kirčiavimo pagrindai. Vilnius: VVU.
3. Bernadišienė, 2003 – Bernadišienė P., 2003, Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo pagrindai. Vilnius: Gimtasis žodis.
4. BLKKŽ – Mikulėnienė D., Pakerys A., Stundžia B., 2008, Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo žinynas + (BŽŽ) Bendrinių žodžių žodynas (kompaktinė plokštelė). Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
5. Būtėnas, 1931 – Būtėnas P., 1931, Lietuvių kalbos akcentologijos vadovėlis. Kaunas: Sakalas.
6. DLKG – Dabartinės lietuvių kalbos gramatika, red. V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.
7. DLKŽ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – www.lki.lt/dlkz/ (žiūrėta 2012-07-27)
8. DŽ₁ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, ats. red. J. Kruopas. Vilnius, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1954.
9. DŽ₂ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, red. J. Kruopas. Vilnius: Mintis, 1972.
10. DŽ₃ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, vyr. red. St. Keinys. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
11. DŽ₄ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, vyr. red. St. Keinys. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
12. DŽ₅ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, vyr. red. St. Keinys. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
13. Fraenkel, 1955–1965 – Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. T. 1, 2. Heidelberg, Carl Winter; Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht. 1955–1965.
14. Girdenis, Pupkis, 1970 – Girdenis A., Pupkis A. Bendrinės kalbos normos ir jų kodifikacija. Kultūros barai. 1970. Nr. 1 (61). P. 65–67
15. Girdenis, 1992 – Girdenis A., 1992, Kaip kirčiuoti – váistai ar váistas? – *Gimtoji kalba* 7, 11.

16. Grenda, 1977 – Grenda Č., 1977, Akcentologijos paskaitos. Vilnius: Lietuvos TSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos Leidybinė redakcinė taryba.
17. Grinaveckis, 1983 – Grinaveckis V., 1983, Gimtosios tarmės kirčiavimo tyrinėjimo pagrindai. – *Lietuvių kalba mokykloje* 1 / sudarė V. Drotvinas. Kaunas: Šviesa, 58–80.
18. Grinaveckis, 1989 – Grinaveckis V., 1989, Vakarų aukštaičių kauniškių tarmės ir bendrinės kalbos kirčiavimas. – *Lietuvių kalba mokykloje* 3 / sudarė V. Drotvinas. Kaunas: Šviesa, 5–22.
19. Kavaliauskas, Paliukėnaitė, 2011 – Kavaliauskas V., Paliukėnaitė G., 2011, Dėl VLKK koreguotų paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo normų. – *Lituanistica* T. 57, Nr 4 (86), 425–433.
20. Kazlauskas, 1963 – Kazlauskas J., 1963, Dėl lietuvių kalbos vardažodžio kirčiavimo sistemos raidos. – *Kalbotyra* 7, 171–180.
21. Kuosienė, 1976 – Kuosienė M., 1976, Kirčiavimo pratimai. Šiauliai: Šiaulių K. Preikšo pedagoginis institutas.
22. Laigonaitė, 1970 – Laigonaitė A., 1970, Lietuvių kalbos kirčiavimas. Kaunas: Šviesa.
23. Laigonaitė, 1978 – Laigonaitė A., 1978, Lietuvių kalbos akcentologija. Vilnius: Mokslas.
24. Laigonaitė, 2002 – Laigonaitė A., 2002, Lietuvių kalbos akcentologija. Vilnius: Gimtasis žodis.
25. LV – Lietuvių kalbos vadovas. Sudarė P. Skardžius, St. Barzdukas, J. M. Laurinaitis. München: Lietuvių tremtinių bendruomenė, 1950.
26. Malakauskas, 2009 – Malakauskas A., 2009, Mažasis lietuvių kalbos kirčiavimo žinynas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
27. Mikulėnienė, 1992 – Mikulėnienė D., 1992, Linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo tendencijos. – *Kalbos kultūra* 63. P. 75–79.
28. MLKŽ – Mokomasis lietuvių kalbos žodynas, sud. M. Norkaitienė, R. Šepelytė, Z. Šimėnaitė. Vilnius: Baltos lankos, 2000.
29. MŽ₁ – Mokomasis lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodynas, sud. P. Kniūkšta ir A. Lyberis. Kaunas: Šviesa, 1983.
30. MŽ₂ – Mokomasis lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodynas, sud. P. Kniūkšta ir A. Lyberis. Kaunas: Šviesa, 1986.
31. MŽ₃ – Mokomasis lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodynas, sud. P. Kniūkšta ir A. Lyberis. Kaunas: Šviesa, 1989.

32. MŽ₄ – Mokomasis lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodynas, sud. P. Kniūkšta ir A. Lyberis. Kaunas: Šviesa, 1996.
33. MŽ₅ – Mokomasis lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodynas, sud. P. Kniūkšta ir A. Lyberis. Kaunas: Šviesa, 1997.
34. MŽ₆ – Mokomasis lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodynas, sud. P. Kniūkšta ir A. Lyberis. Kaunas: Šviesa, 1998.
35. MŽ₇ – Mokomasis lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodynas, sud. P. Kniūkšta ir A. Lyberis. Kaunas: Šviesa, 1999.
36. MŽ₈ – Mokomasis lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodynas, sud. P. Kniūkšta ir A. Lyberis. Kaunas: Šviesa, 2002.
37. MŽ₉ – Mokomasis lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodynas, sud. P. Kniūkšta ir A. Lyberis. Kaunas: Šviesa, 2004.
38. MŽ₁₀ – Mokomasis lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodynas, sud. P. Kniūkšta ir A. Lyberis. Kaunas: Šviesa, 2005.
39. MŽ₁₁ – Mokomasis lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodynas, sud. P. Kniūkšta ir A. Lyberis. Kaunas: Šviesa, 2007.
40. MŽ₁₂ – Mokomasis lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodynas, sud. P. Kniūkšta ir A. Lyberis. Kaunas: Šviesa, 2008.
41. Norkevičius, Kazlauskienė, Raškinis, 2004 – Norkevičius G., Kazlauskienė A., Raškinis G., 2004, Bendrinės lietuvių kalbos daiktavardžių ir būdvardžių kirčiavimo struktūrinis modelis, algoritmas ir realizacija. – Kalbų studijos 6, 72–76.
42. Pakerys, 1968 – Pakerys A., 1968, Sunkiau kirčiuojami žodžiai: mokinio žodynėlis. Kaunas: Šviesa.
43. Pakerys, 1987 – Pakerys A., 1987, Ilgųjų balsių ir sutaptinių dvibalsių priegaidės svetimos kilmės žodžiuose, – *Kalbos kultūra* 53, 68–76.
44. Pakerys, 1989 – Pakerys A., 1989, Svetimos kilmės žodžių kirčiavimas: sudėtinių dvigarsių priegaidė. – Lietuvių kalba mokykloje 3 / sudarė V. Drotvinas. Kaunas: Šviesa, 23–44.
45. Pakerys, 1994 – Pakerys A., 1994, Akcentologija 1. Kaunas: Šviesa.
46. Pakerys – Daiktavardžių kirčiavimo normų kodifikacijos kaita – http://www.lki.lt/LKI_LT/images/BZ/straipsniai/Daiktavardziu%20kirciavimo%20normu%20kodifikacijos%20kaita.pdf
47. Pupkis, Stundžia, 1987 – Pupkis A., Stundžia B., 1987, Žvilgsnis į tarties žodyną kodifikacijos ir vartosenos požiūriu. – *Kalbos kultūra* 53, 44–57.

48. Pupkis, 2006 – Pupkis A., 2006, Ką parodė Švaros dienos kalba (1). – *Gimtoji kalba* 7, 3–11.
49. Senkus, 1970 – Senkus J., 1970, Aktualūs kirčiavimo klausimai. – *Kalbos kultūra* 19, 55–69.
50. Skardžius, 1968 – Skardžius P., 1968, Lietuvių kalbos kirčiavimas. Chicago: Pedagoginis lituanistikos institutas.
51. SkŽD, 1943 – Skardžius P., 1943, Lietuvių kalbos žodžių daryba. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
52. Smoczyński, 2007 – Smoczyński W., 2007 Słownik etymologiczny języka litewskiego. Vilnius.
53. Stundžia, 1996 – Stundžia B., 1996, Lietuvių kalbos kirčiavimas: mokytojo knyga. Vilnius: Baltos lankos.
54. Stundžia, 2009 – Stundžia B., 2009, Bendrinės lietuvių kalbos akcentologija. Vilnius: VU leidykla.
55. TŽ – Lietuvių kalbos tarties žodynas, sudarė V. Vitkauskas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.
56. Vaitkevičiūtė, 1997 – Vaitkevičiūtė V., 1997, Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimas. Kaunas: Šviesa.
57. Vaitkevičiūtė, 2004 – Vaitkevičiūtė V., 2004, Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimas. Kaunas: Šviesa.
58. Vitkauskas, 1988 – Vitkauskas V., 1988, Ar sunkus lietuvių kirčiavimas. Vilnius: Mokslo.
59. Zinkevičius, 1979 – Zinkevičius Z., 1979, Kirčio atitraukimas ir kirčiavimo paradigmos. – *Kalbotyra* 31 (1), 90–93.
60. Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė
<http://etimologija.baltnexus.lt/> (žiūrėta 2013–03–09; 2013–04–05)
61. <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Lituanistica/L-64.pdf>
62. http://www.kalbosnamai.lt/index.php?option=com_joomlaboard&Itemid=59&func=view&id=140&catid=2
63. http://www.lki.lt/LKI_LT/index.php?option=com_content&view=article&id=592&Itemid=1
64. www.vlkk.lt

Summary

There are many words in standard Lithuanian with unfixed stress. This is especially peculiar to nominal words. Thus this work will deal with such nominal words like simple nouns the stress of which has been corrected by the subcommittee dealing with the norms of stress of the State Committee on pronunciation and stress. These norms were presented in the recommendation called 'Some simple noun stress'. The work will also deal with such simple nouns the stress of which hasn't been specified by the State Committee on stress, but which are widely used in the existent language. Their variations of stress are not mentioned in any sources. The nouns having contiguity in standardization editions are also included in this work. The spread of standard stress of simple nouns was researched in three different locations: in Lazdynai and Moletai regions and in the town of Prienai. According to the first research based on the recommendations of the Lithuanian State Committee on language 500 respondents were questioned. During the second research 495 native speakers in the same regions were asked. The results were to show whether the real usage corresponds the standards of the State Committee on language. The results also had to show whether erratic stress variants are established in colloquial speech.

Before carrying out both researches a lot of stuff on standardization had been studied and analysed. The method comparison had to help to define if the stress standards of the researched simple nouns had changed or were being changed. Every nominal word had separate sheets where changing and unchanging stress variants were stated. Having carried out the review of the scientific stuff simple and easily memorized sentences were made up. These sentences had to contain the researched simple noun. However, the necessary nominal words were chosen in a way enabling to show which stress variant had been applied. This could be best illustrated by the numerical method of research – filling questionnaires. Thus all the answers were got in compiled forms. Besides, it is necessary to mention that the respondents didn't know the goals of the survey and couldn't affect the results.

The results of the research have helped to state that there are simple nouns in the standard Lithuanian. Their stress standards are sometimes based on the native speakers and on some occasions they aren't thus breaking the principle of systematization. Consequently, the results of the research make it possible to state:

1. The decision of the subcommittee on the pronunciation and stress of the Lithuanian State Committee is supported by the users of standard Lithuanian.
2. Native speakers support the decision to change the place of stress variants and to

refuse the second stress variant with a view to leaving the first variant as the only one or to legitimate the second stress variants of 12 simple nouns (26,67 %) alongside with the only stress standard.

3. The native speakers partially support the decision to correct the standard stress of the 12 simple nouns (26,67 %), thus supporting the subcommittee proposal to legitimize the second stress variant as it is more popular in colloquial speech than the main stress variant.

4. In reality the users don't support the decision of the State Committee to change the stress of the noun 'sėbras' (2,22 %), (sėbras, -ė (2) and 'sėbras', -ė (1)).

5. The stress of 20 (44,44 %) simple nouns differs in the three Lithuanian regions where the research was carried out. So, there is not always a unanimous support of the native speakers with regard to the decision by the State Committee. It is obvious that both variants of stress are in demand.

6. The main stress variant of two simple nouns ('draugas', 'vaistas') is more popular than the second one.

7. Out of 40 researched words the main stress form of the three simple nouns is more frequently used than non-coded, although the latter is also used in the language.

8. Out of the nominal words in the second part of the research 5 simple nouns are given with contiguities in standardization editions. However, the second variant is more spread in colloquial speech.

9. 15 nominal words that have only one acknowledged stress form in reality are widely used with the non-accepted stress variants that are considered to be erratic.

10. The stress of 11 nouns that are given in linguistic sources with possible contiguities is very different. In one places the main stress form is more popular, in others the second stress prevails.

11. Nearly half of the simple nouns in the research have got the only possible stress variant. However, in the spoken language the stress of the existent and irregular variants differs a lot. In some researched regions the main stress form is more spread although it is used alongside with the non-coded or vice versa.

Key words: simple nouns, stress standard, stress variant, stress, colloquial language.

PRIEDAI

1 lentelė

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos rekomendacijoje *Dėl kai kurių pirminių (paprastųjų) daiktavardžių kirčiavimo* (Nr. K-2), teiktų pirminių daiktavardžių realioji vartoseną

<i>Žodis</i> <i>Regionas</i>	Lazdijų rajonas	Molėtų rajonas	Prienai	Iš viso
duūnblas (2) ir duūnblas (4)	3 (1,5 %) ir 197 (98,5 %)	24 (16 %) ir 126 (84 %)	15 (10 %) ir 135 (90 %)	42 (8,4 %) ir 458 (91,6 %)
gaūndras (2) ir gaūndras (4)	3 (1,5 %) ir 197 (98,5 %)	8 (16 %) ir 142 (84 %)	0 (0 %) ir 150 (100 %)	11 (2,2 %) ir 489 (97,8 %)
kárdas (3) ir kařdas (4)	2 (1 %) ir 198 (99 %)	27 (18 %) ir 123 (82 %)	47 (31,3 %) ir 103 (68,7 %)	76 (15,2 %) ir 424 (84,8 %)
kībiras (3 ^b) ir kibīras (2)	199 (99,5 %) ir 1 (0,5 %)	142 (94,7 %) ir 8 (5,3 %)	134 (89,3 %) ir 16 (10,7 %)	475 (95 %) ir 25 (5 %)
krėslas (3) ir krėslas (1)	1 (0,5 %) ir 199 (99,5 %)	80 (53,3 %) ir 70 (46,7 %)	36 (24 %) ir 114 (76 %)	117 (23,4 %) ir 383 (76,6 %)
mėnas (4) ir mėnas (2)	197 (98,5 %) ir 3 (1,5 %)	150 (100 %) ir 0 (0 %)	149 (99,3 %) ir 1 (0,7 %)	496 (99,2 %) ir 4 (0,8 %)
plėntas (1) ir pleñtas (2), ir pleñtas (4)	197 (98,5 %) ir 3 (1,5 %), ir 0 (0%)	27 (18 %) ir 116 (77,3 %), ir 7 (4,7 %)	16 (10,7 %) ir 134 (89,3 %), ir 0 (0%)	240 (48 %) ir 253 (50,6 %), ir 7 (1,4 %)
rakaūdas (2) ir rakáudas (1)	1 (0,5 %) ir 199 (99,5 %)	0 (0 %) ir 150 (100 %)	0 (0 %) ir 150 (100 %)	1 (0,2 %) ir 499 (99,8 %)
sėbras, -ė (2) ir sėbras, -ė (1)	1 (0,5 %) ir 199 (99,5 %)	0 (0 %) ir 150 (100 %)	0 (0 %) ir 150 (100 %)	1 (0,2 %) ir 499 (99,8 %)
skrúostas (1) ir skrúostas (3)	197 (98,5 %) ir 3 (1,5 %)	118 (78,7 %) ir 32 (21,3 %)	16 (10,7 %) ir 134 (89,3 %)	331 (66,2 %) ir 169 (33,8 %)
smūrtas (1) ir smuřtas (2)	3 (1,5 %) ir 197 (98,5 %)	92 (61,3 %) ir 58 (38,7 %)	32 (21,3 %) ir 118 (78,7 %)	127 (25,4 %) ir 373 (74,6 %)

šálmas (3) ir	1 (0,5 %) ir	0 (0 %) ir	48 (32 %) ir	49 (9,8 %) ir
šálmas (4)	199 (99,5 %)	150 (100 %)	102 (68 %)	451 (90,2 %)
šárvas (3) ir	2 (1 %) ir	36 (24 %) ir	32 (21,3 %) ir	70 (14 %) ir
šárvas (4)	198 (99 %)	114 (76 %)	118 (78,7 %)	430 (86 %)
taūras (4) ir	9 (4,5 %) ir	61 (40,7 %) ir	34 (22,7 %) ir	104 (20,8 %) ir
taūras (2)	191 (95,5 %)	89 (59,3 %)	116 (77,3 %)	396 (79,2 %)
tiñklas (4) ir	193 (96,5 %) ir	147 (98 %) ir	118 (78,7 %) ir	458 (91,6 %)
tiñklas (2)	7 (3,5 %)	3 (2 %)	32 (21,3 %)	ir 42 (8,4 %)
tùntas (1) ir	6 (3 %) ir	104 (69,3 %) ir	134 (89,3 %) ir	244 (48,8 %) ir
tuñtas (4), ir	194 (97 %), ir	46 (30,7 %), ir	1 (0,7 %), ir	241 (48,2 %), ir
tuñtas (2)	0 (0 %)	0 (0 %)	15 (10 %)	15 (3 %)
ùrvas (3) ir	2 (1 %) ir	28 (18,7 %) ir	16 (10,7 %) ir	46 (9,2 %) ir
uřvas (4)	198 (99 %)	122 (81,3 %)	134 (89,3 %)	454 (90,8 %)
žvýnas (3) ir	4 (2 %) ir	18 (12 %) ir	32 (21,3 %) ir	54 (10,8 %) ir
žvŕnas (4)	196 (98 %)	132 (88 %)	118 (78,7 %)	446 (89,2 %)
smēlis (2) ir	197 (98,5 %) ir	122 (81,3 %) ir	134 (89,3 %) ir	453 (90,6 %) ir
smēlŕs (4)	3 (1,5 %)	28 (18,7 %)	16 (10,7 %)	47 (9,4 %)
sváinis (1) ir	193 (96,5 %) ir	87 (58 %) ir	50 (33,3 %) ir	330 (66 %) ir
sváinis (2)	7 (3,5 %)	63 (42 %)	100 (66,7 %)	170 (34 %)
lēlŕs (4) ir	193 (96,5 %) ir	70 (46,7 %) ir	18 (12 %) ir	281 (56,2 %) ir
lēlŕs (3)	7 (3,5 %)	80 (53,3 %)	132 (88 %)	219 (43,6 %)
skilŕs (4) ir	194 (97 %) ir	90 (60 %) ir	97 (64,7 %) ir	381 (76,2 %) ir
skilŕvis (2)	6 (3 %)	60 (40 %)	53 (35,3 %)	119 (23,8 %)
snarglŕs (3)	2 (1 %) ir	25 (16,7 %) ir	114 (76 %) ir	141 (28,2 %) ir
ir snarglŕs (4)	198 (99 %)	125 (83,3 %)	36 (24 %)	359 (71,8 %)
žaltŕs (3) ir	5 (2,5 %) ir	34 (22,7 %) ir	116 (77,3 %) ir	155 (31 %) ir
žaltŕs (4)	195 (97,5 %)	116 (77,3 %)	34 (22,7 %)	345 (69 %)
audrà (4) ir	197 (98,5 %) ir	143 (95,3 %) ir	119 (79,3 %) ir	459 (91,8 %) ir
áudra (1)	3 (1,5 %)	7 (4,7 %)	31 (20,7 %)	41 (8,2 %)
balà (2) ir	4 (2 %) ir	104 (69,3 %) ir	31 (20,7 %) ir	139 (27,8 %) ir
balà (4)	196 (98 %)	46 (30,7 %)	119 (79,3 %)	361 (72,2 %)
dūdà (2) ir	4 (2 %) ir	109 (62,7 %) ir	132 (88 %) ir	245 (49 %) ir
dūdà (4)	196 (98 %)	41 (27,3 %)	18 (12 %)	255 (51 %)
gúoba (1) ir	190 (95 %) ir	143 (95,3 %) ir	101 (67,3 %) ir	434 (86,8 %) ir

guobà (4)	10 (5 %)	7 (4,7 %)	49 (32,7 %)	66 (13,2 %)
ýda (1) ir	6 (3 %) ir	134 (89,3 %) ir	48 (32 %) ir	188 (37,6 %) ir
ydà (4)	194 (97 %)	16 (10,7 %)	102 (68 %)	312 (62,4 %)
lěšos (1) ir	6 (3 %) ir	98 (65,3 %) ir	62 (41,3 %) ir	166 (33,2 %) ir
lěšos (4)	194 (97 %)	52 (34,7 %)	88 (58,7 %)	334 (66,8 %)
liaukà (2) ir	3 (1,5 %) ir	11 (7,3 %) ir	0 (0 %) ir	14 (2,8 %) ir
liáuka (1)	197 (98,5 %)	139 (92,7 %)	150 (100 %)	486 (97,2 %)
porà (3) ir	14 (7 %) ir	86 (57,3 %) ir	116 (77,3 %) ir	216 (43,2 %) ir
porà (4)	186 (93 %)	64 (42,7 %)	34 (22,7 %)	284 (56,8 %)
próga (1) ir	181 (90,5 %) ir	65 (43,3 %) ir	65 (43,3 %) ir	311 (62,2 %) ir
progà 4	19 (9,5 %)	85 (56,7 %)	85 (56,7 %)	189 (37,8 %)
rinkà (2) ir	11 (5,5 %) ir	68 (45,3 %) ir	101 (67,3 %) ir	180 (36 %) ir
rìnka (1)	189 (94,5 %)	82 (54,7 %)	49 (32,7 %)	320 (64 %)
skardà (4) ir	200 (100 %) ir	150 (100 %) ir	133 (88,7 %) ir	483 (96,6 %) ir
skárda (1)	0 (0 %)	0 (0 %)	17 (11,3 %)	17 (3,4 %)
skujà (4) ir	193 (96,5 %) ir	62 (41,3 %) ir	16 (10,7 %) ir	271 (54,2 %) ir
skujà (2)	7 (3,5 %)	88 (58,7 %)	134 (89,3 %)	229 (45,8 %)
vapsvà (4) ir	194 (97 %) ir	72 (48 %) ir	119 (79,3 %) ir	385 (77 %) ir
vapsvà (2)	6 (3 %)	78 (52 %)	31 (20,7 %)	115 (23 %)
žarnà (3) ir	196 (98 %) ir	85 (56,7 %) ir	117 (78 %) ir	398 (79,6 %) ir
žárna (1)	4 (2 %)	65 (46,3 %)	33 (22 %)	102 (20,4 %)
deĩvė (2) ir	200 (100 %) ir	142 (94,7 %) ir	133 (88,7 %) ir	475 (95 %) ir
deivė (4)	0 (0 %)	8 (5,3 %)	17 (11,3 %)	25 (5 %)
kriauklė (4) ir	9 (4,5 %) ir	85 (56,7 %) ir	16 (10,7 %) ir	110 (22 %) ir
kriáuclė (1)	191 (95,5 %)	65 (43,3 %)	134 (89,3 %)	390 (78 %)
sváinė (1) ir	165 (82,5 %) ir	103 (68,7 %) ir	100 (66,7 %) ir	368 (73,6 %) ir
sváinė (2)	35 (17,5 %)	47 (31,3 %)	50 (33,3 %)	132 (26,4 %)
šlovė (3) ir	3 (1,5 %) ir	35 (23,3 %) ir	16 (10,7 %) ir	54 (10,8 %) ir
šlovė (4)	197 (98,5 %)	115 (76,7 %)	134 (89,3 %)	446 (89,2 %)
rūšis (1) ir	2 (1 %) ir	45 (30 %) ir	32 (21,3 %) ir	79 (15,8 %) ir
rūšis (4)	198 (99 %)	105 (70 %)	118 (78,7 %)	421 (84,2 %)
šerdìs (4) ir	196 (98 %) ir	63 (42 %) ir	18 (12 %) ir	277 (55,4 %) ir
šerdìs (3)	4 (2 %)	87 (58 %)	132 (88 %)	223 (44,6 %)
úolektis (1) ir	194 (97 %) ir	108 (72 %) ir	35 (23,3 %) ir	337 (67,4 %) ir
uolektis (3 ^a), ir	6 (3 %), ir	18 (12 %), ir	115 (76,7 %), ir	139 (27,8 %), ir

uolėktis (2)	0 (0 %)	24 (16 %)	0 (0 %)	24 (4,8 %)

2 lentelė

Tiriamų paprastųjų daiktavardžių realioji vartosena

<i>Žodis</i> <i>Regionas</i>	Lazdijų rajonas	Molėtų rajonas	Prienai	Iš viso
ālavas (3 ^b) ir álavas (1)	102 (61,8 %) ir 63 (38,2 %)	78 (47,3 %) ir 87 (52,7 %)	119 (72,1 %) ir 46 (27,9 %)	299 (60,4 %) ir 196 (39,6 %)
ařdas (4) ir árdas (1)	50 (30,3 %) ir 115 (69,7 %)	81 (49,1 %) ir 84 (50,9 %)	46 (27,9 %) ir 119 (72,1 %)	177 (35,8 %) ir 318 (64,2 %)
bajōras (2) ir bajóras (1)	34 (20,6 %) ir 131 (79,4 %)	49 (29,7 %) ir 116 (70,3 %)	71 (43 %) ir 94 (57 %)	154 (31,1 %) ir 341 (68,9 %)
baravỹkas (2) ir baravýkas (1)	60 (36,4 %) ir 105 (63,6 %)	27 (16,4 %) ir 138 (83,6 %)	70 (42,4 %) ir 95 (57,6 %)	157 (31,7 %) ir 338 (68,3 %)
blỹnas (2) ir blýnas (1)	65 (39,4 %) ir 100 (60,6 %)	75 (45,5 %) ir 90 (54,5 %)	95 (57,6 %) ir 70 (42,4 %)	235 (47,5 %) ir 260 (52,5 %)
čĩrvas (1) ir čĩrvas (4)	103 (62,4 %) ir 62 (37,6 %)	135 (81,9 %) ir 30 (18,1 %)	71 (43 %) ir 94 (57 %)	309 (62,4 %) ir 186 (37,6 %)
<i>draũgas (4) ir</i> <i>draũgas (2)</i> ¹²	<i>110 (66,7 %) ir</i> <i>55 (33,3 %)</i>	<i>162 (98,2 %) ir</i> <i>3 (1,8 %)</i>	<i>105 (63,6 %) ir</i> <i>60 (36,4 %)</i>	<i>377 (76,2 %) ir</i> <i>118 (23,8 %)</i>
grỹbas (2) ir grýbas (1)	55 (33,3 %) ir 110 (66,7 %)	56 (33,9 %) ir 109 (66,1 %)	118 (71,5 %) ir 47 (28,5 %)	229 (46,3 %) ir 266 (53,7 %)
kaũkas (2) ir kaũkas (4), ir káukas (1)	157 (95,2 %) ir 8 (4,8 %), ir 0 (0 %)	28 (17 %) ir 119 (72 %), ir 18 (11 %)	68 (41,2 %) ir 97 (58,8 %), ir 0 (0 %)	253 (51,1 %) ir 224 (45,3 %), ir 18 (3,6 %)
kopũstas (2) ir kopústas (1)	73 (44,2 %) ir 92 (55,8 %)	72 (43,6 %) ir 93 (56,4 %)	96 (58,2 %) ir 69 (41,8 %)	241 (48,7 %) ir 254 (51,3 %)
krāpas (2) ir	117 (70,9 %) ir	85 (51,5 %) ir	23 (13,9 %) ir	225 (45,5 %) ir

¹² Visi *kursy* parašyti žodžiai ar duomenys rodo, kad šių daiktavardžių kirčiavimo variantai yra įtraukti į įvairius mokslinius šaltinius

krāpas (4)	48 (29,1 %)	80 (48,5 %)	142 (86,1 %)	270 (54,5 %)
miēstas (2) ir	21 (12,7 %) ir	55 (33,3 %) ir	71 (43 %) ir	147 (29,7 %) ir
míestās (1)	144 (87,3 %)	110 (66,7 %)	94 (57 %)	348 (70,3 %)
píenas (1) ir	51 (30,9 %) ir	88 (53,3 %) ir	107 (64,8 %) ir	246 (49,7 %) ir
píenas (3)	114 (69,1 %)	77 (46,7 %)	58 (35,2 %)	249 (50,3 %)
rūbas (2) ir	73 (44,2 %) ir	49 (29,7 %) ir	108 (65,5 %) ir	230 (46,5 %) ir
rūbas (1)	92 (55,8 %)	116 (70,3 %)	57 (34,5 %)	265 (53,5 %)
skrōblas (2) ir	29 (17,6 %) ir	27 (16,4 %) ir	87 (52,7 %) ir	143 (28,9 %) ir
skrōblas (1)	136 (82,4 %)	138 (83,6 %)	78 (47,2 %)	352 (71,1 %)
smuīkas (2) ir	69 (41,8 %) ir	83 (50,3 %) ir	61 (37 %) ir	213 (43 %) ir
smuīkas (1)	96 (58,2 %)	82 (49,7 %)	104 (63 %)	282 (57 %)
šāmas (4) ir	87 (52,7 %) ir	114 (69,1 %) ir	54 (32,7 %) ir	255 (51,5 %) ir
šāmas (2)	78 (47,3 %)	51 (30,9 %)	111 (67,3 %)	240 (48,5 %)
štābas (2) ir	102 (61,8 %) ir	114 (69,1 %) ir	50 (30,3 %) ir	266 (53,7 %) ir
štābas (4)	63 (38,2 %)	51 (30,9 %)	115 (69,7 %)	229 (46,3 %)
štāmpas (2) ir	45 (27,3 %) ir	50 (30,3 %) ir	80 (48,5 %) ir	175 (35,4 %) ir
štāmpas (1)	120 (72,7 %)	115 (69,7 %)	85 (51,5 %)	320 (64,6 %)
trākas (2) ir	67 (40,6 %) ir	100 (60,6 %) ir	105 (63,6 %) ir	272 (54,9 %) ir
trākas (4)	98 (59,4 %)	65 (39,4 %)	60 (36,4 %)	223 (45,1 %)
ūpas (2) ir ūpas	35 (21,2 %) ir	134 (81,2 %) ir	53 (32,1 %) ir	222 (44,8 %) ir
(1)	130 (78,8 %)	31 (18,8 %)	112 (67,9 %)	273 (55,2 %)
vāistas (1) ir	148 (89,7 %) ir	91 (55,2 %) ir	105 (63,6 %) ir	344 (69,5 %) ir
vāistas (4)	17 (10,3 %)	74 (44,8 %)	60 (36,4 %)	151 (30,5 %)
aliējus (2) ir	26 (15,8 %) ir	50 (30,3 %) ir	23 (13,9 %) ir	99 (20 %) ir
alíejus (1)	139 (84,2 %)	115 (69,7 %)	142 (86,1 %)	396 (80 %)
kisiēlius (2) ir	52 (31,5 %) ir	69 (41,8 %) ir	43 (26,1 %) ir	164 (33,1 %) ir
kisiēlius (1)	113 (68,5 %)	96 (58,2 %)	122 (73,9 %)	331 (66,9 %)
krýžius (2) ir	23 (13,9 %) ir	47 (28,5 %) ir	127 (77 %) ir	197 (39,8 %) ir
krýžius (1)	142 (86,1 %)	118 (71,5 %)	38 (23 %)	298 (60,2 %)
kīškis (2) ir	104 (63 %) ir	107 (64,8 %) ir	138 (83,6 %) ir	349 (70,5 %) ir
kīškis (1)	61 (37 %)	58 (35,2 %)	27 (16,4 %)	146 (29,5 %)
lopšys (3) ir	82 (49,7 %) ir	54 (32,7 %) ir	24 (14,5 %) ir	160 (32,3 %) ir
lopšys (4)	83 (50,3 %)	111 (67,3 %)	141 (85,5 %)	335 (67,7 %)
rémuo (1) ir	49 (29,7 %) ir	47 (28,5 %) ir	60 (36,4 %) ir	156 (31,5 %) ir
rémuo (3 ^a)	116 (70,3 %)	118 (71,5 %)	105 (63,6 %)	339 (68,5 %)

aguonà (2) ir agúona (1)	48 (29,1 %) ir 117 (70,9 %)	47 (28,5 %) ir 118 (71,5 %)	53 (32,1 %) ir 112 (67,9 %)	148 (29,9 %) ir 347 (70,1 %)
alyvà (2) ir alýva (1)	42 (25,5 %) ir 123 (74,5 %)	72 (43,6 %) ir 93 (56,4 %)	60 (36,4 %) ir 105 (63,6 %)	174 (35,2 %) ir 321 (64,8 %)
<i>aslà (2) ir aslà</i> (4)	<i>15 (9,1 %) ir</i> <i>150 (90,9 %)</i>	<i>47 (28,5 %) ir</i> <i>118 (71,5 %)</i>	<i>85 (51,5 %)</i> <i>80 (48,5 %)</i>	<i>147 (29,7 %) ir</i> <i>348 (70,3 %)</i>
āšaka (1) ir ašakà (3 ^b)	77 (46,7 %) ir 88 (53,3 %)	95 (57,6 %) ir 70 (42,4 %)	115 (69,7 %) ir 50 (30,3 %)	287 (58 %) ir 208 (42 %)
dukrà (2) ir dukrà (4)	20 (12,1 %) ir 145 (87,9 %)	47 (28,5 %) ir 118 (71,5 %)	54 (32,7 %) ir 111 (67,3 %)	121 (24,4 %) ir 374 (75,6 %)
galvà (3) ir galvà (4)	133 (80,6 %) ir 32 (19,4 %)	90 (54,5 %) ir 75 (45,5 %)	104 (63 %) ir 61 (37 %)	327 (66,1 %) ir 168 (33,9 %)
gélða (1) ir geldà (4)	119 (72,1 %) ir 46 (27,9 %)	111 (67,3 %) ir 54 (32,7 %)	108 (65,5 %) ir 57 (34,5 %)	338 (68,3 %) ir 157 (31,7 %)
gryčìà (2) ir grýčia (1)	44 (26,7 %) ir 121 (73,3 %)	77 (46,7 %) ir 88 (53,3 %)	107 (64,8 %) ir 58 (35,2 %)	228 (46 %) ir 267 (54 %)
<i>ievà (4) ir ievà</i> (2)	<i>32 (19,4 %) ir</i> <i>133 (80,6 %)</i>	<i>30 (18,2 %) ir</i> <i>135 (81,8 %)</i>	<i>71 (43 %) ir</i> <i>94 (57 %)</i>	<i>133 (26,9 %) ir</i> <i>362 (73,1 %)</i>
karietà (2) ir karíeta (1)	55 (33,3 %) ir 110 (66,7 %)	50 (30,3 %) ir 115 (69,7 %)	96 (58,2 %) ir 69 (41,8 %)	201 (40,6 %) ir 294 (59,4 %)
karūnà (2) ir karúna (1)	47 (28,5 %) ir 118 (71,5 %)	48 (29,1 %) ir 117 (71 %)	68 (41,2 %) ir 97 (58,8 %)	163 (32,9 %) ir 332 (67,1 %)
keterà (3 ^b) ir kētera (1)	26 (15,8 %) ir 139 (84,2 %)	28 (17 %) ir 137 (83 %)	48 (29,1 %) ir 117 (70,9 %)	102 (20,6 %) ir 393 (79,4 %)
Kūčios (2) ir Kūčios (4)	111 (67,3 %) ir 54 (32,7 %)	71 (43 %) ir 94 (57 %)	93 (56,4 %) ir 72 (43,6 %)	275 (55,6 %) ir 220 (44,4 %)
<i>lotà (4) ir lotà</i> (2)	<i>114 (69,1 %) ir</i> <i>51 (30,9 %)</i>	<i>51 (31 %) ir</i> <i>114 (69 %)</i>	<i>88 (53,3 %) ir</i> <i>77 (46,7 %)</i>	<i>253 (51,1 %) ir</i> <i>242 (48,9 %)</i>
<i>lùbos (4) ir lùbos</i> (2)	<i>123 (74,5 %) ir</i> <i>42 (25,5 %)</i>	<i>76 (46,1 %) ir</i> <i>89 (53,9 %)</i>	<i>140 (84,8 %) ir</i> <i>25 (15,2 %)</i>	<i>339 (68,5 %) ir</i> <i>156 (31,5 %)</i>
mēdžiaga (1) ir medžiagà (3 ^b)	90 (54,5 %) ir 75 (45,5 %)	85 (51,5 %) ir 80 (48,5 %)	64 (38,8 %) ir 101 (61,2 %)	239 (48,3 %) ir 256 (51,7 %)
morkà (2) ir mórka (1)	26 (15,8 %) ir 139 (84,2 %)	78 (47,3 %) ir 87 (52,7 %)	26 (15,8 %) ir 139 (84,2 %)	130 (26,3 %) ir 365 (73,7 %)
<i>óda (1) ir odà (4)</i>	<i>37 (22,4 %) ir</i>	<i>53 (32,1 %) ir</i>	<i>59 (35,8 %) ir</i>	<i>149 (30,1 %) ir</i>

	<i>128 (77,6 %)</i>	<i>112 (67,9 %)</i>	<i>106 (64,2 %)</i>	<i>346 (69,9 %)</i>
papūgà (2) ir papūga (1)	48 (29,1 %) ir 117 (70,9 %)	48 (29,1 %) ir 117 (70,9 %)	75 (45,5 %) ir 90 (54,5 %)	171 (34,5 %) ir 324 (65,5 %)
plytà (2) ir plýta (1)	13 (7,9 %) ir 152 (92,1 %)	72 (43,6 %) ir 93 (56,4 %)	82 (49,7 %) ir 83 (50,3 %)	167 (33,7 %) ir 328 (66,3 %)
<i>plutà (2) ir plutà (4)</i>	<i>13 (7,9 %) ir 152 (92,1 %)</i>	<i>49 (29,7 %) ir 116 (70,3 %)</i>	<i>86 (52,1 %) ir 79 (47,9 %)</i>	<i>148 (29,9 %) ir 347 (70,1 %)</i>
salotà (2) ir salóta (1)	80 (48,5 %) ir 85 (51,5 %)	48 (29,1 %) ir 117 (70,9 %)	67 (40,6 %) ir 98 (59,4 %)	195 (39,4 %) ir 300 (60,6 %)
sierà (4) ir síera (1)	107 (64,8 %) ir 58 (35,2 %)	73 (44,2 %) ir 92 (55,8 %)	123 (74,5 %) ir 42 (25,5 %)	303 (61,2 %) ir 192 (38,8 %)
<i>stygà (2) ir stygà (4)</i>	<i>53 (32,1 %) ir 112 (67,9 %)</i>	<i>51 (31 %) ir 114 (69,1 %)</i>	<i>92 (55,8 %) ir 73 (44,2 %)</i>	<i>196 (39,6 %) ir 299 (60,4 %)</i>
vyšnià (2) ir výšnia (1)	61 (37 %) ir 104 (63 %)	94 (57 %) ir 71 (43 %)	68 (41,2 %) ir 97 (58,8 %)	223 (45,1 %) ir 272 (54,9 %)
dròbè (1) ir dròbè (2)	159 (96,4 %) ir 6 (3,6 %)	46 (27,9 %) ir 119 (72,1 %)	122 (73,9 %) ir 43 (26,1 %)	327 (66,1 %) ir 168 (33,9 %)
rògès (2) ir rógès (1)	127 (77 %) ir 38 (23 %)	77 (46,7 %) ir 88 (53,3 %)	43 (26,1 %) ir 122 (73,9 %)	247 (49,9 %) ir 248 (50,1 %)
<i>šnérvé (1) ir šnérvě (4)</i>	<i>125 (75,8 %) ir 40 (24,4 %)</i>	<i>92 (55,8 %) ir 73 (44,2 %)</i>	<i>63 (38,2 %) ir 102 (61,8 %)</i>	<i>280 (56,6 %) ir 215 (43,4 %)</i>
garánkštis (1) ir garaňkštis (2)	71 (43 %) ir 94 (57 %)	93 (56,4 %) ir 72 (43,6 %)	49 (29,7 %) ir 116 (70,3 %)	213 (43 %) ir 282 (57 %)
<i>kirkšnis (3) ir kìrkšnis (1)</i>	<i>133 (80,6 %) ir 32 (19,4 %)</i>	<i>116 (70,3 %) ir 49 (29,7 %)</i>	<i>51 (30,9 %) ir 114 (69,1 %)</i>	<i>300 (60,6 %) ir 195 (39,4 %)</i>